

A l'Ill.mo
Sig.r Marchese Villarosa
Dall' Autore

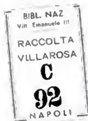
B

5

~~[illegible]~~ Al Ill.mo
Sig.r Marchese Villarosa
Dall' Autore

B

5

BIBL. NAZ
Vitt Emanuele III
RACCOLTA
VILLAROSA
C
92
NAPOLI

~~[illegible]~~ Al Ch.mo
Sig.r Marchese Villarosa
Dall' Autore

B

5

~~[illegible]~~ A. S. Ill.mo
Sig.r Marchese Villarosa
Dall' Autore

B

5

ΕΚ ΤΩΝ

ΦΩΤΙΟΥ

ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΝ

ΤΙΝΑ

EX

PHOTII

AMPHILOCHIIS

QUAEDAM

Edidit, latine vertit, ac notulis exornavit

ANGELUS ANTONIUS SCOTTUS

Regius Herculanensium Voluminum Interpres, Palaeographiae Antecessor, Academiae Herculanensis, aliarumque sodalis.

Amphilochia . . . opus est varium, et multiplice eruditione plenum, Theologis, ac Scripturae expositoribus maxime necessarium. Leo Allatius *de Ecclesiae Occidentalis, et Orientalis Consens.* L. II. c. 6. p. 576.

NEAPOLI MDCCCXVII.

EX REGIA TYPOGRAPHIA

Superiorum venia.

Ην δε ουτος ὁ Φωτιος ου των αγεννων τε, και ασημων, αλλα και των ευγενων κατα σαρκα, και περιφανων σοφιᾳ τε κοσμικῃ, και συνεσει των εν τῃ πολιτειᾳ στρεφομενων ενδοξοτατος παντων ενομιζετο. . . Παντα γαρ συνετρεχον επ' αυτῳ, ἡ επιτηδειοτης της φυσεως, ἡ σπουδη, ὁ πλουτος, δι' ὁν και βιβλος επ' αυτον ερρει πασα, πλεον δε παντων ὁ της δοξης ερως, δι' ὁν αυτῳ και νυκτες αυπνοι περι την αναγνωσιν προσεδρευοντι εξεδαπανωντο . . αλλα και τοις κενοις των ανθρωπων επαινοις, και κροτοις φυσιουμενος, και επι πολυ τῃ κενοδοξιᾳ μετεωριζομενος, δι' αυτης τῃ εχθιστῃ του Θεου ὑπερηφανιᾳ προσεπελασε, δι' ἡς κακουργιας τε πασας, και πασας σκανδαλων ὑποθεσεις μυσταγωγειται. *Erat autem hic Photius homo minime obscurus, et ignobilis, sed claris, et illustribus oriundus natalibus, sapientia mundana, et prudentia omnium, qui in politicarum rerum usu versabantur, clarissimus . . . Omnia enim in ipso concurrerant; aptitudo quaedam, et naturae vis, studium, opes, quibus sibi librorum omnium maximam copiam comparabat, et, quod prae cunctis, gloriae cupido, qua incensus totas noctes, ut lectioni vacaret, ducebat insomnes . . . sed vanis hominum laudibus, et plausibus inflatus, ac inani gloria admodum elatus, per ipsam inimicae Deo superbiae se coniunxit, ex quaomnem pravitatem, omnemque offensionum materiam edoctus est.* Nicetas, seu David Paphlagonius *Vita S. Ign.* apud Labaeum T. XVI. p. 229. *Ven.* 1771.

Το προς τας των απορων λυσεις ἑτοιμον, αλλως τε και ὁσαι επι της ἱερας τιθενται φιλοσοφιας, και το της Θειας Γραφης, εν οἱς μαλιστα μυστικωτερον τι εναποκεκρυπται, αγχινουν τε, και διερμηνευτικον, τις τῳ των Αμφιλοχιων αυτῳ πεπονημενῳ συγγραμματι εντυχων, ουκ αν αξιως θαυμασειεν; *Ingenium (Photii) ad quaestiones dissolvendas paratum, quaecumque eae sint, quae contra sacram philosophiam proponuntur, et in explicandis Divinis Litteris, ubi penitior quisquam sensus est absconditus, acumen, et dexteritatem quis in eius elaborato opere, quod Amphilochia inscribitur, iure, meritoque non demiretur?* Maximus Margunius Episcop. Cyth. *ad Erud.*

FERDINANDO I.

REGNI UTRIUSQUE SICILIAE

REGI PROVIDENTISSIMO

BONARUM ARTIUM RESTITUTORI

PATRI PATRIAE SEMPER AUGUSTO.

Etsi verebar, ne turpe foret, Princeps sapientissime; maiestati Tuae huiusce libelli levidense munus offerre; plura tamen, eaque gravis momenti occurrerunt mihi, quae animum diu multumque haesitantem ad id audendum vehementer impulerunt. Quum enim post faustissimum ad Neapolitanos Tui amantissimos reditum curas omnes eo intenderis, ut Regnum iniquitate temporum labefactatum ad pristinum splendorem adsurgeret; probeque noveris per severiores disciplinas, et optimas quasque artes barbariem arceri, publicamque promoveri felicitatem; nihil antiquius habuisti, quam ut viris quolibet eruditionis genere excultis perspicuas ederes benevolentiae significationes, eorumque labores ab invidiae fascino tuereris. Cuius rei quum innumera ubique extent monumenta, ac

populi sub ditione Tua constituti testes sint locupletissimi; tum maxime ego superiori anno expertus sum, ubi veterum membranarum Syllabum ex magno totius Regni Tabulario in lucem proditurum Tuo nomine decorandum indulsisti. Tanta itaque benignitas me non minus gratum, quam alacrem reddidit, ut alteram hanc opellam Tibi sacrarem: praesertim quum magnanimis Principibus laudi tribuatur, si subditorum suorum munuscula non ex ipsorum tenuitate pensent, sed ea ut obsequii argumenta, fideique testimonia benigne excipere non dedignentur.

Praeterea si rem paullo diligentius expendamus, opus ipsum, quod illud cumque sit, sponte, ut ita dicam, sua ad te properare videbatur. Non modo enim Regiis debet Typis, quod publicae lucis usura fruatur, sed Regia etiam auctoritate susceptum per me est; qui sub auspiciis Tuis et Herculanensibus interpretandis voluminibus incumbo, et Palaeographiae praeceptis in Archivo nuper laudato adolescentulos instituo. Quin etiam MS. Codex, quo Amphilochianae quaestiones continentur, in amplissima illa Bibliotheca adservatur, quae per Te non solum magnifice exstructa, eleganterque exornata est; sed tanta etiam omnigenorum voluminum copia scatet, ut inter praecipuas Europae Bibliothecas enumerari iure meritoque contendat. Quare Ioannes Andresius, vir ille multiplici eruditione, et maximo virtutum adparatu praeditus, quem modo nobis raptum boni omnes ingemiscunt, Prodromo suo hisce, aliisque Anecdotis viam sternenti Te omnino patronum demerendum censuit, meque ad idem agendum identidem incitavit.

Quae quum ita se habeant, sisto Tibi, Rex optime, atque indulgentissime, has tenebris hactenus pressas Photianorum operum reliquias, ne quis impietatem huc quoque suspicetur irrepsisse, atque ut horror vel ipso Photii nomine in religiosis viris utique excitandus Tui nominis inscriptione temperetur. Et quoniam ille malo Christianae Reipublicae fato summum obtinuit sibi, erroribusque suis Imperatoris favorem; ego meliori beatus sorte tum mihi, tum elucubrationi meae praesentissimum Tuum adipiscar patrocinium. Quod ad me, Deum Optimum Maximum Sospitatorem id etiam atque etiam flagitabo, ut Te cum Augusta prole incolumem, ac florentem Patriae, populisque Tuis quam diutissime praestet.

Ex Regio Musaeo VII. Kal. Apr. An. CIƆIƆCCCXVII.

NUMINI MAIESTATIQUE TUAE

Devotissimus, atque addictissimus.
Angelus Antonius Scottus.

LECTORI BENEVOLO S.

Quum illud sit in more positum, institutoque Scriptorum, ut publicae lucis usuram dum suis lucubrationibus largiuntur, iam usque ab exordio diligenter exponant, quibus potissimum de caussis ad illas animum adpulerint; monitum te volo, Amice Lector, non unam fuisse, quae mihi aliis, atque aliis occupationibus implicato ad hoc opus, quale illud cumque sit, adgrediendum, persequendumque maximo fuit incitamento. Primum Cl. Viri Ioannis Andresii Regiae Bibliothecae Praefecti, cuius eruditioni, ac benevolentiae plurimum me debere non diffiteor, auctoritas, et imperium urgebat: is enim, pretiosissima quaeque Bibliothecae κειμηλια quum sibi proposuerit in apricum proferre, noluit haec Photii Αμφιλοχια, seu, ut alii scribunt, Αμφιλοχεια, vel Αμφιλοχικα, in tenebris iacere: ac mihi plurimis sibi nominibus devinctissimo hanc provinciam tradidit, ut editio, versioque alacri animo suscepta mature ad exitum perveniret. Quare illud mihi liceat usurpare, quod Theodorus Balsamo, dum et Photii Nomocanonem commentaretur, de se dixit: *ει τι μη καθηκον ισως γεγραπται .... εν ταις ..... ἑρμηνειαις, αξιουσθω γνωμης· ουδε γαρ ἡμετερον τολμημα το του πονηματος μεγεθος, αλλα της εξ αναγκης ὑπακοης αποκυημα· si quid fortasse minus conveniens scriptum est.... in .... interpretationibus, venia dignum habetor; neque enim noster est ausus ista lucubrationis moles, sed necessariae obedientiae partus* (1).

Praeterea Graecanicae, ac Theologicae eruditionis amatoribus me aliquid voluptatis, ne dicam utilitatis, adlaturum autumabam; si isthaec Photii λειψανα typis evulgarem, ac Latina donarem civitate. Opera enim viri, nonnullis licet errori-

* bus

(1) Balsamo *in Nomocan.* Praefat. in fin.

bus affecti, tamen *εν λογοις ονομαστοτατου*, ut inquit Zonaras (1), atque *επι σοφια γνωριμου*, ut Cedrenus fatetur (2), maximam sibi semper existimationem, ac laudem conciliarunt; immo commodo suo consulere Catholicos, si cetera eiusdem auctoris scripta in lucem, adspectumque producerent, novissimus ille delirantium Graeculorum malleus Leo Allatius disertissime docuit (3).

Deinde praeclarorum quorumdam virorum me exemplum confirmavit: quum enim per Franciscum Combefisium (4), Bernardum Montfauconium (5), et Christophorum Wolfium (6) nonnullas pariter Amphilochianas Quaestiones in communem usum Graece, et Latine prolatas vidissem: ac plura reliquarum *αποσπασματια* a nuper laudato Allatio (7), et a Francisco Turriano (8) in medio posita non ignorassem; eorumque editores bona, ut ita dicam, gratia ab litterarum rep. animadvertissem exceptos: par, aequumque duxi ad eamdem gratiam ineundam, viribus licet imparibus, contendere. Profecto hac in re illud ego consilium sequutus sum, quod plurimi iam pridem Scriptores susceperant; ut scilicet quam celebritatem libellus meus ex editoris merito non posset sibi vindicare, hanc per Photii nomen adquirere videretur.

Postremo id accessit, in quo, tametsi multi puerilem quamdam sentient levitatem; tu tamen, Lector humanissime, qui hominum mentem levissimis interdum rationibus moveri, ac versari non dubitas, tantum utique ponderis agnosces, quantum animo titubanti ad decernendum satis esse perspexeris.

Nosti

(1) *Annal.* Lib. XVI. pag. 127. *Ven.* 1729.

(2) *Histor. Compend.* pag. 433. *Venet.* 1729.

(3) *De Ecclesiae Occid. et Orient. consensione* L. II. c. 6. p. 576.

(4) *In Amphilochii, Andreae Cretensis, et Methodii oper.* Responsum XXXVII. fuit editum pag. 226. et Responsum CXXV. *in Asterio* in calce V. *Auctari. Novum* T. I.

(5) *In Catalogo Bibliothecae Coislinianae* habentur quatuor huiusmodi responsa diligenter edita, et Latine versa pag. 346. et seqq.

(6) *In Curis Philologicis, et Criticis* Tom. V. pag. 651. et seqq. ubi sunt responsa CXXIII. sed nostris, ut plurimum, breviora.

(7) V. *Syntagma de Engastrimytho* cap. 2. *De Simeonibus* pag. 3.

(8) *Defensio Epistolarum Pontificum* pag. 24. et 165. *De iure ordinandi ministros Ecclesiae* pag. 155.

Nosti nimirum ad praeclarum illud Photii Φιλοτεχνημα, quod Μυριοβιβλον, seu *Bibliotheca* inscribitur, interpretandum, post Graecam Hoeschelii editionem alterum Schottum optimis auspiciis incubuisse (1): nec te fallit, quam bene ea tempestate in ΦΩΤΙΟΥ, ac ΣΚΟΤΤΟΥ nominibus luserint eruditi (2). Quum itaque haec ego quoque perspecta haberem, in eamdem arenam mihi descendendum putavi; et certe universas huiusmodi Diatribas e Vaticano codice exscriptas facili negotio obtinuissem, prodidissemque in lucem, nisi votis meis multa, et gravia obstitissent impedimenta.

Hae autem quaestiones, ut in Latinum sermonem transferrentur, quantum habuerint difficultatis, ac laboris, illi utique perspicient, qui ipsas non raptim, sed attente legent; nec quales post apertam ad sensum viam videantur, sed quales fuerint, dum ea delitescebat, diligenter expendant. Compertum est enim vel ipsis adolescentulis, qui Graecas litteras vix a limine salutarunt, quantum ad manuscriptorum, quae nondum lucem adspexerunt, rectam lectionem statuendam insudemus: quantum medii aevi Scriptores, ac Photius ipse, Auctor alioqui disertissimus, a prisca Αττικισμου elegantia desciverint, et quanta denique obscuritate ex eodem scriptionis vitio sermones praesertim διδασκαλικοι obvolvantur. Verba enim τεχνικα, et quidem σχολαστικα, quae tunc temporis percrebuerant; argumentationum, cavillationumque subtilitates, quibus ingenii acumen sese iactabat; ac periodorum μεγαλοκωλων implicata prolixitas, in qua praecipuus orationis cultus constituebatur, sunt quaedam veluti impedimenta, quae Lectori ad sensum recte tenendum identidem obiiciuntur. Quo factum est, ut ad unum omnes istorum Graecorum interpretes, dum praefantur, bonam a Lectoribus precentur veniam, ut sibi παροραματα, in quae pro vertendorum operum difficultate inciderint, libenter ignoscant. Accedit quod Photius in Epistola, quam cum hisce Dissertationibus ad Amphilochium mittit, ipse ingenue fatetur se

non

(1) Vide editionem Coloniae an. 1611.
(2) Ianotius praesertim, ac Piersennaeus, quos vide, nisi piget, in prolegomenis ad editionem modo laudatam.

non elaboratam loquutionem , sed obvia quaeque vocabula adhibuisse (1) : ut fortassis innuat adcuratam se neglexisse dictionem , atque adeo Lectoribus plus laboris reliquisse in pendendum.

Quae quum ita se habeant, nonnullis in locis, ut Fabii verbis utar, *περιφραστικως*, *seu pluribus id verbis , quod uno , vel paucioribus dici potuisset , explicandum* curavi (2). Neque huiusce me consilii poenitet; sum enim Tullii exemplum sequutus, qui *nec tamen*, inquit, *exprimi verbum e verbo necesse erit, ut interpretes indiserti solent ; quum sit verbum, quod idem declaret magis, minusve usitatum. Equidem soleo etiam, quod uno Graeci, si aliter non possum, idem plurimis verbis exponere* (3). Itaque versionem *κατα λεξιν*, ut pote minus opportunam interdum reieci, tum quia Graecanicae linguae ingenium a Latiali abhorrere videbatur, tum quia perspicuitati melius consulere , ac molestis verborum ambagibus Lectorem non torquere mihi proposueram. Hanc etiam ob caussam nonnumquam in verborum delectu, et collocatione , ut planiorem legentibus sensum exponerem , ab incorrupta Latini sermonis integritate consulto recessi : siquidem ab huiusmodi operibus non eloquutionis flores , sed veritatum fructus expectant eruditi . Et nimirum Clemens Alexandrinus aperte profitebatur se in scribendo elegantiam *μητε μεμελετηκεναι, μητε επιτηδευειν ...... τους γαρ των λεξεων εχομενους, και περι ταυτα ασχολουμενους διαδιδρασκει τα πραγματα*, *neque adfectasse, nec fuisse sectatum ..... eos enim, qui a dictionibus pendent, et in iis occupantur, ipsae res effugiunt* (4). Alibi quoque ipse de se, *εμοι*, inquit, *προκειται ευγλωττιαν μηποτε ζηλουντα, αρκεισθαι μονῳ τῳ αινιξασθαι το νοουμενον· ὁποιῳ δε ονοματι δηλουται τουτο, ὁπερ παραστησαι βουλομαι, ουθεν μοι μελει*. *Mihi propositum est, ut, eloquutionem numquam adfectans, contentus sim, si cogitatum meum declarem ; quanam vero istud voce explicetur, quod exponere volo, nihil mea interest* (5). Quod autem

(1) Vide paginam 3.
(2) *Instit. Orat.* Lib. VIII. c. 6., et Lib. IX. c. 2.
(3) *De Finibus* Lib. III. c. 15.
(4) *Stromat.* Lib. II. pag. 263.
(5) *Ibid.* Lib. I. pag. 215.

autem stylus potissimum in curandis versionibus ad huiusmodi regulam dirigendus sit, fuse docuit D. Hieronymus (1).

Nec minus fortasse profuit παρενθεσεις, quae in αυτογραφῳ deerant, pro re nata interserere: nec non et verba Sacrarum Litterarum, aliorumque Scriptorum, sive ακριβως, sive μεταφραστικως adducta *cursivo*, ut aiunt, charactere exscribere: hoc enim, quod mihi non multum negotii facessit, fortasse alicubi Lectori erit adiumento. Praeterea abs re non duxi loca, unde ipsa verba desumta sunt, in ima paginae ora indicare: ac denique Versionem LXX Seniorum a Photio adlatam, cum nostra Vulgata, quam tibi, Lector, familiariorem reor, commutare: paucis tantum exceptis locis, in quibus, uti monebimus, orationis contextus adversari videbatur.

Porro ego punctum illud, quod *finale* vocant, quoties perfectus, completusque verborum ambitus absolutae περιοδου signum postulabat, meo iure interieci; quod quidem non semel agendum mihi fuit, quum in Codice nostro, uti et in ceteris eiusdem aetatis, rara admodum signa distinctionis occurrant. Quin etiam dissertationes singulas in quaedam veluti capitula dispescendas curavi; tum ne diversas Photii animadversiones, commentationesque unica συνεπεια legendas proponerem; tum ne impatiens ipsa, quae inter Textus, ac Versionis prolixitatem plerumque intercedit, tota in earumdem dissertationum terminum reiiceretur, atque illud nescio quid abnorme intuentium oculos posset offendere. Hos autem διαμερισμους, quibus caret Nostrum, in Vaticano MS., unde magnam Quaestionis XXXXIII partem obtinuimus, rite ego servatos reperi; immo notae quaedam numericae in margine adpictae ibi sunt, ut ipsa capita recenseantur. At ego, nisi fallor, in minutiores utique partes totam orationem distribui: quam institutionem iam usque ab exordio susceptam, consentaneum fuit vel in nuper memorato fragmento persequi; atque adeo quod uno Vaticani Codicis capite continetur, id saepe duobus in nostra editione explendis adcommodatur. Scilicet persuasum est mihi eam volupta-

(1) Epistol. 49. et 57. *ad Pammachium*.

luptatem per huiusmodi κεφαλαια Lectoribus conciliari, quam per lapides milliaria notantes percipere solent viatores (1).

Iam vero quidquid Coisliniano, Taurinensi, Vaticano, ac Barberino MSS. adceptum referimus, in notulis suo loco subiectis profitebimur. At duo quidem priora studuimus de illis tantummodo dubitationibus consulere, quas nobis primi Quaestionum versus adtulerunt; quum hos dumtaxat Bernardus Montfauconius (2), ac Iosephus Pasinius (3) ediderint: posteriora autem in ceteris difficultatibus mirum quantum nos iuverunt; siquidem Viri praeclarissimi aeque, atque humanissimi Hieronymus Amatius Vaticanae Bibliothecae Scriptor, et Ioachimus Pia Barberinae Praefectus ea, quae ad lectionis emendationem, aut complementum ὁ πανυ Andresius postulaverat, cum eo summa benignitate communicarunt. Ceterum ubi σφαλμα, eiusque διορθωμα facili negotio patebant, aut ad lacunam explendam sensus me recte ducebat; nolui viros adeo conspicuos pro re parvi momenti obtundere, sed medicam ipse manum Codici admovi, atque id de meo restitui, quod et in paginae calce indicatum conspicies. Alias deinde notas reperies, et fortasse non importunas, quibus aliquid de Photiana quaestionis solutione disseram, et quid Catholicae Ecclesiae δογμασι repugnet, quid adversus *novatores* nobis prodesse possit, quid denique ορθοδοξων Scriptorum scitis suffragetur, ea, qua par erit, brevitate expediam.

Quidquid autem hac de re sit, *quod dixi*, ut D. Bernardi verbis utar, *absque praeiudicio sane dicta sint sanius sapientis. Romanae praesertim Ecclesiae auctoritati, atque examini totum hoc ..... reservo; ipsius, si quid aliter sapio, paratus iudicio emendare* (4).

TA

(1) Id cecinit Rutilius Numatianus *Itiner.* Lib. II. vers. 7. et seqq.
(2) *Catalogus Bibliothecae Coislinianae* pag. 328. et seqq.
(3) *Catalogus Bibliothecae Taurinensis* T. I. pag. 111. et seqq.
(4) Epist. *ad Canonicos Lugdunenses*, quae est CLXXIV. pag. 169. *edit. Paris.* 1719.

ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ

ἤ

λογων ἱερων, και ζητηματων

ΙΈΡΟΛΟΓΙΑΙ

Προς Αμφιλοχιον τον ὁσιωτατον μητροπολιτην Κυζικου εν τῳ καιρῳ των πειρασμων ζητηματων διαφορων εις αριθμον τριακοσιων συντεινοντων επιλυσιν αιτησαμενον.

ΤΗς *σπουδης σου το γνησιον δυσωπηθεις την σην αφηκα προς περας ελθειν, ὡς ελπισας, αιτησιν· και τοι πολλα ην, και κρατος ειχεν, ἁ την εμην γνωμην εκειθεν ανεστελλεν. Ε'ν μεν ὁτι περ ουκ ολιγοις τοις προ ἡμων ἱερων ανδρων τα πλειστα των σων απορηματων της δεουσης διακρισεως ετυχεν. Ε'τερον δε ὁτι ἡμιν αυτοις ουκ ολιγα τουτων αλλαχοθεν επιλελυται. Ου μεν αλλα και οχλον τοσουτον διελθειν συχνον απαι-*

τει

AMPHILOCHIA

SIVE

IN SACRAS LITTERAS, ET QUAESTIONES

DIATRIBAE

Ad Amphilochium *sanctissimum Cyzici metropolitam, qui variarum quaestionum solutionem ad trecentarum usque numerum tempore tentationum flagitavit.*

TAndem studii tui sinceritate permotus, ut petitio tua ad finem, uti sperabas, perduceretur, adquievi: etiamsi multa, & quidem non levis momenti forent, quae animum meum inde avocarent. Primum erat, quod sacrorum virorum plurimi ante nos intricata haec argumenta maxima ex parte debita enucleatione donarint. Alterum, quod eorumdem non pauca alibi per nos ipsos explanata sint (1). Nihilo tamen minus

tan-

(1) Revera ejus epistolas aliqua primum ex parte 37 graece tantum David Hoeschelius Augustae Vindelicorum an. 1601, ac deinde universas 253, & quidem latina versione ditatas Richardus Montacutius Londini 1651 publici iuris reddiderunt: & quaedam nulla ferme verborum diversitate, quantum ex his, quas Montfauconius edidit in lucem, huc usque licuit eruere,

haec

τει χρονου· και τοι του καιρου συνεσταλμενου κατα την θειαν του Κηρυκος Φωνην, και οψε τυγχανοντος· ἡμιν δε ουχι τῳ κοινῳ λογῳ του ανθρωπινου βιου μονον, αλλα γε και νυν, και τῳ ιδιαζοντι ὁ καιρος, ὡς ὁρας, ὑποστελλεται. Πως δ' αν πληθος ζητηματων εις τρακοσιων συγκεφαλαιουμενον αριθμον (μεχρι γαρ τοσουτου το περι ταυτα σου Φιλοτιμον την παρουσαν ἡμιν στενοχωριαν πλατυνειν ενομισεν) ουχι και συχνον συναναλωσηται χρονον, και την ἡμετεραν σχολην εκβιασηται.

tantam percurrere multitudinem diuturni temporis opus est; atqui tempus breve est, uti fert divina Apostoli sententia (2), & factus adest vesper; nobis autem non eo tantum sensu, quo de humana vita dicitur, sed & in praesenti, & peculiari ratione tempus, ut probe nosti, aufugit. Quomodo autem fieri poterat, ut argumentorum multitudo, quae ad trecenta revocantur capita (siquidem huc usque nostras praesentes temporis angustias tuum de hisce rebus studium prolatandas duxit), & multum tempus non consumeret, & nostrae vitae tranquillitatem non perturbaret? (3)

Τι δε σποραδην αυτα προβεβλησθαι τα ερωτηματα, και το ακου-

Quid vero quod tu hasce interrogationes sparsim mihi propone-

haec ipsa argumenta tractarunt. Istarum numerus, videlicet 65, ad quintam circiter interrogationum partem, quarum syllabum cum Codice Coisliniano collatum suae versioni praetexit Christophorus Wolfius, protenditur. Nec solum in litteris Amphilochio missis, quarum septem protulit Montacutius; sed in aliis quoque ad plures suae tempestatis Philologos exaratis his ipsissimis interdum quaesitis satisfacit. Quare si datur conjecturis locus, quod facere vel morosissimi homines hac in re non intercedent, Photius opinor multas identidem quaestiones pro re nata amicorum commodo solverat: deinde vero cunctae, ne laterent, aut disperderentur, in unum fasciculum collectae, suo Amphilochio id fortasse cupienti, petentique remissae sunt.

(2) 1. *ad Corinth.* VII.

(3) Obiter animadverto, quod numerus iste tercentenarius Photio adeo in deliciis fuisse videatur, ut ad ipsum codices quoque, quibus in sua bibliotheca memorandis incumbit, amet redigere: siquidem *εισι δε ταυτα*, inquit, *εικοσι δεοντων εφ' ενι τριακοσια* *sunt hi* (codices) *uno, & viginti a tercentum deficientes*. Immo & ejus epistolae, quae post tantum librorum naufragium hactenus colligi potuerunt, & lucis usura fruuntur, a simili summa non nimis absunt. Idcirco nihil est, quod Photium hunc numerum, ut aiunt, rotundum pro vero ac proprio adhibuisse miremur.

ακουσαι παροντα της ἡμετερας γλωττης ενιων αυτων αφαιρουμενης το απορον (τι γαρ ενον τα ηκουσμενα μνημην φυλαξαι) συ δε δευτερους ἡμας απαιτεις πονους, και το εις ογκον την γραφην απελθειν.

Ο'τι των ειρημενων ειην (α) ελαττω κωλυσαι, και περ ἑτεροις ηρκεσεν αν εις κωλυματων ὑποθεσιν, ου μεν ουν ταυτα ουκ αιτιασομαι · πλην τοσουτων γε, και τηλικουτων αυτων των προς ταναντια φεροντων, εχεις, ὥσπερ φθασαντες εφαμεν, ὅπερ ητησας, ου λεξει μεν εξειργασμενῃ καλλωπιζομενου του συνταγματος, τοις επιτυχουσι δε των ονοματων, και ἃ μη ταις των πολλων ακοαις περιορατον νουν των ηπορημενων εκκαθαιροντος. Συ δε μη μονον αγαθος ῃσθα ζητειν, και λαβειν, αλλα και της δωρεας απολαυειν (β) οφθειης μοι σπουδαιοτερος.

ponebas; meque coram audiſti proprio ore quasdam earum planas reddentem (conſenraneum profecto eſt auditarum rerum ſervare memoriam): nunc autem novum me laborem adgredi, eaſdemque in volumen redactas ad te pervenire exflagitas.

Quum igitur rationes his quoque minores potuiſſent impedimentum obiicere, & quidem aliis ad excuſationis argumentum eſſent ſatis, ego tamen minime ipſis utar: verum tametſi tot, ac tanta ſint, quae contrarium requirerent, habes tandem, uti iam pridem aiebam, quod poſtulaſti; ita vero ut non elaboratam fucatae lucubrationis loquutionem reperias, ſed obvia quaeque vocabula, & quae lectorem ad dubiorum ſolutionem contendentem rerum multitudine non implicant. Tu interea non modo, ut es bonus, expetere noſti, & adcipere: ſed mihi, ſi fruaris hoc munere, uſque melior videri poteris.

(α) εισην habet codex, ſed facili negotio id cum ειην confuſum arbitror.
(β) Ad συνταξιν planiorem mallem απολαυων.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κε

QVAESTIO XXV

Τινος ἡ Φωνη ἡ λεγουσα· τουτο δε ὁλον γεγονε· ποτερον του συγγραφεως, ἡ του Αρχαγγελου;

ΟΤι μεν εκπληττομενου, και θαυμαζοντος εστι των εργων, και των λογων το ὑπερφυες, αυτη τε του λογου ἡ περικοπη, και των ονοματων ἡ συνθηκη παριστησι σαφως. Τουτο γαρ ὁλον γεγονε, φησι, αντι του, πως ὁλον τουτο προηλθε; Πως, ω του θαυματος, εφανη το εκπληκτον τουτο, και γεμον εκστασεως; Πως τοιουτον ἡλιος ειδε; Πως ανθρωποις επεγνωσθη τοιουτον; Και ὁτι μετα το ανακηρυξαι το τε ασπορον του τοκου, και την εκ Πνευματος Αγιου συλληψιν, και την του Σωτηρος κλησιν, ἡν, διοτι σωζει, προσειληφε, τον λαον αυτου, και τογε ουκ απο τινων σωματικων νοσηματων, ὁις και ιατρων πολλακις χειρες επηρκεσαν, αλλ᾽ απ᾽ αυτων γε της ψυχης αρρωστηματων τε, και μολυσματων, ὡν ουκ εστιν ευρειν καθαρσιον ουτε ιαμα της θειας χωρις ευμενειας τε, και επινευσεως· δια γουν το ειπειν τα ειρημενα, και την

Cuiusnam vox sit, quae dicit: hoc autem totum factum est (1)*: Evangelistae ne, an Archangeli?*

QVod stupescentis animi, & factorum, verborumque nobilitatem admiranris ea sit vox; sublimis ipsa orationis particula, nominumque contextus luculenter ostendit. Profecto *hoc totum factum est* adhibuit pro quomodo id omne contigit? Quomodo (proh mirum!) hoc novitare percellens, & admiratione plenum adparuit? Qui tale factum vidit Sol? Quo pacto innotuit hominibus? Patet quoque quod, ubi nunciarum est, quod filius sine semine foret, atque de Spiriru Sancto conciperetur, sumeretque Salvaroris nomen, quod illi congruit, quia salvat populum suum, non quidem ab aliquot corporis morbis, quibus curandis vel medicorum manus saepe sufficiunt, sed ab ipsis animae aegrotationibus, & vitiis, quorum inveniri nequit, excepta Dei benignitate, & indulgentia, curatio, & remedium: ubi scili-

(1) *Math. I. 22.*

την του Σωτηρος απο της κοινης ευεργεσιας ονομασιαν, ευθυς επηγαγε· τουτο δε όλον γεγονε ἱνα πληρωθη το ρηθεν ὑπο του Κυριου δια του Προφητου λεγοντος· ιδου ἡ Παρθενος εν γαστρι εξει, και τεξεται ὑιον, και καλεσουσι το ονομα αυτου Εμμανουηλ. Αλλα ότι μεν εκπληττομενου τε, ϗ θαυμαζοντος εστι το απειρον πελαγος της περι το ανθρωπινον γενος προνοιας ἡ προκειμενη Φωνη, Φανερον.

Ει τε δε ταυτην αν ειπεν ὁ Αγγελος, ει τε και αυτος ὁ Ευαγγελιστης, ουδεμιαν ελαττωσιν ουδετερωθεν τα λογια επιδεχονται. Τα μεν γαρ μεγαλην τινα ταξιν εχοντα πολλακις ειωθε και εκ της των προσωπων ποιοτητος προσλαμβανειν την αυξησιν· ἁ δη (α) αμετρητῳ λογῳ την ὑπεροχην προς παντα Φερεται, και οικοθεν προβαλλεσθαι του μεγεθους το ασυγκριτον, ει τις αν ὁ (β) λεγων περι αυτων ειη, ὁυ καταβιβαζει της ανεκΦραστου μεγαλειοτητος το αξιωμα. Πλην γε και ἡ προ-

scilicet haec omnia, & Salvatoris nomen ex beneficiis unicuique collatis susceptum praemittit, protinus subiiciat: *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur, quod dictum est a Domino per Prophetam dicentem: Ecce Virgo in utero habebit, & pariet filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel*. Porro quod obstupefacta a mente, atque immensum pelagus Divinae erga humanum genus providentiae demirante vox proposita oriatur, perspicuum est.

Sive autem hanc Angelus, sive Evangelista pronuntiarit, nequaquam sermo alterutra ex parte auctoritatis imminutionem patietur. Quandoquidem contingit, ut quae praeclarum orationis ordinem habent, ex personarum quoque qualitate splendoris incrementum adcipiant: quae autem sublimitatem in sermone etiam inornato undique exhibent, ipsa quoque per se granditatem quamdam superiorem praeferant; modo, qui ipsa profert, ineffabilis magnitudinis dignitatem non deprimat. Verum-

(α) Medica manu hunc locum indigere quisque videt: vellem legisse saltem τα δε και αμετρητῳ λογῳ ὑπεροχην προς παντα φερομενα και οικοθεν κ.τ.λ. nisi forte id Photio ταχυτερως, & non εξειργασμενως, ut ipse inquit, scribenti tribuere malimus.

(β) ὁ pro ὁς exscriptoris incuria heic excidisse videtur, vel πλεοναζει το ειη.

προλαβοισα του λογου περικοπη εις τον Αρχαγγελον αναφερει μαλλον και την επενεχθεισαν συνεπειαν. Και ουδεν απεικος μαρτυρα καλειν των ὁρωμενων τε, και λεγομενων τον Προφητην· δια γαρ των συντροφων ονοματων μαλλον, και γινοσκομενων τῃ των ανθρωπων ακοῃ το της πιστεως αδισταντον παραγινεται. Αλλως τε δε ουδε μεχρι του Προφητου προαγει την μαρτυριαν· αλλ' εκειθεν εις τον κοινον δεσποτην ταυτην αναγει· το ῥηθεν γαρ, φησι, ὑπο του Κυριου δια του Προφητου.

rumtamen ſermonis particula in Archangelum potius ſubiectum contextum transfert (2). Neque abſurdum videri debet eorum, quae oculis, vel auribus ſubiiciebantur, teſtem vocari Prophetam; quia per nomina, quae natura, & notitia ad nos adtinent, noſtro auditui fides facilius ingeritur. Caeterum neque in Propheta ſiſtit teſtimonium; ſed ab eo ad univerſalem uſque Dominum illud redigit: Etenim *quod dictum eſt*, inquit, *a Domino per Prophetam*.

(2) Hanc Photii ſententiam non amplector quidem, ſed damnare non auſim. Profecto tum orthodoxi, cum heterodoxi ſcriptores pene omnes, quod ſciam, Prophetae teſtimonium a Divo Matthaeo potius, quam ab Angelo adferri fatentur: quippe Evangeliſtae, non Angeli frequentiſſime ſolebant veteris teſtamenti loca, ut ſuis narrationibus fidem, ac Iudaeorum benevolentiam conciliarent, memorare: immo ea, quae ſequuntur, *ſurgens autem Ioſeph a ſomno fecit, ſicut praecepit ei Angelus Domini*, ſatis evincunt hiſtoricum ſermonem iam prius incoepiſſe. Etſi autem res ita se habeat, Photio tamen Patres nonnulli favent, Euthymius videlicet, ac Theophylactus, nec non et is, cuius ille auctoritatem magni ſemper facit, & plerumque ſequitur, Ioannes, inquam, Chryſoſtomus *homil. V. in Matth.*, ubi adductum Iſaiae oraculum proinde commentatur, ac ſi ad Angelum, non ad Hagiographum pertineret.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κϛ

Τινος ενεκα γεννηθεις ὁ Χριστος συνεχωρησε δι' αυτον την αναιρεσιν προελθειν των νηπιων?

Κ Αλον μεν, ϗ συμπαθειας το σον διαπορημα, ου χειρονων δ' ισως, αλλα ϗ κρισεως, οιμαι, γλυκυτερας τυγχανει των επιλυσεων (α). Εδει την Ἡρωδου πασιν εμφανη, ϗ καταδηλον γενεσθαι μιαιφονιαν. Ει μεν ουν δια της εις τελειοτητα φθασαντων ἡλικιας επεδειξατο ταυτην, ουδεν εκωλυε των κολακων, ϗ παρασιτων το εθνος αιτιας τινας αναπλαττειν, δι' ὧν μετριωτεροι αυτῳ κατεσκευαζετο το της μιαιφονιας ἀγος· ενοχους τε κακων ουκ ολιγων τους ανηρημενους αποφαινοντας, ϗ βασιλει πρεπον μη καταλιμπανειν ατιμωρητα τα αδικηματα. Επι δε των νηπιων ουδεν τοιουτον ουτε εννοησαι, ουτε αναπλασαι ουδ' ὁ των μυθων αναιδεστατος ευρησει χωραν· αλλα γυμνον δια παντων, ϗ απροφασιστον ελεγχεται το μισανθρωπον, ϗ της παλαμναιας γνωμης, ϗ

QVAESTIO XXVI

Cur natus Chriſtus permiſerit ſui cauſſa infantium caedem evenire?

TVa quidem quaeſtio pulcra eſt, atque a commiſeratione oritur; nec aliqua ex infimis videtur, ſed iucundius, arbitror, ceteris ſolutionibus obtinet iudicium. Herodis crudelitatem omnibus cognitam, atque compertam fieri oportebat. Itaque ſi ipſam quidem in eos, qui ad virilem pervenerant aetatem, oſtendiſſet, nihil prohibebat, quominus adſentatorum, & paraſitorum natio excuſationes aliquas comminiſceretur, quibus huiuſmodi piaculi immanitatem extenuarent; atque praetenderent criminibus obnoxios fuiſſe, quos ipſe interfecerat, nec decuiſſe regem inulta relinquere flagitia. In pueris autem quidpiam huiusmodi nec cogitandi, nec fingendi copiam habebit vel impudentiſſimus quiſque fabulator: ſed omni ex parte aperta,

(α) Ita ex codicibus Vaticano, ac Taurinenſi legendum puto: ex verbis enim, quae in noſtro ſunt, γλυκυτερον τυγχανει των επιλυσεων, quem ſenſum excuderim?

ϗ γλωσσης, ϗ χειρος το ανυπερβλητον.

Αλλως τε δε ϗ του καινου, ϗ αναμαρτητου Θυματος, ϗ την αμαρτιαν αποκαθαιροντος του γενους εδει τα προτελεια κεχωρισμενα πασης αμαρτιας, ἐσαι γε δια των πραξεων προεισι, κεκαθαρμενα τε ειναι, ϗ μη καθυβριζειν το μεγα Θυμα τηδ' αυτων θυσια. Διοπερ οικειοτερον ην τον χορον των νηπιων, η των τισιν ολισθημασιν ενεχομενων του Θειου Αγνου του την αμαρτιαν αιροντος του κοσμου προθυθηναι.

Ει βουλει δε ϗ παράμυθιον ταις μεγισταις περιστασεσιν εταζομενον, ὁραν εστιν αναφυομενον εντευθεν. Σφαγιαζεται γαρ τα βρεφη, ὧν ὁ βιος ανεπιδεκτος αμαρτιας· ἵν' ἐπειδαν πασχωσι τινες, μη, δια βαρυτητα πλημμεληματων νομιζοντες πασχειν, την εκ των παθων πληγην ὑφιστανται βαρυτεραν, η πικροτεραν, ϗ προς απογνωσιν ωσιν αφορωντες· αλλ' ἵνα το αναμαρτητον των βρεφων, ϗ το επ' εκεινοις τολμηματων αλαστορων εχοντες παραδειγμα ψυχαγωγιας, ϗ ικανον παρακαλεσαι μακροθυμειν, εις ευχαριστιαν διανιστανται του παντα σοφως τα ἡμετερα οικονομουντος. Και γε δη και το,

δι'

ta, atque inexcusabilis barbaries, & conscelerati animi, linguae, manusque incredibile facinus deprehenditur.

Praeterquam quod opus erat, ut novi, ac intemerari Sacrificii, quodque nostri generis scelus expiaret, primitiae, ab omni culpa, quae propria actione patrarur, ira procul fuissent, ut & purissima forent, & summum Sacrificium sua oblatione non deturparent. Quapropter e re potius erat infantium chorum, quam hominum aliquibus culpis devinctorum ante Agnum Dei, qui tollit peccatum mundi, immolari.

Adde, si placet, quod in gravissimis infortuniis solatium hinc prodire videatur. Enecantur enim pueri, quorum vita peccato carebat, ne quum patiuntur aliqui, ob culparum graviratem se plecti putantes, plagam ex ipsis animi perturbationibus graviorem, aut acerbiorem reddant, neque in desperationem deiiciantur; sed innocentiam puerorum, simulque in eos execrandae impietatis exemplum habentes pro argumento solatii, quod ad constantiam hortationi subficiat, ad gratias agendas ei, qui nostra omnia sapientissime moderatur, excirentur. Porro autem ex eo quod, in quibus

nul-

δι' ὧν ὁ φθονος ουδεις αναφλεγεσθαι χωραν ειχεν (αρτιγενη γαρ βρεφη τιν' αν παρασχοι προφασιν βασκανιας;) αλλα γαρ το κατ' εκεινων εις σφαγην ὁυτως αναισχυντον, ϗ ανιστορητον εξορμησαι, ζητηματος λυσιν ουκ εστιν απορον παρασχειν, ουδ' εις ευμαρειαν μεταρυθμισαι, ὁπως το μισοχριστον των Ιουδαιων γενος ευεργετουντα, ϗ θεραπευοντα νοσους ανιατους τον Σωτηρα αντι του δοξολογειν, ϗ στεφανοις αμειβεσθαι χαριτων, σταυρῳ κατεδικασε, ϗ επονειδιστῳ θανατῳ. Ει γαρ. εφ' ὧν ὁ φθονος ουδεμιαν παροδον ειχε, σφαγῃ τους αναιτιους ὁ των Ιουδαιων ἡγεμων μετηλθεν, ὁι ταις μιαιφονιαις ὑπ' αυτου παιδοτριβηθεντες, ϗ προγυμνασθεντες τι ουκ αν επετολμησαν, μαλιστα αυτων τηλικουτου φθονου στρατηγουντος; Και γαρ ὧν εστιν ὁραν εργα μεγαλα, ϗ θαυμασια, ϗ των πολλων προς αυτα ουδεν ελαττον την θεαν, η την ευνοιαν επιστρεφοντα, ὁσῳ τους ευγνωμονας εις ευφημιαν, ϗ θαυμα γλυκυ, ϗ σεβασμιοτητα διεγειρει, τοσουτω μαλιστα τοις αχαριστοις, ϗ κακομηχανοις το εξαγιστον τουτο παθος ενδυναστευει, ϗ το κρατος αμαχον περιβαλλεται.

Ει

nullam ſuccenſendi anſam habebat invidia (quam enim nuper nati pueri praeberent odii cauſſam?) in his nihilominus uſque ad necem adeo impudentem, atque inauditam impietas exarſerit, difficile non eſt quaeſtionis ſolutionem depromi, atque in apricum proferri, quanam ſcilicet ratione Iudaeorum natio Chriſto infenſiſſima, fundentem beneficia, atque immedicabiles morbos ſanantem Servatorem non modo non laudibus, & coronis grati animi ergo mactaret, ſed etiam cruce, ac morte turpiſſima damnarit. Si enim innocentes, in quibus nullus invidiae patebat aditus, Iudaeorum princeps ad mortem perſequutus eſt, quid non praecipue ſub tantae impietatis auſpiciis auderent ii, qui ab ipſo ſaevitiae inſtitutionem, ac praeludium adceperant? Quum enim grandia, & mira ſpectantur facinora, & quae multorum non minus adtentionem, quam benevolentiam ſibi conciliant; quanto magis haec in amicis celebrationem, demirationemque iucundam, atque obſequium excitant; tanto in ingratis, ac malignis deteſtabile hoc vitium imperium, vimque inſuperabilem adquirit.

Quod

Ει δε σοι φιλον ϗ πλειους επιθεωρειν αιτιας, πρωτος μεν ὁ δικαιος Αβελ ουδεν οφειλων, ὁσαγε ἡκεν εις οικειων εργων οφειλην, παραδοθεις, ϗ ὑποβληθεις τῳ θανατῳ σαθραν αυτου των θεμελιων την κρηπιδα καταβαλλομενην εδειξεν. Επει δε μετ᾽ αυτον πολλοι των ενοχων περιετειχισαν τε, ϗ εξωροφωσαν αυτου την οικοδομην εις οχυρωμα· εμελλε δε ὁ Σωτερ επ᾽ ευεργεσιᾳ του γενους παραγεγονως σκυλευειν αυτου τα βασιλεια· ὁιονει δορυφοροι τινες, ϗ προδρομοι του μεγαλου βασιλεως αναμαρτητοι τε, και τοις μαρτυρικοις ἁιμασι περιρρεομενοι καταλαβειν τους εν τῳ ᾁδῃ κατεχομενους διοικονομουνται, ϗ προαποστελλονται· αμα τε την δεσποτικην παρουσιαν, ϗ κοινην απολυτρωσιν δια της αυτων επιστασιας ευαγγελιζομενοι, και δεικνυντες τας σφαγας, ἁς δια τον κοινον Ελευθερωτην ὑπεσχον· ϗ δι᾽ αυτων πιστουμενοι παραγενεσθαι τον ὑπο προφητων ανακηρυττομενον Σωτηρα του γενους· ϗ δη ϗ τον ᾁδην ὁρωντα τοσαυτην φαλαγγα μυριων ανευθυνων ἁμαρτιαις επιστασαν εκδειματωσαι τε, ϗ την ὁσον ουπω μελλουσαν αυτῳ παντελη καθαιρεσιν δια των προοιμιων επιδειξαι. Αναμαρτητων γαρ, ϗ τοτε

Quod si tibi plura quoque placeat conspicere huiusmodi crimina, memento, quod Abel primus ille iustus, quum nulla suarum actionum culpa teneretur, proditus, atque per insidias morti subiectus exsecranda eiusdem vitii fundamentorum principia iacta iam esse ostendit. Quoniam vero post illum multi conscelerati homines invidiae ipsius sedem muro, ac tecto munierunt; atque eam regali fastu Redemptor hominum bono natus spoliaturus erat: tamquam magni regis satellites quidam, atque praecursores innocentes, & martyrii sanguine circumfusi ad eos, qui in limbo detinebantur, amplexandos diriguntur, praemittunturque; ut sua praesentia simul & Domini adventum; atque communem liberationem evangelizarent, mactationemque suam pro communi Servatore toleratam ostenderent; ac Patres per eos crederent a Prophetis praedicatum nostri generis Liberatorem adesse; immo etiam ut infernus tanta innumerorum insontium multitudine adveniente terreretur, absolutamque debellationem a se nondum expectatam per quaedam praeludia praesentisceret. Scilicet innocen-

τοτε τοσουτων σφαγη καταβαλλει παντελως, ϗ αφαιρειται το του θανατου δικαιωμα.

Προς δε γε τοις ειρημενοις ϗ το συνηθες της του θεου σοφιας ενταυθα μαλιστα παῤῥησιαζεται. Ποιον τουτο; Ειωθεν ὡς επι παν ἡ απερινοητος, ϗ ανεκφραστος του θεου σοφια εκ των ανιαρων προαγειν, α χαρας εστι, ϗ ευφροσυνης παρεκτικα, ϗ εκ των εναντιων πηγαζειν τα αντικειμενα. Αυτικα εκ της βασκανιας των αδελφων τον Ιωσηφ τον φθονηθεντα της Αιγυπτου κατεστησε κυριον. Ει μη γαρ φθονερον αυτῳ επεβαλον ομμα οἱ των ὠδινων κοινωνοι, ουκ αν επραθη, ουκ αν μη πραθεις, ϗ δουλευων, ϗ την της σωφροσυνης ουκ αισχυνων ελευθεριαν δεσμωτηριον ᾠκησεν· ει μη δεσμιος εγεγονει; ουκ αν τους ονειροις δεδεμενους διελυσεν· ουκ αν εκειθεν εγνωριζετο βασιλει, ουδε την μετ' αυτον αρχην της Αιγυπτου ενεχειριστο. Ὁρᾳς ἡλικον εκ φθονου, ϗ μισαδελφειας εφυ αγαθον, ϗ ὁσαις ὁ θεος τον Ιωσηφ δοξαις κατεστεψατο;

Αλλος ὑστερον Φαραω κατα της Ισραηλιτιδος φυλης εξεμανη, ϗ τοις των βρεφων αῤῥεσι τον ποταμον ὁ παρανομος επενοησε δημιον. Αλλα εκ της εκεινου μιαιφονιας ὁ Μωϋσης αντι της

centium, & quidem tot puerorum occisio mortis ius prorsus evertit, ac destruit.

His adcedit, quod Divinae Sapientiae consuetudo hac in re mirum quantum exfulgeat. Quonam pacto? Solet in omnibus ingenium, & eloquium excedens Divina Sapientia ex tristibus ea, quae gaudium, & voluptatem praestant, educere, atque ex contrariis contraria comparare. Et primum quidem Iosephum fraterna invidia vexatum ad Aegypti imperium evexit. Nisi enim fratres eius invidos in ipsum oculos coniecissent, neutiquam venditus fuisset, neutiquam, nisi venditus, & serviens, & pudicitiae non erubescens libertatem, latuisset in vinculis detentus: nisi vinculis constrictus esset, duos somniis implicatos non extricasset, neque inde innotuisset Pharaoni, neque fuisset secundum hunc imperio Aegypti potitus. Cernis quantum ex invidia, odioque fraterno manarit bonum, & quanta Deus Iosephum gloria coronarit?

Alius deinde Pharao contra Israëliticam gentem odio exarsit, ac impius masculis infantibus Nilum pro carnifice constituit. At ex illius feritate factum est, ut pro domuncula, in

τῆς ἰδιας ἑστιας μιας των πολλων ουσης, κ̧ ουδεν της των ὁμοφυλων διαφερουσης εν τοις των Αιγυπτιων ανακτορων ανετρεφετο, αυτοθεν της θειας προνοιας επιδηλουσης, ὡς ὁ επιβουλευομενος, αυτος εγκρατης της των επιβουλευοντων δυναστειας εσται. Επειτα γαρ δικας φονου λαβων, ὑπερ ὧν ηδικει τον ὁμοφυλον ὁ Αιγυπτιος, κ̧ καταφωρος γεγονως τε εκειθεν, κ̧ παλιν οχυρωθεις σημειοις τε, κ̧ τερασι, κ̧ παρα δοξαν εφισταται, κ̧ μαστιζει την Αιγυπτον· κ̧ τελος τους μεν ὁμοφυλους της χαλεπης δουλειας απαλλαττει· τους δε καταδουλωσαμενους πανστρατια ταλαττης αντι της ποταμιου μιαιφονιας εναποπνιγει ρευμασιν. Ὥστε εξ ὧν ὁ Φαραω τα των Ἑβραιων βρεφη ποταμιῳ θανατῳ κατεδικασατο, εκ τουτων τε το γενος ἅπαν ανεσωθη της αιχμαλωσιας, κ̧ των Αιγυπτιων το φρυαγμα αυτῃ στρατιᾳ, κ̧ ἅρμασι, κ̧ τριστataις ὑποβρυχιον γεγονασι.

Και πολλα τοιαυτα εκ των ἱερων λειμωνων της Εκκλησιας ανθολογησαμενος επιδειξειεν. Οὕτω δε οὕτω κ̧ δια της αλαστορος, κ̧ παλαμναιας των νηπιων σφαγης οἱ μαρτυρικοι τε, κ̧ ακηρατοι τοις μακαριοις εξηνθησαν τε, κ̧ διεπλακησαν στεφανοι,

in qua simul multi degebant, quaeque nihil a ceteris popularibus differebat, in aula Aegyptiorum regum Moyses enutriretur, inde Divina providentia ostendente quod, qui insidiis impetebatur, insidiatorum imperium subacturus esset. Nimirum paullo post mortis pœna adficiens Aegyptium, qui eam contribuli suo inferebat, & iam detectus illinc fugit, ac rursum signis, prodigiisque munitus, contra expectationem exsurgit, percutitque Aegyptum, & suam denique gentem a dura liberat servitute: eos autem, quibus serviebant Hebraei, cum omni exercitu maris fluctibus pro fluminis aquis tradit subfocandos. Quare ex eo quia Hebraeorum insontes in fluvio enecati sunt, tota natio a servitio redempta est; ac fremitus Aegyptiorum cum ipsis agminibus, curribus, satellitibusque fluctu obruti sunt.

Et multa quidem huiusmodi ex sacris Ecclesiae historiis collecta posset quispiam in medium adferre. Eadem itaque ratione per exsecrandam, immanemque puerorum caedem coronae martyribus dignae, & immarcescibiles ipsis beatis exfloruerunt, atque

Φανοι· ϗ το συν παῤῥησια παριστασθαι τε τῳ Θεῳ, ϗ την αληκτον εκεινην εν αδιηγητῳ χαρᾳ, ϗ ευφροσυνῃ συν τοις ασωματοις ταγμασι συνεξελισσειν χορειαν, ϗ του μακαριωτατου, ϗ ακροτατου των ορεκτων απολαυειν θεαματος· ὡν ποσαι σφαγαι, ποιαι δε τιμωριων δριμυτητες ανταξια λογισθησονται; Ὡστε ου μονον ουκ ην αμεινον ουδαμοθεν επισχειν τον εκθεσμον τε, ϗ αωρον των βρεφων θανατον· αλλα ϗ πολλῳ κρεισσον ενσφειναι τε, ϗ ενδουναι προελθειν τοσουτων αυτοις εκειθεν αιωνιων τε, ϗ αδιηγητων αναβλαστησαντων αγαθων.

Αλλα ταυτα μεν εστω σοι της ἱερας Φιλομαθιας ὡσπερ τις ἱερα αφοσιωσις. Ει δε τις των αποῤῥητων του Παυλου ῥηματων μυστης γεγονως, μυσταγωγειν ἡμας εθελησειε τελειωτερον, ἡδεως αν, ϗ χαριν ανομολογουντες οφειλειν τῳ ανδρι, δια βιου, ϗ κοινῃ μαθητευσωμεν.

que intextae ſunt: immo factum eſt, ut ſecuri Deo ſiſterentur, ac perpetuam illam ineffabili gaudio, & felicitate cum incorporeis agminibus choream plauderent, beatiſſimaque, & perfecta optabilium rerum viſione laetarentur; quibus quaenam internecio nes, & quaenam ſuppliciorum acerbitates condignae aeſtimabuntur? Quapropter adeo non expediebat iniquam, & praeproperam infantium mortem quacumque ratione praepedire; ut multo melius fuerit eam permitti, ac perpetrari, quo ipſi tantis in aeterna, & inenarrabili beatitate pullulantibus bonis cumularentur.

Atque haec quaſi ad explendam ſacrae ſcientiae cupiditatem tibi ſubficiant. Quod ſi quis in arcana cum Paullo verba admiſſus, nobis melius ea myſteria pandere voluerit; tunc nos libenter, & gratiam ei fatentes habere, dum vivimus, communi uſura diſcemus (1).

(1) Profecto ubi de divinis operibus, ac praeſertim de ſcelerum permiſſione ſermo inſtituitur: tunc praecipue ſunt, uti ſcriptum eſt Sap. IX. 14. *Cogitationes hominum timidae, & incertae providentiae*: idque humanae menti omnino impervium eſſe pluries docuit Apoſtolus Rom. XI. 33. I. Cor. 11. 16. Nihilo tamen minus rationes illae, ut aiunt, congruentiae, quas Photius adfert, ab iis, quae in Patrum operibus obcurrunt, non nimis abſunt. Videſis inter Graecos Irenaeum III. 4. Juſt. quaeſt. XV. ad Orth. Orig. hom. in Matth. Chryſoſt. hom. II. in var. Ev. Euſebium Emiſſen.; inter Latinos autem Auguſt. III. de expoſit. ſymb. 4. & Serm. VIII. de Sanctis, Prud. hymn.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κζ

Πως λεγοντες Θεον μεν ἑνα, τρεις δε Ὑποστασεις, ϗ τον Πατερα λεγομεν Θεον, ϗ τον Υἱον κατ' αυτον Θεον, ϗ το Πνευμα ὡσαυτως· Θεοτητα δε λεγοντες μιαν, ϗ τρεις Ὑποστασεις, ουκ ετι δυναμεθα λεγειν ουτε τον πατερα Θεοτητα; ουτε τον Υἱον, ουτε το Πνευμα, ουδ' αμα; (α)

ΤΟ μεν ουν αμα μη λεγειν τας Θεαρχικας Ὑποστασεις Θεοτητα, ϗ τοι λεγομενας εν μια θεωρεισθαι Θεοτητι, ει βουλει δε, ϗ γνωριζεσθαι, ϗ περιεχεσθαι· τουτο δεξοιτ' αν αιτιαν ουκ αλογον το μηδ' ἑκαστην καθ' ἑαυτην των μακαριων εκεινων, ϗ δημιουργικων Ὑποστασεων δυνασθαι λεγειν ἡμας Θεοτητα. Δια τι δε Θεον

QVAESTIO XXVII.

Quomodo quum Deum unum; tres autem Hypostases dicamus, & Patrem dicimus Deum, & Filium per se Deum, & Spiritum Sanctum similiter: quum autem dicamus unam Divinitatem, & tres Hypostases, non item liceat Divinitatem dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum Sanctum, neque simul?

QVod simul Divinae Personae, licet in una Divinitate spectari, immo, si vis, & cognosci, & contineri dicuntur, tamen Divinitas non adpellentur; hoc poterit hanc haud absurdam habere rationem, quod scilicet neque singulas beatas illas, creatricesque Personas per se Divinitatem nuncupare possimus. Cur autem unamquamque illa-

hymn. Epiph. Fulgent. de Epiph. & libro I. de Fide ad Petrum 3. & 39. Leo. serm. I. de Epiph. Bernard. serm. de Innoc. & Homil. in Cantica 66.

Ceterum per Innocentium caedem, uti monet historia, factum est, ut non solum Iudaei, & Samaritani, sed gentes pene omnes tempus Magni illius Messiae, qui iamdiu expectabatur, a Prophetis praedictum advenisse audirent, atque ita praedicationi evangelicae via sterneretur.

(α) In Coisliniano codice legitur *ουδ' αμα τα τρια*, & in Vaticano *αλλ' ουδ' αμα τα τρια*; tametsi maleferiati cuiusdam critici, vel emendatoris manu hodiedum *το ουδ* deletum videatur. In Taurinensi vero *αλλ' αμα τα τρια*, & hanc lectionem sensui consentaneam esse temere Iosephus Pasinius adfirmat: siquidem ipsum responsionis initium refragatur.

Θεον μεν ἑκαστην των ὑπερφυων Ὑποστασεων λεγομεν, ουκ ετι δε ϗ Θεοτητα, ὡδε αν ισως θεοροιη· μαλλον δε προ τουτου ζητητεον (εκειθεν γαρ ϗ του παροντος ζητηματος ἡ βλαστησις τας αφορμας ὑπεβαλλετο) ποτερον ὁ Θεος, ϗ ἡ Θεοτης ταυτον ειη, η ἑτερον. Ει μεν γαρ ἑτερον, τι τουτο, ϗ τι παρα τον Θεον. Ει δε ταυτον, πως ἑκαστη των ζωαρχικων Ὑποστασεων Θεος λεγομενος ου λεγεται Θεοτης; Οἱ μεν ουν το σχημα της λεξεος αιτιασαμενοι, ὡς ἡ μεν αρρενικου τυπου, ἡ δε προς το Θ..λυ της φωνης σχηματιζεται, ϗ δια τουτο μη ὁμοιως ἑκατερον επι του Πατρος, ϗ του Ὑιου, ϗ του Πνευματος λεγεται, αυτοθεν τον ελεγχον δεχονται. Κατ' ουδετερον γαρ σχηματισμον το Πνευμα τη γλωττη προφερομενον, ουδεν ηττον Πατρος, ϗ Ὑιου Θεος λεγεται· ϗ των ονοματων το ἑτερογενες ουδεν εκωλυσε την αυτην προσηγοριαν επαγεσθαι, ἡν ϗ ου το αυτο γενος της φωνης περιεπτυσσετο· ϗ τουτου σαφεστερον ετι γενους ἑτερου τυγχανουσα κατα φωνην ἡ ουσια επι Πατρος, ϗ Ὑου, ϗ Πνευματος ὁμοτιμως κατηγορειται· ουσιαν τε γαρ αυτας λεγομεν, ϗ μιας ουσιας· ουδε τον ανθρωπον δε ζωον, η ουσιαν κα-

illarum augustissimarum Hypostaseon Deum quidem, at non pariter Divinitatem vocemus, heic fortasse perpendi debet: potius est autem in antecessum investigandum (quippe quia propositae quaestionis caput inde occasionem adcepit) utrum Deus, ac Deitas idem sint, an aliud. Namque si aliud, quidnam hoc est, & quidnam in Deo? Si vero idem, quomodo quaevis illarum vivificantium personarum Deus, & non Deitas adpellatur? Qui discriminis caussam in vocabuli forma quaerunt, quod nempe alterum sit masculini generis, alterum vero ad foeminini modum inflectatur, ac propterea non possit pariter de Patre, de Filio, & de Spiritu Sancto utrumque usurpari, ex hoc ipso refelluntur: etsi enim nomen Πνευμα (Spiritus Sanctus) nostra lingua prolatum neutrius sit generis, tamen Deus non minus, quam Pater, & Filius nuncupatur; & generis nominum diversitas non fuit impedimento, quominus haec adpellatio induceretur, quam & idem vocis genus non complectebatur: immo magis perspicue, quam hoc, vox essentia, utut ad aliud genus pertineat, tamen aequo jure de Patre, Filio, & Spiritu Sancto enunciatur: eas siqui-

καλεισθαι το ἑτερογενες της φωνης απεκωλυσε.

Τι ουν δει λεγειν; Η ὁτι, ὡσπερ ὁ ανθρωπος, ϗ ἡ ανθρωποτης ουκ αλλον, ϗ αλλον παραδεχομενα λογον, ὁμως το μεν λεγεται κατα του Σωκρατους ακωλυτως, το δε ουκετι· ὁυτω ϗ ἡ Θεος φωνη, ϗ ἡ Θεοτης, ουκ εις ἑτερον, ϗ ἑτερον αναπτυσσομενα νοημα, ουχ ὁμοιως δυνανται ϗ των Θεαρχικων Υποστασεων λεγεσθαι; Αλλα ειποιεν αν τις ισως των χαριεστερων· ὡς αυξησις εστιν, ου λυσις του απορηματος τουτο, ϗ την του απ' αρχης αιτεισθαι ὑποψιαν ουκ εκφευγει. Τους δε μαθοις αν εντευθεν, ὡς διαπεφευγε το ακριβες· ου γαρ απο του ὁμοιου προς το προκειμενον επι ζητησιν μεταβασις, ουτε κρατυνει μαλλον το απορον· αλλ' ουδ' επισυρεται την αιτιαν του απαρχης αιτεισθαι· εκειθεν δε μαλλον διελεγχοιντ' αν ουκ ορθην ὑπελθοντες την κρισιν. Το γαρ ὁραν εν Φυσιολογια τοιαυτην ονοματων θεσιν, εν ὁις ϗ το ταυτον ου λυμαινεται, ϗ προς το κατηγορεισθαι την χρειαν ουχ ὁμοιαν παρεχεται, πως ουκ εστι σαφης τε, ϗ αναντιρ-

ſiquidem perſonas ipſam divinam eſſentiam, & unius eſſentiae nominamus: neque generis diverſitas hominem dici animal, vel ſubſtantiam unquam prohibuit.

Quid ergo dicendum ſupereſt? An quod, quemadmodum nomina homo, & humanitas non ad alium, atque alium ſenſum ſpectant; & nihilominus illud de Socrate nullo impedimento uſurpatur, hoc autem nequaquam; ita quoque voces illae Deus, & Deitas, licet diverſas ideas non contineant, nequeant tamen de Divinis Perſonis pariter dici? At dicet fortaſſe elegantiorum hominum quiſpiam, quod augeat hoc, non diluat propoſitae quaeſtionis difficultatem; atque petitionis principii ſubſpicionem minime exfugiat. Hos autem rem adcurate non fuiſſe adſequutos inde patet, quod non e re ſimili ad rem propoſitam in quaeſtione fiat tranſitio, neque id obſcuritatem augeat, immo neque primam interrogandi cauſſam, quaſi cognitam, ſubponat: atque hinc potius iſti rectum non tuliſſe judicium arguuntur. Si enim in naturae ſermone hujuſmodi vocabulorum conditio animadvertitur in illis rebus, in quibus idemtitas non laeditur,

τιρρητος παραστασις του μηδεν απορον νομιζειν, μηδε παραλογον εν τη πολλω της ὑλης ὑπερκαιμενη (β) Θεολογια, ϗ πολλη πανταχοθεν τον ανθρωπινον νουν εν τοις βαθυτεροις των ζητηματων απορια περιτειχιζουση, εφ' ὡν ουδεν ουδε των αλλων ονοματων ουδενι ῥαον εστι δηλωσαι του ζητουμενου την ακριβειαν· επι τουτων αμωσγεπως τοιαυτην Φωνων ανευρισκειν χρησιν, αἱ καν τοις ενυλοις ὁρωνται παλαια ϗ συνηθει χρισει εναρμοττουσαι, ϗ της μεν ταυτοτητος ουκ εξισταμεναι, εν δε τω κατηγορεισθαι διισταμεναι; Που τοινυν ενταυθα ἡ της απορειας επιτασις, η της αλλης αιτιας ὑποληψις;

Τινας δε λυειν νομισαντας οιδα εκ του τον ανθρωπον παραλαβειν, ϗ την Φυσιν, ϗ το ειδος· ἁ δοκει μεν πως αλληλοις εις ταυτον συνιεναι· εν δε τη του Σωκρατους κατηγορια την διαστασιν αντι της ὁμολογιας εξοικειουνται. Ανθρωπος μεν γαρ ὁ Σωκρατης, ουτε δε ειδος, ουτε Φυσις, ει βουλει δε, ουθ' ἡ συνταττομενη τουτοις μορΦη δυναιτ'

ditur, atque in enunciationibus ipſa vocabula uſum non ſimilem habent; quomodo evidens, & perſpicuum non eſt, quod neque abſtruſum putandum ſit, neque abſurdum in theologia, quae a materie longo intervallo diſtat, quaeque maxima difficultate humanam mentem undequaque gravioribus implicat quaeſtionibus, in quibus neque ulla alia voce adamuſſim licet quaeſtionem exprimere; in his, inquam, quoquo modo huiuſmodi comminiſci uſum vocabulorum, quae, etiamſi rebus corporeis veteri & recepto iudicio adcommodari, atque idem ſignificare videantur, eodem tamen pacto praedicari non poſſunt? Ubinam itaque difficultas heic augetur, aut cauſſa pro cauſſa ponitur?

Novi autem quoſdam, qui dubium diluere arbitrantur hominem, ac naturam, ſpeciemque humanam adſumendo, quae quodammodo in idem invicem concidere videntur; in Socratis autem praedicatione diverſitatem, non convenientiam proferunt. Socrates enim homo quidem dicitur, at neque ſpecies, neque natura; ſi vis autem, ne-

(β) Vide an ſcribi debeat ὑπερκαινυμενη, vel ſaltem ὑπερκειμενη.

ναιτ' αν λεγεσθαι. Λανθαναι δε τουτους, ὡς εοικεν, ἡ των ονοματων διακρισις, ϗ ὁτι ὁσα μεν εστι φυσικων πραγματων ονοματα, ταυτα περιφανως τε, ϗ καθαρως κατα των ὑποκειμενων φερεται· ὁσα δε διαλεκτικης προηλθων επινοιας, ϗ διαλεκτικον τινα περιεχουσι νουν, ταυτα των ὑποκειμενων της φυσεως εργων ισχυν ουκ εχει διαβιβαζεσθαι. Ὁ δε ανθρωπος, ϗ ἡ ανθρωποτης, ϗ δη ϗ ἡ Θεοτης, ϗ ὁ Θεος ου λογικης εστι τεχνασματων προβληματα, ὑποκειμενου δε πραγματος ονοματα· πλην και τουτου εστιν ιχνη τινα λαβειν προς την της αποριας λυσιν εναγοντα. Και γαρ αλληλοις ταυτα συνιεντα, τα τε των πραγματων ονοματα, ϗ ἁπερ της λογικης εντρεχειας τυγχανει προς ῥηματα, ουκ ολιγην εν τη διαστολη την προς αλληλα κοινωνιαν ασπαζεσθαι (γ). Περιεχουσι γαρ τα καθ' ἑκαστα ϗ ταυτα, ϗ ὑπεριδρυται τουτων, ϗ προς εκεινα λεγεται, ει ϗ μη κατα τον ὁμοιον τροπον. Φαμεν γαρ Σωκρατην φυσιν, ϗ ειδος, ϗ μορφην, ει ϗ μη των εν τη προτασει μερων, ὡσπερ εν ταις φυσικαις ὁραται φωναις, ἑκατερον ὁμολογως κατα

que forma his coniuncta adpellari poterit. Hos autem fugit, ut videtur, quomodo sit de nominibus iudicandum, & quod quaecumque ad physicas res nomina pertinent, ipsa ad res significatas luculenter, ac proprie ferantur: quae vero a dialectica oriuntur speculatione, & dialecticum quemdam involvunt sensum, haec ad significatas naturae res vi propria non pertingunt. Homo vero & humanitas, necnon Divinitas, & Deus non sunt logicae subtilitatis commentationes, sed existentis rei nomina: attamen ex his quaedam quoque vestigia ingredi fas est, quae ad dubii solutionem adducunt. Etenim quum haec secum invicem comparantur, rerum scilicet nomina, & ea quae logicam in verbis subtilitatem habent, non minimam in ipsa differentia mutuam communicationem retinent. Verba enim singularibus rebus tributa & involvunt ista nomina, & ipsis inniuntur, simulque referuntur ad illa, licet non eadem ratione. Dicimus enim Socratem naturam, & speciem, & formam, etiamsi non alterutra propositionis pars, quemadmodum in physicis

(γ) Corrigas velim ασπαζεται, vel ex praecedenti periodo resumas ειν.

τα την ονομαστικην προαγεται κλησιν.

Ετι δε φαμεν τον τε ανθρωπον, ϗ το ζωον λογικον, θνητον, ταυτον· ναι μεν και το γελαστικον ἑκατερῳ· ου μην, ὁσα περι ἑνος τουτων λεγεται, ϗ περι των λοιπων δυνατον εστιν ειπειν. Το μεν γαρ ιδιον ανθρωπου, το δε ὁρος, ουδετερον δε τουτων ὁ ανθρωπος ῥηθειη αν ανθρωπου· ϗ τοι κατα το μαλιστα ταυτον την ταυτοτητα διεκληρωσαντο ταυτα. Πλην τον ειρημενον περι του ανθρωπου, ϗ της φυσεως, ϗ του ειδους λογον κανταυθα λαβειν εστι την τουτων κρισιν αναδεχομενον. Και γαρ αφαιρουμενων της λογικης φωνων ταυτον εστιν ἑκαστον αλληλων των τριων.

Αλλα επι μεν των ειρημενων αιτιασαιτ' αν τις το ἑτερογενες των φωνων μεταῤῥυθμιζων εις το ευπορον την απορειαν. Επι δε του ῥηθησομενου τι ποτ' αν ερει; Ὁ μεν γαρ ανθρωπος εστιν ουσια, ϗ ζωον· ταυτον δε ον τῳ ανθρωπῳ το γελαστικον, ὁπερ εστι φυσικου πραγματος φωνη, ουτε ουσια, ουτε ζωον αν ῥηθειη· επει ὁ ανθρωπος πολλαι αν ειησαν ουσιαι, ϗ ζωα. Ὡστε ουκ εξ αναγκης επεται θατερῳ των συναπτομενων,

ficis cernitur vocabulis, eodem pacto in adpellationis conditione producatur.

Praeterea dicimus hominem, & animal ratione praeditum, & morti obnoxium idem esse; immo etiam *risibile* utrumque: non tamen, quaecumque de quopiam horum dicuntur, de reliquis quoque possunt enunciari. Hoc profecto hominis proprium est, illud vero definitio: neutrum tamen horum in homine homo nuncupari licet; etsi haec uni, quod idem omnino est, eadem sint. Praeterquam quod sermo ipse, qui de homine, natura, ac specie factus est, heic quoque ad iudicium de istis ferendum usurpari potest. Nam idem est, si logicas voces excipias, quod a singulis his tribus indicatur.

Iam vero in his, quae dicta sunt, dicet fortasse quispiam, ut in perspicuis tenebras obfundat, ex generis diversitate caussam distinctionis erumpere. At ad ea, quae adiiciemus, quid reponet? Homo nimirum substantia, & animal est: interea licet idem sit, quam homo, *risibile*, quod physicae actionis est nomen, id tamen neque substantia, neque animal vocari debet: quia multae substantiae, multaque animalia homo

νων τῃ ταυτοτητι ὁσα και τῳ ἑτερῳ παρεπεται, η ὁ λογος ὁυτος διορισμου δειται. Ει μεν γαρ γελαστικον λεγων τις την του ιδιου εννοιαν ενδεχεται, ουκ αν ουτε ζωον, ουτε ουσια τουτο ειη· ειδ᾽ αυτο το ὑποκειμενον δια των Φωνων τουτων παραδηλουσιν, ουχ ἑτερα τινα, ἁ μη απαρχης ὑπηρχεν εκεινῳ, προσετι συναγουσι· και μαλλον αν επειχε χωραν μητε λογικον ζωον λεγειν, μητε σωμα· αλλα μηδε ουσιαν ὑπαρχειν τον ανθρωπον, ἱνα μη τοιουτον πληθος ληρηματων Σωκρατην καταλειψεται. Πλην ει και καθ᾽ ἑκατερον μερος της διαιρεσεως ὁραται μη τῳ ἑτερῳ συνεπομενα, ἁ συνοντα τῳ ἑτερῳ εγνωριζετο, ουδεν ηττον ὁ λογος ἑυρετο σπουδαζομενος· ουδε γαρ ει με (δ) παντα, ὁσα ταυτα προυκειτο, δειξαι την διαφοραν εξοικειουμενα· αλλ᾽ ηρκει τῳ λογῳ παραστησαι, ει τινα (ε) εν τοις τοιουτοις λεγομενων εν τῃ προς αλληλα κοινωνιᾳ και την ἑτεροτητα διασωζουσιν.

mo esset. Quamobrem alterum coëuntium in idem non necessario sequuntur quaecumque & alterum comitantur, vel certe distinctio in huiusmodi sermone adhibeatur, oportet. Si quis enim *risibile* dicens proprietatis notionem consideraret, haec neque animal esset, neque substantia: quod si alii ipsum subiectum per has voces velint denotare, non alia quaedam, quae a principio illi non inerant, superaddunt: atque id potius copiam adimit dicendi hominem animal esse rationale, corpus; immo & substantiam, ne tanta tricarum multitudo Socratis ideam destruat. Itaque, tametsi in alterutra divisionis parte quaecumque adesse deprehenduntur in altero, ad alterum confluere non animadvertantur, sermo tamen non minus adcuratus invenitur: nec enim opus erat, ut omnia, quae ita se habebant, secum invicem convenire ostenderentur: verum satis erat, ut sermo proderet, quod aliqua eorum, quae proferuntur, in ipsa mutua communione diversitatem quoque retineant.

Ὅσον

Atqui

(δ) Pro duabus istis voculis τι εχρην, ni fallor, reponendum esset.
(ε) Ita omnino pro τι scribendum autumo.

Ο'σον δ'αν τις ερῃ, ὡς ουδεν των παραδειγματων εις ὁμοιοτητα τοις απ' αρχης ηπορεμενοις συνερχεται, ουτε ιδιον θατερου θατερον, ουτε ὁρισμος, αλλ', ὡς αν ειποι τις, ονοματα δυο περι ἑν ὑποκειμενον αναστρεφομενα, ὡς λωπιον, και ιματιον. Πως ουν, φασιν, εν σοις προνομιοις το ἑτερον τοις αυτοις, ουχι και θατερον επιγινωσκεται; Οιδα μεν ουν εν ταις γυμνασιαις λογον ειρημενον τοιουτον· ὡς ὁ μεν ανθρωπος, και ἡ ανθρωποτης το αυτο μεν ὑποκειμενον δηλουσιν, ουχ ὡσαυτως δε παραλαμβανονται· ἠ συ δ'αν ισως αναμνησθειης· Ἡνικα μεν γαρ ανθρωπον φαμεν, την εγκατατεταγμενην τῃ ὑποστασει φυσιν λογιζομεθα· ἡνικα δ' ανθρωποτητα την αυτην μεν ανθρωπου φυσιν, ου την εγκατατεταγμενην δε, αλλ' ἡν ὁ νους εξαιρων της ὑλης καθ' ἑαυτην πολυπραγμονει. Ω'στε ταυτον εστιν ὁ ανθρωπος, και ἡ ανθρωποτης, και τροπον ἑτερον παραλλαττοντα· διο ουκ αναγκαιον, ὁσοις ενθεωρειται το ἑτερον, τοις αυτοις ὁρασθαι και θατερον. Ο'ις γαρ αλληλων παρηλλακται, παρηλλαγμενην παντως ἠ την χρειαν παρασχοιτ'αν. Διο και ανθρωπον μεν ευλογως φαμεν τον Σωκρατην, ανθρωποτητα δε ουκ ετι. Εν

γαρ

Atqui id tantum reponat quiſpiam, quod nullum ex adductis exemplis cum propoſita quaeſtione habeat aliquid commune; quippe in ea alterum verbum non eſt alterius proprietas, vel definitio, ſed dici poſſunt duo nomina, quae circa unum ſubiectum verſantur, veluti veſtis, & indumentum. Quomodo itaque, inquiunt, his in anteceſſum conſtitutis alterum, & non alterum ipſis divinis perſonis tributum invenitur? Novi nimirum in ſcholaſticis exercitationibus hoc dici ſolitum, quod ſcilicet homo, & humanitas idem indicent ſubiectum; ſed non eodem pacto adcipiantur; idque fortaſſe tu pariter memineris. Sane quum hominem dicimus, naturam individuo inhaerentem intelligimus; quum vero humanitatem, ipſam quidem hominis naturam, ſed non inhaerentem, at qualem mens a materie abſtractam ſecundum ſe conſiderat. Quare idem ſunt homo, & humanitas, ſed modum ſignificandi diverſum habent: ac propterea neceſſe non eſt, ut in quibuscumque alterum animadvertitur, in ipſis conſpiciatur & alterum. Modus enim ſignificandi in quibus invicem mutatus eſt,

in

γαρ τῳ παραλλαττοντι της κατηγοριας εχειν μεντοι την ανθρωποτητα τον Σωκρατην ερουμεν· και περιεχεσθαι το καθ' ἑκαστον ὑπ' αυτης, ὡσπερ ὑπο του ανθρωπου· εν τοις τοιουτοις γαρ αυτων εδοκει και ἡ ταυτοτης. Ὡστε ει και μη τον αυτον τροπον, εφ' ὡν ὁ ανθρωπος λεγεται, επ' αυτων αρμοζειν δυναται και ἡ ανθρωποτης. αλλα περιεκτικην τε ειναι των ατομων καθαρως αν τις την ανθρωποτητα φαιη, και εχειν ταυτην τον Σωκρατην, και θεωρεισθαι αυτην εκ των ατομων.

in iis mutatum quoque loquendi usum reddere debet. Idcirco & Socratem recte hominem adpellamus, at non praeterea humanitatem. Etenim permutando enunciationis formulam Socratem probe dicimus habere humanitatem, ac ab ipsa res ad individua pertinentes, uti & ab homine contineri; siquidem in huiusmodi loquendi modis ipsarum rerum idemtitas servari videtur. Etsi itaque non secundum eumdem modum, in quibus homo dicitur, in ipsis potest & humanitas adposite dici; iure tamen quispiam dicet quod & individua contineat humanitas, & complectatur haec Socratem, atque ipsa ex individuis abstracta fuerit.

Ὁ δε επι της φυσεως λογος ἑτοιμος εστι και περι των ὑπερφυων την αμφισβητησιν διαλυειν. Αλλα τα μὴν προσεχως ειρημενα, σκιρτωντων ισως ετι μετα τας διαλεκτικας παλαιστρας, ουπω δε των εις το βραβειον αφιγμενων, ὁ χαριζεται τῃ αληθειας ἡ καταληψις, νομιστεον. Πως γαρ ἡ ανθρωποτης και εξηρηται των ατομων, και ὑπ' αυτων εχεται; Πως δε περιεχει ταυτα, μηδ' ὁλως αυτων κατηγορουμενη; Το γαρ εχειν, και το ειναι, καν γραμματων εναλλαγη

Porro ratio loquendi de naturalibus ad solvendam de rebus naturam excedentibus quaestionem opportuna est. Sed quae hactenus enucleavimus iuvenum esse, qui in dialecticis palaestris adhuc fortasse currunt, nondum autem ad bravium, quod veritatis agnitio donat, pervenerunt, existimanda sunt. Quomodo enim humanitas & ab individuis abstrahitur, & ab ipsis habetur? Quomodo autem individua continet, dum non potest omnibus

λαγῃ βραχεια διισταται, μεγαλην πραγματων απαγγελλει ἑτεροτητα.

Την δ' απο της ταυτοτητος καταδρομην ευχερεστερον αναστελλειν αν ειη· ουχ ὡς αναγκη (ζ) τις, ειπερ και δοιη ταυτον ανθρωπῳ την ανθρωποτητα, κατηγορουμενου του ἑτερου και το ἑτερον κατηγορεισθαι. Ταυτον γαρ ὁ Σωκρατης τῳ ανθρωπῳ, ειπερ ουχ ἑτερον ἑτερου κατηγορειται. αλλα γαρ του Σωκρατους μεν κατηγορηται δηλον ὁ ανθρωπος, ουκ ετι δε ὁ Σωκρατης ανταποδιδωσι τῳ ανθρωπῳ την κατηγοριαν· λεγεται μεν γαρ ὁ Σωκρατης ανθρωπος, ουκ ετι δε ὁ ανθρωπος Σωκρατης. Ὥστε ουκ απορον επ' ενιων ονοματων λεγειν συμπροϊεναι την ἑτεροτητα τῃ ταυτοτητι.

Αλλα εστι (θ) και το ῥηθεν παραδειγματικην πιθανοτητα φερον ου την αυτην ισχυν προβαλλεται τοις εξ αρχης ηπορημενοις παρασχειν την λυσιν· και γαρ ενταυθα το μεν κοινον, το δε των καθ' ἑκαστον· εν εκεινοις ἡ παν-

bus modis de ipſis enunciari? Habere profecto, & eſſe, etiamſi brevi litterarum varietate diſtent, magnam tamen rerum diverſitatem important.

Facilius autem foret obiectum ab idemtitate deſumtum diluere: quandoquidem, etiamſi demus hominem, & humanitatem idem eſſe, neceſſario tamen non ſequitur, ut altero praedicato praedicetur & alterum. Socrates enim idem eſt, ac homo; modo alterum de altero non enuncietur: quippe de Socrate probe praedicatur homo, ſed non item Socrates praedicationem homini reddit: profecto dicitur, Socrates quidem eſt homo: non autem, homo eſt Socrates. Quare difficile non eſt, ut in quibuſdam nominibus diverſitas cum idemtitate prodeat.

Quod autem expoſuimus, quum per comparationem perſuadere nitatur, ad propoſitam quaeſtionem ſolvendam eamdem vim non exſerit; ſiquidem in adlatis exemplis aliquid commune eſt, aliquid vero peculiare:

(ζ) Vocem hanc corruptam adſervat Codex, quippe habet αντ' αγνη: ac fortaſſe pro ουχ ὡς opportunius eſſet ὡς ουκ.

(θ) Verbum ſubſtantivum otiari videtur, aut pro προβαλλεται προβαλλεσθαι legendum erit.

δε παραπλησιως ἑκατερον απολαυει της κοινοτητος. Τις ουν ἡ πανταχοθεν και πασης λαβης ανακεχωρηκε λυσις; Και γαρ, ὁτι μεν ου παντα τα εις ταυτον συνιεντα κατα παντα κοινωνουν αλληλοις απαιτειται, δεδεικται τροπον τινα· και ὁτι ἡ απο της ανθρωπου, και της ανθρωποτητος Φωνης προτεινομενη χρησις την εν τῃ Θεολογιᾳ διαλυει εριν. Ταχα δ᾽ αν επι μερους ετι μενει το ζητημα, και τον ερωτα των Φιλοσοφειν αιρουμενων αναφλεγει· ὁτι μη και το λοιπον συνοραν χειραγωγιαν ἑυροι.

liare: at in divinis communicatione aeque gaudet alterutrum. Quaenam igitur ſolutio erit, quae omni ex parte omne etiam devitet incommodum? Aliquo nimirum pacto oſtenſum eſt, quod non omnia, quae eodem redeunt, mutuam in univerſis communicationem expoſcant; & quod vocum hominis, & humanitatis expoſitus uſus dirimat in rebus divinis controverſiam. Protinus itaque quaeſtio ex una adhuc parte enodanda ſupereſt, & deſiderium eorum, qui philoſophari cupiunt, adcendit; quia id quoque, quod reliquum eſt, nondum ſua enucleatione potiri videtur.

Τι ουν εστι Φαναι; Τι δε σοφωτερον ἑτερον προς την εξ αρχης αποριαν, η διοτι ἡ μεν Θεος Φωνη την τε Φυσιν ειωθε δηλουν, και των ατομων ἑκαστον ουδεν ελαττον πεφυκε σημαινειν· ἡ δε Θεοτης σημαντικον τε, και δηλωτικον αυτης γε μονης της Φυσεως. διο περιεκτικον μεν ἡ Θεοτης, ὡσπερ και ἡ Φυσις, εικοτως αν ῥηθειη των ὑποστασεων· ουδε δε Θεοτης των ὑπ᾽ αυτης περιεχομενων (ϗ γαρ ουδε Φυσις) δυναται λεγεσθαι. Ἡ δε Θεος Φωνη, ὡσπερ περιληπτικον, ὁυτω δε ϗ δηλωτικον των ὑπερφυων ὑποστασεων· διο και ακολουθως ὁ λογος

Quidnam eſt ergo dicendum? Et quidnam aliud magis ad quaeſtionem propoſitam facit, quam quod ex eo, quia vox Deus & naturam exprimere conſuevit, & ad unamquamque perſonarum indicandam non minus opportuna eſt: vox autem Divinitas indicat, exprimitque ipſam tantummodo naturam; idcirco divinitas, ut & natura, perſonas continere merito dici poſſet: at non poteſt Divinitas (quippe ne ipſa quidem natura) de perſonis, quas continet, enunciari. Vox autem Deus, utpote quia non modo ipſas per-

γος ἑκαστον των τριων Θεον ονομάζειν επισταται.

personas augustissimas continet, sed & easdem exprimit, ideo consequitur, ut in sermone quamlibet trium Hypostaseon possimus Deum nuncupare.

Ει δε τις αιτιαν νεανευομενος επιζητει, τι δη ποτε ἡ μεν ανθρωποτης την Φυσιν, ὁ δε ανθρωπος και την Φυσιν, και το καθ᾽ ἑκαστα πεφυκε δηλουν· λεληθεν ἑαυτον εν τῳ νομιζειν σοφιας ὑποληψιν θηραν, εις αμαθιαν εκφερεσθαι, αρχας επιζητων των αρχων, και των αναιτιων απαιτειν αιτιας ὑποσυρομενος. Αλλα ταυτα μεν ὁ κεφαλαιωδης του λογου τυπος.

Quod si quis monstrat denuo se inquirere rationem, cur humanitas naturam, homo autem tam naturam, quam individuum significandi vim habeat: hic nondum sensit, sese, dum sapientiae opinionem venari putat, in stultitiam incidere, quia principiorum principia scrutatur, & eorum, quae caussam non habent, caussas tentat expiscari. Atque haec sermoni compendiario satis erunt (1).

(1) Ex hac quaestione ita sese extricat D. Thomas. Fatetur primum (Part. I. quaest. XXXIX. art. 6. ad secun.) recte dici *divinam essentiam esse Patrem, quia tunc est praedicatio per idemtitatem*; & alibi (art. V. ad quart.) *essentia divina*, inquit, *praedicatur de Patre per modum idemtitatis propter divinam simplicitatem*. Iam porro docet idcirco hanc propositionem *Pater est Deus* potius adhiberi, quia (ibid. art. V. in corp.) *licet secundum rem sit idem Deus, quod Deitas, non tamen est idem modus significandi utrobique: nam hoc nomen Deus, quia significat divinam essentiam, ut in habente*, (vide etiam art. IV. in corp.) *ex modo suae significationis habet, quod possit supponere pro persona . . . . Sed hoc nomen essentia non habet ex modo suae significationis, quod supponat pro persona, quia supponit essentiam, ut formam abstractam*. Vide etiam Estium Lib. I. distinct. 4. §. 1. & 2.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κη

Ει του αυτου αιτιου προεισιν ὁ Υἱος, και το Πνευμα, πως ουχι την των αδελφων αναδεξονται κλησιν, και την του Υἱου προσηγοριαν ὑπελθοι το Πνευμα.

Η μεν προοδος, ὦ βελτιστε, ἁμα τε, και αδιαστατως εκ του Πατρος τῳ τε Υἱῳ, και τῳ Πνευματι θεολογειται. Ουδεις δ᾽ αναγκασει λογος εις την του Υἱου μεταπεσειν προσηγοριαν, η την αδελφικην αναδεξασθαι σχεσιν· ὁτι μηδε το αναπαλιν εννοειν, η λεγειν, ὡς ὁ Υἱος εις το εκπορευτον μετεστι Πνευμα, η την εκεινου σχεσιν εξιδιωσατο. Αλλα ταυτα μεν ἑκαστος των νουν εχειν ηξιωμενων Χριστου και φρονειν, και διδασκειν αλλοις ἑτοιμον παρεχεται την χαριν. Ου γαρ διοτι εκ του αυτου θεολογουνται προϊεναι, η εις ὑιοτητα το Πνευμα συνδιαστησεται της ιδιας εξισταμενον ιδιοτητος· η ὁ Υἱος της χαρακτηριζουσης αυτον αποστας γεννησεως εις το του πνευματος ιδιωμα συγχυθησεται· εκ του αυτου γαρ αμφω, αλλ᾽ ουχ ὡσαυτως, ουδε κατα την ιδιοτητα την αυτην ἡ ἑκατερου προοδος. Και γαρ

QVAESTIO XXVIII

Si ex eodem principio Filius, ac Spiritus Sanctus procedunt, quomodo nec fratrum adpellationem adcipient, nec Filii nomen Spiritus Sanctus adquiret?

PRoceſſio a Patre, optime vir, pariter, ac ſine controverſia & de Filio, & de Spiritu Sancto in ſacra doctrina enunciatur: nullus tamen inſinuabit ſermo, quod in Filii nomen Spiritus Sanctus incidat, aut quod fraternam ſuſcipiat conditionem: quoniam neque contra exiſtimare poſſumus, aut dicere, quod Filius in Spiritum Sanctum procedentem mutetur, aut eius proprietatem ſibi vindicet. Quiſque autem eorum, qui Chriſti ſapientiam cenſentur habere, ad haec tam ſentienda, quam aliis tradenda libenter ſeſe exhibet. Non enim quia ex eodem principio uterque dicitur a Theologis procedere, idcirco aut Spiritus Sanctus ex proprietate ſua dimotus in filiatione collocabitur; aut Filius ab ea, quae ipſum diſtinguit, generatione recedens, cum Spiritus Sancti proprietate con-

γαρ ὁ μεν Υἱος του Πατρος, προῆλθε δη γεννητως· το Πνευμα δε δἰ εκπορευσεως οικειομενη (α) ιδιωμα· αλλα ουδε ἡ εκπορευσις το της γεννησεως χαρακτηρα εναρμοζεται. Οὑτω δε ὀυτω. και ἁ κατα τας διαφορους σχεσεις ἱερολογειται του Πατρος προερχεσθαι, διαφορον εχουσι και την κλησιν, και την εν ταις ὑποστασεσιν ιδιοτητα, ἁις αυτοις το των σχεσεων αφωριστο ιδιοτροπον.

confundetur: ex eodem enim principio, fed non eodem pacto ambo procedunt; nec fecundum eamdem proprietatem eft utriusque proceffio. Etenim Filius quidem procedit a Patre, nempe ut genitus, Spiritus Sanctus autem per proceffionem, quae aliam illi dat proprietatem; fed neque haec proceffio generationis notionem fibi conciliat. Ita fane res fe habet; & qui fecundum diverfas notiones a Patre exire dicuntur, diverfam quoque nomenclationem, ac perfonalem ineunt proprietatem, qua peculiaris notionis indoles in ipfis conftituta fuerat.

Αλλα ἡ μεν πραγματικη του δοκουντος απορηματος λυσις ὀυτως αν εις το αναμφιβολον προαχθειη· ει δε και παραδειγματικην εθελεις πιστιν εκ των ενυλων περι των αΰλων λαβειν· το καυστικον, και φωτιστικον πυρ ουδεις εστιν, ὅς αγνοει εκ του αυτου αιτιου λαμβανειν την προοδον· πυρος γαρ αμφω εργα τε, και προβληματα. Αλλα ουτε το καυστικον συνεργειν τῃ οψει τον αερα διαυγαζον προς την αντιληψιν των ὁρατων τοις γε σωφρονουσιν ενεστιν ειπειν· ιδιον γαρ τουτο του φωτιζοντος· ου μην δε το φθαρτικον της ὑποκει-

At enim ita adparentis difficultatis vera folutio ad evidentiam usque eft deducta: quod fi mavis etiam a corporeis rebus ad incorporeas fimilitudinis argumenta defumere; calorem, & lucem ex eodem principio ducere originem nemo eft, qui ignotet; fiquidem utrumque eft ignis effectus, ac emanatio. At vero neque calorem aërem illuftrando vifui ad ea, quae cernuntur, percipienda prodeffe quifquam fanae mentis dicet; quae nimirum eft luminis proprietas: neque contra vim abfumendi fubiectas materies quif-quam

(α) οικειουμενης potius fenfus requirit.

κειμενης ὑλης ουδεις αν αποδουναι, καθογε Φωτιζει, παρενεχθειη τῳ Φωτι· ουδε μεταδωσει θατερῳ το ἑτερον του ονοματος, δἰ ὁυ την γνωσιν παρεχεται της ὑπαρξεως. Οὑτω γουν εκ του αυτου αιτιου, κατα γε το πλειστον, ἁμα μεν και ὁμοτιμως προερχομενα, ου κατα τον αυτον δε τροπον την προοδον εχοντα, εν τῃ κοινωνιᾳ της ὑπαρξεως και το διαφορον των ιδιωματων ἑκατερον ασυγχυτως, και αμεταβλητως συνδιασωζει προς ἑκατερον·

Συ δε μοι τοις παραδειγμασιν ει γε πλατυνεσθαι βουλει, και τον Αδαμ, και την Εὑαν, και τον Αβελ εννοει· ἡ προοδος μεν γαρ, ἡς τε γεγονεν απαρχη της διαπλασεως, ἡ πλευρα· και της γενεσεως ἁι πηγαι του πρωτου πλασματος ἁι γοναι εκ του Αδαμ· αλλα ουτε ἡ Εὑα εις τον της ὑιοτητος λογον περιενεχθησεται· ουτε μην ὁ Αβελ τον ὑιον απαρνησαμενος εις ἑτεραν τινα σχεσιν παραδυσει, και συμμεταστησεται. Το δε Φωτιζειν τον Ἡλιον, και Φλογιζειν, εστιν ὁ των σωματων, και ὁ τε κοινον εστι των αισθανομενων ὁμολογημα· αλλα ουτε ἁι Φλογες εις ἑαυτας την διαυγειαν αντι του Φλεγειν ηλλαξαντο μεταστησασθαι· ου μην ουδε το Φωτιζον εις την του Φλογιζοντος κλησιν, η την ὑποστα-

quam luci, secundum quod illa illuminat, tribuere audebit: neque alterius nomen, unde existentium rerum agnitionem comparat, in alterum transferet. Hac itaque ratione ex eodem principio, ut plurimum, ea, quae simul, ac pari dignitate procedunt, sed non secundum eumdem modum originem ducunt, licet coëxistant, tamen alterum ab altero differentiam suam sine confusione, ac mutabilitate conservat.

Quod si comparationibus me cupis spatiari, Adam quoque, & Hevam, & Abelem in mentem revoca. Processio enim, unde & Hevae formatio duxit originem, Adae costa fuit; atque primi Filii Abelis ortus ex Ada per generationem manavit; at neque in filiae nomen Heva detrudetur, nec umquam Abel filius esse denegabit, & in quampiam aliam conditionem incurret, atque transferetur. Quod autem Sol illuminet, & calefaciat, hae quaedam proprietates sunt, quae ad corpora, atque ad animos sentientes communiter pertingunt; at neque calefaciendi vis splendorem pro calore in se ipsam convertit, ac transtulit; nec umquam illuminandi vis in caloris adpellationem, vel naturam permutabi-

στασιν αντι του φωτιζειν ἱπενεχθησεται· αλλα τον απ᾽ αρχης εντεθεντα παρα του Δημιουργου τη φυσει νομον διευλαβουμενα, εν τω αδιαιρετω της προοδου, και απαραλλακτω της ουσιωσεως, απαραβατον τε, και αναλλοιωτον ἑκατερον τουτων την προσηγοριαν αυτων ὁρωνται διαφυλαττοντα.

Ει δε εκ των ουρανων παλιν επι την γην σοι κατιεναι φιλον, ὁρα, ὡς το αυτο φυτον καρπον τε, και ανθος, και φυλλα προβαλλεται (δει γαρ ισως προς τους παντελως ἑτεροπιστους ανθυποφορας παραδειγματικας ου μιαν, αλλα πλειους προσκομιζειν, και διελεγχειν αυτων εις το ματαιον διαλυομενον το περιεργον)· που γαρ τα φυλλα προς την ιδιοτητα των καρπων συναγαγων τις εκβιασαιτο; Τις δε το ανθος, ὁυπερ ἡ αποβολη, κατα το πλειστον, του καρπου γνωριζεται προβολη, καρπον ονομασειεν; Αλλα ουδε των αλλων ουδετερον αν τις φυσιν ειδους, και φυσεως εργα, και των εν αυτοις μετα του συμφυους ουκ αγνοων ἑτεροτητα, εις τινα των ειρημενων μεταμορφωσειε τε, και μεταστησειεν ὑποστασιν. Οὑτω γουν καν τη παχυτητι των σωματικων εργων τε, και προβληματων, και εκ του αυτου καθορωνται προϊοντα, και της οικειας

tabitur : verum utraque vis legem a Conditore naturae primitus impoſitam ſervans, dum nec ſeparatur proceſſio, nec mutatur eſſentia, immutatam, & conſtantem nomenclationem retinere conſpicitur.

Quod ſi tibi placet a coeleſtibus ad terrena iterum deſcendere, inſpice, quomodo eadem planta tum fructum, tum florem, tum folia producat (ſiquidem oportet in eos, qui ſententiam tenent omnino contrariam, non unum argumentum ex comparationibus deſumptum ſed plura proferre, atque intempeſtivas earum argutias vanas oſtendendo refellere) : quisnam enim folia in fructuum proprietatem detrudet? Quis autem florem, quo recedente, ut plurimum, fructus procedere conſpicitur, fructum adpellet? At is, qui ſpeciei naturam, & naturae operationes, eorumque, quae in ipſis ingenita ſunt, diverſitatem non ignorat, in quampiam praedictarum rerum eſſentiam alteram transformare non poteſt, atque transferre. Ita nempe vel in craſſa operationum, productionumque corporearum conditione alia item innumera, quae ab uno pro-

ας ὑποστασεως, ου προς αλληλα μεθισταμενα, και της προταθεισης κατα της ευσεβειας ενστασεως προφανη τε τον ελεγχον προβαλλομενα, και το σαθρον της κακουργιας εξ αυτων των ὁρωμενων τε, και ανα χειρα στηλιτευοντα και μυρια αλλα.

Η δε απο της Φυσεως επι την τεχνην μεταβασις (και ὁρα μεχρι τινος διασωζεται το ακολουθον μεν τη Φυσει, αντικειμενον δε τη εξ αρχης προθεσει) πολλα μεν, και αλλα σοι των παραδειγματων χαριειται· και τον κεραμεα δε σοι δειξει εκ του αυτου πηλου, και Φυραματος αμιδας τε, και πινακας ἱεραις εναρμοζομενους τελεταις διαπλαττοντα. Ων ουδε αν τους ανιερους ανερυθριαστως ευρησεις, οιμαι, θατερον των κατασκευασματων εις την του ἑτερου χρειαν, η προσηγοριαν μετασκευαζοντας· και την ιδιοτητα συγχεειν ἑκατερας των ὑποστασεων, ανευ τινος δαιμονιας πληγης συνεπαγομενης το ανιατον.

Ει βουλει δε παλιν αναδραμειν επι τον ανθρωπον, δριμυτερον αυτοις επαφησεις τον ελεγχον· εξ αυτου γαρ ὁ τε λογος, και ἡ Φωνη του ανθρωπινου προχεομενα στοματος, και μικρου γε δια των αυτων οργανων διαμορφουμενα τε, και προαγομενα. Και γαρ των αλλων οντων κοι-

prodire principio, & propriam retinere essentiam, nec invicem confundi observantur, propositae in nostram fidem obiectionis apertam refutationem depromunt, & impietatis futilitatem ex iis, quae ob oculos, & in manibus habentur, commonstrant.

Porro autem si a natura ad artem gradum faciamus (atque animadverte quousque consensus cum natura, & in obiectam a principio sententiam oppositio servetur) aliae quidem, atque aliae similitudines obcurrent, & praecipue figulus ex eodem luto, & massa tam matulas, quam lances sacris aptas ritibus fingens tibi ostendetur. Profecto ne ipsos quidem profanos homines, opinor, reperies, qui harum supellectilium alteram in alterius usum, & nomen impudenter convertentes, etiam proprietatem alterutrius substantiae confundant, nisi miserando mentis vulnere cum sanitatis desperatione premantur.

Quod si rursus ad hominem resilire libet, acrius illorum obiecta insectaberis. Ex ipso enim humano ore tum sermo, tum vox funduntur, & parvo quidem discrimine per eadem organa formantur, & proferuntur. Profecto dum cetera sunt communia, ser-

κοινων, ὁ μεν τῳ ακρῳ της γλωττης, το δε τῃ γλωττιδι μαλλον αποτικτεται· και το μειζον, και θαυμασιωτερον, ὡς ουδ' αν προελθοι λογος ανευ φωνης· αλλα και εν αυτῃ τῃ διαμορφωσει ὑπερειδει τε, και ὑπερανεχει την του λογου μορφην ἡ φωνη συνυφεστωσα τε, και προαγουσα. Αλλα γαρ τοσαυτης ουσης της συναφειας, και συνανακρασεως, ομως, ὁτι μητε λογος ἡ φωνη τους και τα μετρια συνοραν δυναμενους ουδεμια ποτε ενοχλησει αμφισβητησις. Οἱς ερρωμενον σαυτον τε της νομιζομενης αποριας απολυων διαναστηθι, και των κακουργειν εθελοντων επιστομιζε (β) το περιεργον.

fermo quidem a fummitate linguae, vox autem potius ab eius radice creatur; quodque maius eft, & magis mirandum, fermo fine voce prodire non poteft: immo etiam fermonis formam in ipfa eius productione fubfulcit, ac fuftinet vox, quae fimul advenit, atque profertur. At enim licet tanta intercedat coniunctio, atque commixtio, tamen, quod fermo non fit vox, ii, qui recto pollent iudicio, nulla umquam altercatione turbati tenebunt. Quibus argumentis & te innixum ipfe ex adparenti extricans difficultate confirma, & eorum, qui cavillari volunt, futilitatem refraena (1).

(β) Pro επιστομιζειν ita faltem eft legendum, aut potius verbum aliquod finitum heic defiderari putarim.

(1) Cauffa cur Amphilochius interrogationem iftam in medium protulerit, fi hariolari fas eft, haec fuiffe videtur. Ut primum Photianus error de Spiritus Sancti proceffione in Graecis Ecclefiis erumpebat, eum orthodoxi innumeris infectabantur argumentis; ac praefertim illo, quod fcilicet, nifi a Filio Spiritus Sanctus procederet, invicem confunderentur. Quare Amphilochius, qui huiufmodi inhaerebat errori, ut Photio velificaretur, et fefe extricaret a nodo, iftud απορημα ipfi propofuit. Photius (uti poftea etiam Scotiftae) afferere non dubitat ad Filii, & Spiritus Sancti diftinctionem fufficere, quod non eadem ratione ambo a Patre procedant. Iamvero quifque videt, quam fint ineptae comparationes, quibus ille innititur; quum res, quas in exemplum adducit, non per diverfum proceffionis modum, fed per materiem individuantem, & formae diverfitatem diftinguantur, quae omnia in divinis perfonis locum non habent: immo interdum uti videre eft apud D. Thomam P. 1. quaeft. XXXVI. art. III. ad 1. fimilitudines propofitae contra Photium potius faciunt. Verumtamen ut omnes Photianae evanefcant offuciae, operae pretium duco contrarium D. Thomae hac de re argumentum huc adtexere. *Refpondeo, dicendum quod neceffe eft dicere Spiritum Sanctum a Filio effe. Si enim non effet ab eo, nullo modo poffet ab eo perfonaliter diftingui: quod ex fupra dictis*

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κθ

Ει το Βαπτισμα Ἰωαννου αφεσιν ἁμαρτιων, ὡς ὁ ἱερος Λουκας αναγραφει, παρειχε, τις ἡ προς αυτο του δεσποτικου διαφορα.

Ὁ μεν θεοσοφος Λουκας, ὁτι μεν τοιαυτην αναγραφει φωνην, ὁις αυτος συνεταξεν, Ευαγγελικοις λογιοις, ουκ αδηλον· ὁτι δε τῳ βαπτισματι, ὁπερ ὁ ἱερευργος εχρηματιζεν Ιωαννης, την αφεσιν, ουκ ετι ὁμοιως δηλον· πλην αλλα τουτο μεν ἑξης ακριβεστερον τεθεωρισθω. Ὁ δε Θειος Ματθαιος φησιν, ει και μη προτιθησι ῥηματι

QVAESTIO XXIX.

Si Baptisma Ioannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, praestabat, quidnam a Dominico Baptismate differebat? (1)

QVod Lucas a Deo adflatus verbum huiusmodi in iis, quas ipse conscripsit, Evangelicis narrationibus expresserit, perspicuum est: quod autem baprismati, quod mystico ritu ministrabat Ioannes, hanc remissionem adtribuat, non est aeque perspicuum; at vero id quidem mox diligentius inquirendum. Divus autem Mat-

dictis patet. Non enim est possibile dicere quod secundum aliquid absolutum divinae personae ab invicem distinguantur; quia sequeretur, quod non esset trium una essentia. Quicquid enim in divinis absolute dicitur, ad unitatem essentiae pertinet. Relinquitur ergo, quod solum relationibus divinae personae ab invicem distinguantur. Relationes autem personas distinguere non possunt, nisi secundum quod sunt oppositae: quod ex hoc patet, quia Pater habet duas relationes, quarum una refertur ad Filium, & alia ad Spiritum Sanctum: quae tamen quia non sunt oppositae, non constituunt duas personas, sed ad unam tantum personam Patris pertinent. Si ergo in Filio, & Spiritu Sancto non esset invenire duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illae relationes non essent ad invicem oppositae; sicut neque duae relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una; ita sequeretur quod persona Filii, & Spiritus Sancti esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est haereticum, cum tollat fidem Trinitatis. Oportet ergo quod Filius, & Spiritus Sanctus ad invicem referantur oppositis relationibus. Non autem possunt esse in divinis aliae relationes oppositae, nisi relationes originis, ut supra probatum est: oppositae autem relationes originis accipiuntur secundum principium, & secundum quod est a principio. Relinquitur ergo quod necesse est dicere, vel Filium esse a Spiritu Sancto (quod nullus dicit), vel Spiritum Sanctum esse a Filio, quod nos confitemur. Ibid. art. II. in corp.

(1) Luc. III. 3.

τι το εις αφεσιν ἁμαρτιων, αλλα ουν, δι' ὡν ειπεν, εξομολογουμενοι τας ἁμαρτιας αυτων, και αυτος διδωσι συνεπινοειν αφεσεως ἁμαρτιων ειναι το βαπτισμα. Ω'ν γαρ ἡ εξομολογησις, ειπερ μη ματην, των πεπραγμενων ἡ καταγνωσις, και ὁ θριαμβος, τουτων κερδαινομεν και την αφεσιν. Αλλα ὁυτω μεν και ὁ εκ Τελωνων Θεολογος. Ο' δε μακαριος Μαρκος τοσουτον απεχει διαφωνειν τῳ Θεορρημονι Λουκᾳ, ὡς και πηγη αν ουκ απεικοτως δοξει των αυτου ῥηματων· λεγει γαρ, εγενετο Ιωαννης βαπτιζων εν τῃ ερημῳ, και κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν ἁμαρτιων.

Ο'υτω πολλαχοθεν ταις μαρτυριαις ἡ προοδος, δι' ὡν ἡ πιστις παρρησιαζεται αφεσιν ἁμαρτιων, το Ιωαννου βαπτισμα τοις βαπτιζομενοις καταπραττεσθαι· και μα[...]τα γε, ὁτι μηδ' αυτος την πραξ[...] αυτῳ ενεχειρησεν· αλλα τῳ θειῳ πειθαρχων νευματι της ἱερουργιας ταυτης εγινετο. Και γαρ ῥημα Θεου εγενετο, φησι. προς αυτον, ὁ Λουκας· αλλα και αυτος ὁ της αληθειας κηρυξ, ὁ αποστειλας με, φησι

Matthaeus, licet verbo non dicat *remissionem peccatorum*, tamen per loquutionem, qua utitur, *confitentes peccata sua* (2), ipse quoque innuit remissionis peccatorum fuisse baptisma. Quorum enim operum confessio, dummodo vana non sit, est damnatio, & victoria, eorumdem remissionem quoque consequimur. Haec quidem vel ipse scripsit, qui e Publicano factus est Theologus. Beatus autem Marcus tantum abest, ut a Deiloquo Luca discrepet, ut potius eius verborum fons non immerito videatur. Etenim *fuit Ioannes*, inquit, *in deserto baptizans, & praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum* (3).

Ita prodeunt multis e locis testimonia, quibus fides remissionem peccatorum per Ioannis baptisma iis, qui lavabantur, factam esse aperte docet; eo vel maxime, quod nec ipse illam caeremoniam suo libitu susceperit, sed divini nutus eum ritum praescribentis factus sit exsequutor. Etenim Lucas *factum est*, inquit, *verbum Dei* (4) ad eum: immo etiam ipse Ioannes veritatis praedicator, *qui misit*

(2) Matth. III. 6. (3) Marc. I. 4. (4) Luc. III. 2.

Φησι, βαπτιζειν· ἁ δη παντα σαφως παριστησι δωρον τε ειναι θειας ευμενειας το του Προδρομου βαπτισμα, και των Ιουδαϊκων περιρραντισμων τε, και θυσιων, ϗ τελετων ὑψηλοτερον, δι' ὡν εκεινοι των ἁμαρτηματων, ὡς εν τυπῳ, ηξιουντο της καθαρσεως. Ει δε κρειττον εκεινων τουτο, δηλον, ὡς και αφεσιν των ἁμαρτιων εχαριζετο. Ὁ γαρ προσην τῳ ελαττονι, πως ουχι πολλῳ μαλλον ενυπαρξει τῳ μειζονι;

Και ουδεπου γε διοτι των βαπτισματων ἑκατερον το τε Ιωαννου, ϗ το Δεσποτικον αφεσιν ἁμαρτιων εχαριζετο, δια τουτο την εν αυτοις αγνοητεον διαφοραν. Ουδε γαρ ουδε αἱ νομικαι θυσιαι, και αἱ τελεται, και τα βαπτισματα, διοτι των ἁμαρτηματων εχρηματιζον καθαρσιν, δια τουτο ϗ το Ιωαννου μηδεν αυτων διαφερειν απαιτησουσιν· αλλα ὡσπερ ὁ Προδρομος μειζων εν γεννητοις γυναικων, ὁυτω το βαπτισμα αυτου μειζον των νομικων· επει και ὁσον προς το ελαττον ὑποστελλεται ἡ φωνη του λογου, ὁ κηρυξ του κηρυττομενου, ὁ προδρομος της βασιλικης παρουσιας,

misit me, ait, *baptizare* (5): quae utique omnia non modo Praecursoris baptisma divinae donum clementiae, verum etiam lustrationibus, sacrificiis, atque caeremoniis Iudaicis, per quae Hebraei, tamquam in figura, culparum veniam merebantur, longe esse sublimius luculenter ostendunt. Quod si hoc baptisma illis praestantius erat, patet, quod et criminum remissionem largiretur. Id enim quod inerat minori, quomodo in majori multo magis non invenietur?

Neque vero quia utrumque baptisma, Ioannis scilicet, & Christi, sceleribus remittendis valebat, propterea nulla inter ea differentia debet agnosci. Non enim & legales victimae, & caeremoniae, lotionesque, quia mundationem scelerum praestabant, idcirco nihil a Baptismate Ioannis distare contendent: sed quemadmodum *maior inter natos mulierum* (6) erat Praecursor, ita eius baptisma legalibus antecellebat; propterea etiam quanto vox verbo, praedicator praedicato, praecursor rege praesente, & servus domino minor adparet, tanto & Ioannis baptisma, tametsi delictorum veniam daret,

(5) Ioann. I. 33. (6) Matth. XI. 11.

σιας, ὁ δουλος του δεσποτου, τοσουτον και το του Ιωαννου βαπτισμα, ει και καθαρσιν παρειχεν ἁμαρτιων, το ενδεεστερον προς το Σωτηριον αποφερεται. Προδρομος εστιν εκεινος του βασιλεως παντων, και της κοινης σωτηριας κηρυξ, ϗ τιμιος ὁ ανηρ, ϗ μειζων εν γεννητοις γυναικων· προδρομος εστι ϗ το βαπτισμα αυτου του Σωτηριου, και παγκοσμιου βαπτισματος· και των φθασαντων μεν εντελεστερον, πολλῳ δε του μελλοντος ενδεεστερον· και καθαιρον μεν ἁμαρτιας μαλλον (α), η περ ὁ νομος, ουκ εν πυρι δε, και Πνευματι, ὁπερ ἡ τελειοτης· της Δεσποτικης γαρ εστι μονης και ἱερουργιας, και φιλανθρωπιας, και Θεῳ πρεπουσης δυναμεως τουτο δωρον, και χαρισμα.

Επει ουν των ὑψηλοτερων τουτων ουδεν περ εστι της του Ιωαννου κατα το βαπτισμα τελετης, δια τουτο και τινες των ἱερων ἡμων Πατερων εθαρρησαν αφεσιν ἁμαρτιων ειπειν μη παρεχειν αυτο. Πολλα γαρ της χαριτος του κατα το Σωτηριον απολειπεται βαπτισμα, ϗ απο της προς εκεινο συγκρισεως· επει της ισης δωρεας απεκρινετο, και της ὁμοιας ουκ ην χορηγιας ουδαμοθεν

daret, inferius reperitur, ubi cum Dominico comparatur. Ille eſt regis omnium Praecurſor, communiſque ſalutis praedicator, virque honore dignus, & *maior inter natos mulierum*: praecurſor eſt pariter eius baptiſmus Dominici, & univerſalis baptiſmatis, atque omnibus quidem priſcis ablutionibus perfectior: inſtituendo autem baptiſmo longo inferior intervallo; culpaſque magis, quam ſcripta lex, emundabat, non tamen in igne, & Spiritu Sancto, quod perfectionem conſtituebat: unius quippe Dominicae operationis, & clementiae, & Deo dignae virtutis eſt hoc donum, atque chariſma.

Itaque quum nulla harum ſublimiorum proprietatum in baptiſmatis Ioannis caeremonia locum habeat, ideo etiam nonnulli SS. Patrum noſtrorum per eam non remitti peccata adſeverare auſi ſunt. In multis enim a gratia, quam Christi baptiſma confert, & a dignitate cum ipſo comparata deficit; ſiquidem in beneficii paritate diſtinguebatur, eademque emundationis copia nequa-

(α) Hoc adverbium ſenſu poſtulante ſupplendum putavi.

μοθεν καθαρσεως. εικοτως ουν ουδε την αφεσιν αυτω των ἁμαρτηματων απελειποντο. Του γαρ μακαριου Μαρκου λεγοντος, ϰ̓ του ἱεροκηρυκος Λουκα συναδοντος αφεσιν ἁμαρτιων ειναι παρεκτικον το Ιωαννου βαπτισμα, πως (ει κατ᾽ αλλον τινα τροπον, αλλα μη, ὃν ἡ συγκρισις το τραχυ της αντιλογιας διαπραΰνουσα παραδεχεται) ουκ αν αυθαδειας ὑπαιτιον η το μη παρεχειν αυτο καθαρσιν των ἁμαρτηματων δισχυριζεσθαι, αλλα και των νομικων κατ᾽ αυτο γε τουτο πολυ διελεγχειν ευτελεστερον;

Τοις δε γενοιτο ισως καταφυγη και το του θεοσοφου Λουκα ῥητον δια του μακαριου Μαρκου εξευμενιζεσθαι, και την προς αυτους δοκουσαν διαφωνιαν εκτρεπεσθαι. Το γαρ κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν ἁμαρτιων, ουχι το αυτουργουμενον βαπτισμα παρα του Προδρομου ειποιεν αν παραδηλουν· αλλ᾽ εκεινου του βαπτισματος ειναι παραστατικον, ὁυ κηρυξ ὁ Ιωαννης απεσταλτο. Και γαρ τον ἱερον Μαρκον περι μεν εκεινου λεγειν, εγενετο Ιωαννης Βαπτιζων εν τῃ ερημῳ· εν δε τῳ κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν ἁμαρτιων το Σωτηριον

nequaquam pollebat: unde fortasse ne remissionem quidem peccatorum ipsi reliquerunt. Enimvero quum B. Marcus testetur, & sacrae praeco doctrinae Lucas consentiat, quod Ioannis baptisma remitteret peccata: quomodo (si quovis alio pacto res se habeat, quam isto, quo nostra interpretatio salebrosam contradictionem imminuit, & admissibilem reddit) non esset temeritatis nota inurendus, qui remissionem peccatorum Ioannis baptisma non tribuere contenderet, illud tamen hac ipsa quoque in re veteris legis caeremoniis mirum quantum perfectius vellet arguere?

His autem Patribus perfugium fortasse patere poterit, & divinitus edocti Lucae oraculum cum B. Marco conciliare, & adparentem inter eos dissensionem declinare licebit. Poterunt enim adfirmare, quod verbis *praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum*, nequaquam baptisma a Praecursore administratum significetur, sed illud portendatur, cui praedicando ipse missus erat. Etenim S. Marcum de Ioannis quidem baptismate hi dixisse inquient, *fuit Ioannes baptizans in deserto*: in verbis autem *praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum*

τηριον αναχηρυττειν βαπτισμα. Και ὀυτω φαιεν αν τον μακαριον Μαρκον ἑκατερον των βαπτισματων διαστειλασθαι επιμαρτυρουμενον μη αφεσιν ἁμαρτιων παρεχειν, μηδ᾽ αυτον ὁμολογειν το βαπτισμα παρεχομενον· δια τουτο γαρ και ειρηκεναι φιλαληθει τε, και θεοσεβεστατη γνωμη· εγω μεν εβαπτισα ὑμας εν ὑδατι, αυτος δε βαπτισει ὑμας εν Πνευματι Ἁγιῳ.

Ειδ᾽ ὁ Μαρκος σαφως ἡμας την διαστολην των βαπτισματων εδιδαξατο, τῳ Δεσποτικῳ μεν βαπτισματι την των ἁμαρτιων απονεμων αφεσιν, και Πνευματι Ἁγιῳ διατελεσιουργεισθαι· το δε Ιωαννου και ὑδατος ειναι, και ονομαζεσθαι βαπτισμα· δηλον, ὡς και ὁ Λουκας αρα προς τον συνευαγγελιστην, και συνομιλον το συμφωνον διασωζων ὀυτῳ και το της αληθειας ανυβριστον συνδιαφυλαξει αξιωμα· και ειη αν αυτῳ ειρημενον το, και ηλθεν εις πασαν την περιχωραν του Ιορδανου κηρυσσων βαπτισμα μετανοιας εις αφεσιν ἁμαρτιων, ου περι εκεινου δηπουθεν, ὁπερ αἱ του Προδρομου χειρες ειργαζοντο· αλλα περι του Σωτηριου, και

torum Redemptoris putabunt nuntiasse baptismum. Atque ita profecto dixerint B. Marcum utrumque distinxisse baptisma, ipsumque testari illud remissionem peccatorum non praebere, neque eam suo baptismati fuisse a Ioanne adtributam: siquidem propterea Ioannem opinantur ingenuam illam Deoque obsequentissimam sententiam protulisse: *ego quidem baptizavi vos in aqua, ipse autem baptizabit vos in Spiritu Sancto* (7).

Quod si Marcus baptismatum distinctionem aperte nos docuit, dum baptismati quidem Servatoris adscribit, quod peccata dimitteret, & Spiritu Sancto conficeretur; Ioannis autem, quod aqua fieret, & baptisma nuncuparetur: perspicuum est Lucam quoque cum socio Evangelii, historiaeque scriptore consensionem servare, & sic etiam intemeratam veritatis auctoritatem custodire: quodque ille narrat, *& venit in omnem regionem Iordanis praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum* (8), intelligendum esse neutiquam de illo baptismate, quod manus Praecursoris administrabant, sed de eo,

(7) Marc. I. 8. (8) Luc. III. 3.

και Δεσποτικου, και ὁ παντας τους βαπτισαμενους των ψυχικων μολυσματων απεκαθαιρε. Και γαρ μετ᾽ ολιγον και αυτος εισαγει τον Ιωαννην λεγοντα· εγω μεν εν ὑδατι βαπτιζω ὑμας, ερχεται δε ισχυροτερος μου, οὑ ουκ ειμι ικανος λυσαι τον ἱμαντα των ὑποδηματων αυτου, ειτα και το αξιωμα του Κυριακου βαπτισματος, αυτος ὑμας βαπτισει εν Πνευματι Αγιῳ, και πυρι. Ναι μην και Μαρκος παλιν μετα το φυγειν τους Φαρισαιους, και Σαδδουκαιους απο της μελλουσης οργης (ουδε φυγη τις αν ην, ει μη το προσδραμειν τῳ βαπτισματι), ποιησατε, επιφερει, καρπους αξιους της μετανοιας, ὡς του δοθεντος βαπτισματος ουκ εχοντος ισχυν παρασχειν την τελειαν ἁμαρτηματων απολυτρωσιν. Η τουτο μην αν τις ειρησθαι θειη ου προς εκεινους, ὡς τα τελεσθεντα ῥειτρα δεξαμενα των μολυσματων επλυνατο· αλλα τοις ωρμημενοις μεν επι τῳ βαπτισματι, ουπω δε καθαξιωθεισι της καθαρσεως. Πλην ει τις και προς τους ηδη βαπτισαμενους τον προκειμενον λογον ἁρμοττειν δοιη, ουδε τουτ᾽ αν εξ αναγκης οφθειη την αφεσιν των ἁμαρτιων του κατα τον

eo, quod Salvator, ac Dominus noster instituebat, quodque animae maculis baptizatos omnes emundabat. Enimvero paullo post Lucas ipse Ioannem his verbis loquentem inducit: *ego quidem aqua baptizo vos, veniet autem fortior me, cuius non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum eius*, deinde ad pandendam Dominici baptismatis praestantiam, *ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, & igni* (9). Praeterquam quod Marcus quoque, postquam alibi narrasset Pharisaeos, Sadducaeosque ab ira ventura fugisse (neque aliud aderat effugium, quam ad baptisma sese recipere), *facite*, subiicit, *fructus dignos poenitentiae* (10), perinde ac praestitum baptisma tanti non esset, ut absolutam peccatorum veniam compararet. At quispiam ponet hoc a Ioanne dictum fuisse non illis, quos sacra fluenta exceperant, ac sordibus mundaverant, sed illis, qui contendebant quidem ad baptismum, nondum tamen ea ablutione digni habiti fuerant. Caeterum etsi quis baptizatis etiam adlatum locum congruere concesserit, tamen ne hoc quidem pec-

(9) Luc. III. 16.

(10) Luc. III. 8. non Marci.

τον Προδρομον βαπτισματος αφαιρουμενον. Η' γαρ καρποφορια των αρετων εγγιτερω μαλλον εστι της κεκαθαρμενης ψυχης, ηπερ ἣν πολλαι παθων ακανθαι, και παραφυαδες ζιζανιων λελυμασμενην τε, και ῥυπωσαν εξειργασαντο· αλλα αυτη μεν ἡ εκβολη και μετ' ολιγον ταχα αν τυχη ϗ τελειοτερας διακρισεως.

Ο'τι δε μη παρειχεν αφεσιν ἁμαρτιων το του Προδρομου βαπτισμα, ϗ ὁ Σωτηρ, φασι, προς Νικοδημον διαλεγομενος περι παλιγγενεσιας ὑπεδηλωσεν· εαν τις μη γεννηθη εξ ὑδατος, ϗ Πνευματος, αποφαινομενος, ου μη εισελθη εις την βασιλειαν των ουρανων. Και μεν ὁ Ιωαννης εν Πνευματι ουκ εβαπτιζεν, ουκουν ουδε εις την βασιλειαν παρεπεμπε των ουρανων· ει δε μη παρεπεμπεν, ουδε την αφεσιν εδιδου των κωλυοντων την εισοδον.

Εξ ουν των ειρημενων, και δι' ὧν προηλθεν ἡ αμφισβητηματων παραθεσις, προς τε την διαιταν ὁ λογος ωρμημενος εφερετο, σκοπειν προσηκε τινος μεν εν κερδει κατεστησομεν. Που δε στησομεθα του ζητηματος, και προς το ασαλευτον ἡ διανοια στηρι-

peccatorum remiſſionem a Praecurſoris baptiſmate neceſſario auferre cognoſcetur. Fructus enim virtutum ferre, animi potius mundati eſt, quam eius quem multae perturbationum ſpinae, & innata zizania inquinatum reddiderunt, atque corruptum; immo per ipſam productionem ſanctitas fortaſſe brevi etiam perfectius agnoſcetur.

At enim inquiunt, quod remiſſionem peccatorum non praeſtaret Praecurſoris baptiſmus, ipſe quoque Servator cum Nicodemo de regeneratione verba faciens indicavit: *niſi quis renatus fuerit*, ait, *ex aqua & Spiritu Sancto, non poteſt introire in regnum coelorum* (11). Et Ioannes quidem in Spiritu non baptizabat, unde nec immittebat in regnum coelorum: quod ſi non immittebat, certe neque illa dimittebat, a quibus ingreſſus praecludebatur.

Ex his igitur, quae dicta ſunt, & per quae luctantium argumentorum crevit congeries, & ſermo ad nos tamdiu diſtinendos proceſſit, opus eſſet inſpicere quanti pro ſua utilitate illud baptiſma aeſtimandum ſit. Quando vero a diſputatione deſiſte-

(11) Ioann. III. 5.

ριχθησεται; Αλλα γαρ προ γε του τελους βραχυς τις προηγεισθω της διαιτης λογος μεχρι νυν ὑπολειπομενος. Το τε γαρ του Θεσπεσιου Μαρκου λογιον διπλη αναβαπτιζειν βαπτισματος χρειαν ενβιαζεσθαι (β) (το γαρ (γ) του Ιωαννου μονον αβιαστῳ κρισει, και αποστολικη Φρασει επισημαινεται)· και δη ϗ το αμφιβαλλομενον εις κατασκευην μεταλαμβανειν διανοιας προς διαφορον ὁμολογιαν εναρμοζομενης ανακολουθον· τουναντιον γαρ ἁπαν το μονοτροπον των ἱερων ῥηματων του Λουκα, δι᾿ ὧν ἑν βαπτισμα το του Ιωαννου μονον τρανως απαγγελλεται, και των ἁμαρτηματων ἡ αφεσις παραδιδοται. Τουτο μαλλον ειπερ τινα και αμφιβολιαν μερισμου παρειχεν τα του Μακαριου Μαρκου ῥηματα, εις την του ἑνος αν ιθυνετο τε, ϗ συναπηρτιζετο βαπτισματος δηλωσιν. Αλλα γαρ ϗ το εν ὑδατι βαπτιζειν τον Ιωαννην, εν Πνευματι δε τον Ιησουν, το μεγεθος ισμεν της διαφορας, ϗ το κατα παραβολην ασυγκριτον απαγγελλει, ου την αφεσιν των ἁμαρτιων αφαιρειται της ἱερουργιας Ιωαννου. Ναι δε ϗ το μετα το βαπτισμα

πτισμα

fistemus; & mens in quadam certitudine confirmabitur? At enim haec esto velut brevis quaedam ante solutionem praemissa diatriba, quae huc usque producta est. Profecto nec ad baptismatis utilitatem excludendam valet illud Divi Marci testimonium, quo denuo baptizari praescribitur (nam id solum a Ioanne Baptista irrefragabili illo oraculo, & apostolica sententia significatur): nec quidquid congestum est, ut animi opinioni mihi contrariae adhaerentis adstruerentur argumenta, est consentaneum: siquidem contra est totus sacrorum Lucae verborum uniformis contextus, in quibus de uno tantum Ioannis baptismo diserte fit sermo, & culparum remissio traditur. Idque eo magis, quia, si B. Marci verba quamdam distinctionis ambiguitatem adferre videbantur, ea ad unum Ioannis baptisma indicandum referri, atque adcomodari debebant. At vero quod et in aqua baptizaret Ioannes, & in Spiritu Iesus, hoc summam esse diversitatis agnoscimus, et quod in comparatione imparitatem prodit,

at

(β) Ita scribo pro εκβεβιασθη.
(γ) Supple απο, ne tota ista periodus te quoque torqueat.

πτισμα καρπους αξιους της προλαβουσης μετανοιας επιζητειν τε παρα των βαπτισαμενων, ϗ παραινειν επιδεικνυσθαι, αλλα μη καταισχυνειν δια των ὑστερων τα φθασαντα· βεβαιωτικον μαλλον αν ειη, ϗ παραστατικον εκ (δ) του κεκαθαρθαι δια της ἱερουργιας Ιωαννου τοις Ιορδανου ναμασι τους λελουμενους· αλλα ουκ αναιρεσις ου μεν ουν τοις λελουμενοις καθαρσεως.

at remissionem peccatorum sacro Ioannis ritui non adimit. Praeterea si a baptizatis fructus digni susceptae poenitentiae requirebantur, eorumque praescribebatur demonstratio, ne per sequentem pravitatem priora bona foedarentur; hoc adeo baptizatos sua mundatione non destituit, ut confirmare potius, & adstruere videatur, quod per sacram Ioannis caeremoniam hominum inter fluenta Iordanis ablutorum corda extergerentur.

Τουτων ὁυτω διατυπωθεντων, και των αντιπιπτειν δοκουντων των μεν εκκαθαρθεντων, των δε την συμφωνιαν ανθελομενων, μετα παῤῥησιας φιλαληθους, και θεοφιλους εξεστι και φρονειν, και λεγειν, ὡς παρειχε μεν ἁμαρτιων αφεσιν το του Προδρομου βαπτισμα, ου παντων δε, ὡσπερ ουδε αἱ νομικαι τελεται, και θυσιαι. Ουδε γαρ ουδε των εκ προνοιας φονων, ου μην ουδ᾽ ει τις αλλοτριους γαμους διωρυξεν, ουδ᾽ ὁσα το φρικτον εκεινο, και ουρανιον πυρ τοις ενοχοις ζημιαν επεβαλλον· ουδ᾽ αλλων πολλων εξαγιστων, και

His autem ita enucleatis, et quibusdam eorum, quae invicem adversari videbantur, reiectis; aliis autem ad concordiam redactis, oportet, ut qui & veritatem, & Deum diligunt, tuto sibi persuadeant, atque fateantur remissionem peccatorum Ioannis baptisma praestasse, non omnium tamen, quemadmodum ne ipsae quidem legales caeremoniae, et sacrificia. Profecto nec homicidia dedita opera patrata, nec alieni coniugii violationes, nec ea, quae horrendum illum, & coelestem ignem in reos pro poena demit-

(δ) Expunge το εκ, et sensum habebis planiorem.

και παραπλησιων εργων την καθαρσιν ουτε ὁ νομος, ουτε το Ιωαννου διεπραττετο βαπτισμα. Αλλα τουτων ἁπαντων ὁ μεν νομος, ὁσα μη προλαβων ὁ πρωτος Νομοθετης εισεπραττετο, δικαστην το ξιφος εκαθιζε· το δε Ιωαννου βαπτισμα εις το κοινον, και Σωτηριον, ὡς πολλῳ μειζον ὑπαρχον της ιδιας ισχυος, παρεπεμπε.

Διο και ὁ Σωτηρ ἡμων την σκληροκαρδιαν, και το απειθες εξονειδιζων των Φαρισαιων, και δηλων, ὡς των εν πορνειᾳ, και τελωνειᾳ βιωντων χειρους τας γνωμας, και αδιορθωτους μαλλον εφερον· και ἁμα διδασκων, τινες τε ειησαν των εξ ἁμαρτιας επιστρεφοντων, και τινων ἁμαρτηματων απελυοντο, το, ηλθε προς ὑμας, φησιν, ὁ Ιωαννης εν ὁδῳ δικαιοσυνης, και ουκ επιστευσατε αυτῳ· ὡστε τελωνειας μεν, και πορνειας, και των τοιουτων ειη αν ὁ Ιωαννης δια του βαπτισματος τοις ειλικρινως μετανοουσι πραγματευομενος καθαρσιν. Ου μην γε λῃστας, ουδε τυμβωρυχους, ουδε τους αλλους αρρε-

mittebant, nec denique alia multa exsecranda, et similia opera remissionem vel ex lege, vel ex Ioannis baptismate consequebantur. Sed pro omnibus his culpis lex quidem, ubi primi Legislatoris providentia multam non decreverat, gladium pro vindice statuebat: Ioannis autem baptisma ad universale, & Dominicum, quod suam virtutem multo excederet, amandabat.

Quare & ipse Redemptor noster, quum duritiem cordis & incrudelitatem Pharisaeorum exprobaret, diceretque, quod animum magis, quam fornicarii, et publicani improbum, & inemendabilem gererent; simulque doceret, quinam essent, qui converterentur a peccato, & quibusdam criminibus absolverentur, *venit ad vos*, ait, *Ioannes in via iustitiae, et non credidistis ei* (12); ita ut Ioannes esset, qui per baptismum iniustae vectigalium exactionis, fornicationis, & huiuscemodi scelerum hominibus sincere poenitentibus veniam praeberet. At neque latrones, neque mortuorum

(12) Matth. XXI. 32.

αῤῥητουργους των μολισματων απηλλαττεν· ότι μηδε θαῤῥειν ειχον όυτοι προσιεναι, και εξομολογεισθαι το τολμημα, του συνειδοτος αυτοις προσαπαντωντος, και απο των νομων δικην επισειοντος, ἢ ουκ εωντος τοις αλλοις συγκαταλεγεσθαι.

Παρειχε μεν ουν, ώσπερ ειρηται, και το του Προδρομου βαπτισμα των ἁμαρτιων αφεσιν, ου παντων δε· τουτο γαρ του Δεσποτικου, και Θειοτατου βαπτισματος το εξαιρετον· παρειχε δε προευτρεπιζων τῳ Σωτηριῳ την τελειοτητα· και λουτρον ην προ λουτρου, και αφεσις εκ μερους προ της παντελους αφεσεως, και ατελης καθαρσις προοιμιαζομενη την τελειοποιον· ουδεν δε ασφαλες, ουδε εχεγγυον περι των μελλοντων χαριζομενον. Το Δεσποτικον δε, και Σωτηριον παντων μεν των προλαβοντων ῥυσιον· ῥωμης δε παρεκτικον, και ισχυος, μη κατα τας πρωτας ολισθησεις ετι προς τα παθη κατασυρεσθαι· και το μεν εις την των Ουρανων αναφερει βασιλειαν, και, το μειζον παντων, ὑιοθεσιαν χαριζεται. Το δε την μεν αφεσιν, ὡσπερ ειρηται, παρειχεν, ουτε δε βασιλειας ουρανων κληρουχιαν, ουδε πολλῳ μαλλου

rum ſpoliatores, neque aliorum nefandorum criminum patratores abſolvebat; quoniam hi ne audebant quidem adcedere, & facinus ſuum confiteri, quum conſcientia ipſis adverſaretur, & poenam minitaretur ex legibus, nec ſineret piacula coram aliis recenſere.

Igitur praeſtabat, ut dictum eſt, & ipſe Praecurſoris baptiſmus peccatorum remiſſionem, non omnium autem; quippe haec Dominici, ac Diviniſſimi baptiſmatis peculiaris eſt virtus: praeſtabat tamen, dum perfecto Salvatoris ſacramento viam ſternebat; eratque ante ablutionem ablutio, remiſſio particularis ante omnimodam remiſſionem, atque imperfecta mundatio abſolutae mundationi praemiſſa; ſed nullam futurorum bonorum certam promiſſionem, ac ratam fidem faciebat. Divinus contra, & Chriſtianus baptiſmus omnia ante commiſſa nobis indulget; quin etiam robur, & fortitudinem, ne denuo ſecundum priores lapſus concupiſcentiae pareamus, concedit; immo homines in regnum Coelorum infert, et, quod maius eſt, adoptionem filiorum Dei impertitur. Ioannis autem baptiſma eorum crimi-

λον προς ὑιοθεσιας αναβιβαζει αξιωμα.

minum, quae memoravimus, remiſſionem, non autem regni coeleſtis praebebat hereditatem, & multo minus ad dignitatem adoptionis homines evehebat (13).

(13) Ut aliqua de hac quaestione dicamus, Ioannis, & Chriſti unum, idemque fuiſſe baptiſma tribus gradibus, aqua, igne, & ſpiritu ita conſecratum, ut aquam Ioannes, ſpiritum Chriſtus, ignem Paracletus dederit, Petilianus commentus eſt: de quo legendus D. Auguſtinus lib. II. contra Lut. Petil. c. 34. Melanchthon autem, Bucerus, & alii, baptiſmi Ioannis, & Chriſti unum, idemque fuiſſe miniſterium, eoſdemque effectus ſine tergiverſatione pronunciarunt. In hos praecipue Sacroſancta Tridentina Synodus canonem illum edidit Seſſ. VII. de Bapt. Can. I. *Si quis dixerit baptiſmum Ioannis eamdem vim cum baptiſmo Chriſti habuiſſe*, *anathema ſit*. Porro hanc notam Photio non inurimus; ex eo enim ſaepenumero audivimus, quam perſpicue baptiſma Chriſti baptiſmati Ioannis longe praeſtaſſe fateatur. Hoc autem baptiſmo peccata non fuiſſe dimiſſa ad fidem non pertinere Drouven de Re Sacram. contra Haeret. lib. II. quaeſt. V. cap. 1. §. 4. Eſtius in IV. ſent. diſtinct. 2. §. 4. & alii opinantur; atque id propterea non fuiſſe a Concilio definitum, quia nonnulli Patres, praeſertim S. Optatus Milevitanus lib. III. contra Parmen., S. Baſilius Hom. I. de Baptiſmo, S. Cyrillus Hieroſol. Catech. II. hoc adfirmare viderentur. Photium autem Cyrilli verba putatim fuiſſe mutuatum, ubi Ioannis baptisma remiſſionem peccatorum contuliſſe, baptiſmum vero Chriſti adoptionem importare filiorum adſeverat. Igitur hac in re Photio aliquantulum poſſumus parcere, eiuſque ſententiam non admodum abnormem exiſtimare. Illa autem diſtinctio, quam inter crimina comminiſcitur, dum quaedam tantummodo illa ablutione remitti autumat, riſu potius excipienda, quam argumentis refutanda videtur. Unde enim id novit? Quomodo divini conſilii certior factus eſt? Qua de cauſſa his, & non aliis limitibus remiſſionem concluſit? Nos interea communem Theologorum Catholicorum ſententiam ea, qua par eſt, veneratione tenentes dicemus per Ioannis baptiſma *ex opere operantis*, non autem *ex opere operato* fuiſſe Hebraeos culpis abſolutos.

(*) ΕΡΩΤΗΣΙΣ λ̅

Πως του Σωτηρος ἡμων λεγοντος, ουχι δυο στρουθια ασσαριου πωλειται, και ἑν εξ αυτων ου πεσειται ανευ του Πατρος μου του εν ουρανοις; Παυλος ὁ τον Χριστον εχων λαλουντα εν ἑαυτῳ Φησι· μη των βοων μελει τῳ Θεῳ; Αντιφθεγγεσθαι γαρ ἡ του μαθητου προς τον διδασκαλον Φαντασιαν παρεχεται Φωνη.

QVAESTIO XXX.

Quomodo, quum Salvator noster dicat: nonne duo passeres asse veneunt, & unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in coelis est (1)? *Paullus, qui Christum in se loquentem habet, inquit,* numquid de bobus cura est Deo (2)? *Nimirum vox discipuli magistro adversari videtur.*

Ὁτι μεν ἡ του Θεου προνοια και μεχρι των στρουθιων διηκει, και ουδε εν αυτοις την αυτου περιγραφει. κηδεμονιαν, αλλ' ηδη κ, φυτων, κ, βοτανων, κ, ἁπλως, ὡν εγνωσθη γενεσιουργος, τουτων και της διαμονης, και οικονομιας αναλλοιωτον τε, και αδιαδοχον Φερει την Φροντιδα, ἁι τε αλλαι τρανως ἡμας εκδιδασκουσιν ἱεραι γραφαι, και δη και ὁ εμφυτος λογισμος, ὁς τον

QVod Dei providentia ad passeres usque pertingat, & nec his limitibus eius vigilantia concludatur; sed & arborum, & herbarum, & omnium omnino rerum, quarum Creator agnoscitur, conservationi, gubernationique immutabili, ac perpetua cura prospiciat; diserte nos docent tum alia sacrarum literarum loca, tum ipsa insita hominibus ratio, quae

(*) Noster exscriptor hanc quaestionem in Codice bis exaravit; & primo quidem loco mutilam, altero autem integram, & absolutam exhibuit. Huius rei caussa fuit, si coniecturis indulgere fas est, quia tunc ad vocem *μελει* pro *μελλει* oculos advertit, & magnam orationis partem verbis istis interiectam omisit: deinde vero vocabulorum similitudine deceptum se sentiens, laborem suum instauravit, addiditque hanc *επιγραφην* secundae exscriptioni: *Αυτη προγραφεισα αυθις γραφεται.* Ego vero, ne a Coinsliniani, & Taurinensis Codicis ordine recederem, ipsam integram sedi suae restitui, atque heic in lucem edendam putavi.

(1) Matth. X. 29. (2) I. Cor. IX. 9.

τον παραγαγοντα, και ὑποστησαντα εκ μη οντων και συνεχειν το παραγαγομενον, και προνοεισθαι κατα τον ἑκαστῳ πρεποντα της προνοιας λογον απαιτει. Επει και αυτος ὁ Σωτηρ ἡμων Φιλανθρωπως απαγων ἡμας της πολλης περι τα ανθρωπινα σπουδης τε, ϗ κατατριβης· ϗ των ῥεοντων, ϗ διαλυομενων της σχολης ελευθεριαν τε, και απαλλαγην εισηγουμενος, ουκ απο των στρουθιων μονον, και των αλλων πτηνων την αριστην ταυτην εισηγησιν ποιειται, αλλα δε και απ᾽αυτων γε των βοτανων. Κατανοησατε, γαρ φησι, τα κρινα του αγρου, πως αυξανει· ου κοπιᾳ, ουδε νηθει· ειτα του αμφιασματος το καλλος, και το αξιωμα· λεγω δε ὑμιν, ὁτι ουδε Σολομων εν παση τη δοξῃ αυτου περιεβαλλετο, ὡς ἑν τουτων, ποιων τουτων των μετ᾽ ολιγον εμβαλλομενων εις καμινον. Ει δε των ὁυτω μικραν τινα πληρουντων ανθρωποις χρειαν (ποσον γαρ αναφει πυρ ἡ καλαμη των κρινων; Η του χρωματος το ανθος επι ποσον χαριειται την τερψιν τῳ ομματι;) τοσαυτην ὁ Θεος την προνοιαν εχει, πως ουχι πολλῳ μαλλον, και ασυγκριτῳ διαφορᾳ των ανθρωπων; Οὑτω

quae poſtulat, ut, qui res e nihilo eduxit, atque diſpoſuit, ipſe productas ſecundum providentiae rationem unicuique conſentaneam conſervet, atque gubernet. Quoniam & ipſe Redemptor noſter, quum nos ex humanarum rerum nimio ſtudio, nimiaque curatione peramanter avocaret; atque ut a fluxorum, caducorumque bonorum ſollicitudine liberemur, avertamurque, nobis ſuaderet; non a paſſeribus tantummodo, & aliis volatilibus utiliſſimam hanc cohortationem exorſus eſt, ſed ab ipſis quoque herbis: etenim *conſiderate*, inquit, *lilia agri, quomodo creſcunt; non laborant, neque nent:* deinde de veſtimenti elegantia, & decore adiecit; *dico autem, quod neque Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt, ſicut unus ex iſtis, qui paullo poſt in caminum immittuntur* (3). Quod ſi rebus, quae tam tenuem utilitatem comparant hominibus (quamdiu enim flammam alit liliorum caulis? Aut quamdiu floſculus variegatus oculo oblectamentum creat?) Deus, adeo providet, quomodo non multo magis, & immenſo diſcrimine homi-

(3) Matth. VI. 28.

Ο'υτω γουν ου μονον ἡ των στρουθιων ανειται γενεσις τε, και αυξησις, και διαμονη τῳ Θεῳ, και παλιν ἡ κατα τους οικειους καιρους λυσις, αλλα και ἡ των εν τῳ αγρῳ βοτανων· απο γαρ του ἑνος ειδους και περι των αλλων των ὁμογενων ὁ αυτος αν της ακολουθιας διαβαινει λογος· ὀυτως ου μονον των βοων, αλλα και αυτων των απαρχης ατελεστερας Φυσεως τετυχηκοτων ἡ κηδεμονια της Θειας εξηπται ῥοπης.

Τι ουν εστιν, ὁ λεγει Παυλος ὁ μεταρσιος ανθρωπος, ἡ γλωσσα του Πνευματος, ἡν ουδεν δυσχερες, ουδε πολλου δει μαχης ἁπτομενον; Νομιμων γαρ παλαιων εις μνημην καταστας, ἁ πολλα παρα των αλογων νομοθετει ζωων, δι' εκεινων παιδαγωγουντα το λογικον: οἱον ου δει νεοττους ορνιθων της νοσσιας αφαιρουμενον ϗ τους γεγεννηκοτας λαμβανειν ουδ' ἑψειν αρνα εν γαλακτι μητρος αυτου, ει βουλει δε, μηδε διαφοροις σπερμασι τον αμπελωνα κατασπειρειν· ουδ' ἱματιον διαφορων εκ νηματων ὑφασμενον περιδυεσθαι· ϗ πολλα τοιαυτα, ὡν εστι ϗ το ου Φιμωσεις βουν αλοωντα· εν χρειᾳ τοινυν ὁ νομο-

hominum curam gerit? Ita ſane non paſſeres dumtaxat, ſed & herbae campi ut naſcantur, creſcant, & conſerventur, & rurſus ſuo tempore intereant, ad Deum pertinet; quandoquidem ab una ſpecie ad res pariter eiuſdem naturae idem ex conſequentia ſermo procedit: atque ita non modo boves, ſed ipſas quoque res, quae ab ortu ſuo minus nobilem ſortitae ſunt naturam, Divini vigilantia auxilii non deſerit.

Quid itaque eſt, quod Paullus docet, vir ille excelſus, Sancti Spiritus lingua, quam nihil abſonum, aut litigioſum decet profari? Sane dum ille veterum legalia praecepta in mentem revocaret, quae multa de brutis animantibus ſtatuunt, ut per ea hominem erudiant (veluti non licere ei, qui pullos avium e nido abſtulerit, parentes ſimul tenere (4); nec in lacte matris ſuae agnum coquere (5); immo, ſi placet, nec vineam altero ſemine ſerere (6); nec veſtem ex variis contextam liciis indui (7); & plura id genus, cuiuſmodi eſt & illud *non alligabis os bovi trituranti* (8)) ille

(4) Deut. XXII. 6.
(5) Exod. XXXIV. 26. Deut. XIV. 21.
(6) Deut. XXII. 9.
(7) Lev. XIX. Deut. XXII. 11.
(8) Deut. XXV. 4.

μομαθης εκεινος ανθρωπος του παῤῥετος (α) νομιμου γεγονως, κακειθεν ὑφαινων την παραινεσιν, ὡς δει τον εις αρετην ἑτερους προτρεπομενον, αυτον ταυτης απολαυειν προτερον, ειθ᾽ ὁυτως επι την μιμησιν τους ακροατας παρακαλειν· η, ει βουλει, τους κοπιωντας της απο των πονων παραμυθιας μη ὑστερεισθαι· ταυτα ϗ δια της Μωσαϊκης νομοθεσιας συγκροτων, επηγαγεν, ου φιμωσεις βουν αλοωντα. Ειτα ἱνα μη τις ειπη· η τι προς ανθρωπων φυσιν το των βοων γενος; Ου των βοων, φησιν, ενταυθα μελει τῳ Θεῳ. Δι᾽ ἡμας γαρ ὁ επ᾽ αυτοις ετεθη νομος· ου γαρ εχει προηγουμενην την θεσιν επ᾽ εκεινων· ουδε της των αλογων πολιτειας ἡ Μωσαϊκη νομοθεσια στοχαζεται· αλλ᾽ ἁπερ ἑτεροις περιετεθη προσωποις, ταυτα δι᾽ ἡμας ερῥεθη.

Μελει μεν γαρ των βοων τῳ Θεῳ, ὡσπερ ϗ των αλλων κτισματων· αλλα ουχ ὡστε περι αυτων ϗ νομους εκτιθεσθαι, και της πολιτειας τυπους, καθ᾽ ὁυς γε βιωσονται· αλλα ϗ ὡν προελθε διαταγμα, δια την των ανθρω-

ille, inquam, vir legis doctor, quum in huius legis abolitae usu natus esset, ac vellet inde cohortationem exordiri, quod nempe, qui alios ad virtutem incitat, hac prius debeat ipse pollere, & sic deinde auditores ad imitationem adlicere; immo etiam, quod oporteat laborantes debita mercede non fraudari: haec ex Moysis quoque lege ipse personans subdidit, *non alligabis os bovi trituranti*. Deinde ne quis diceret; quid bovum genus ad hominum naturam? Subiicit: non heic *de bobus cura est Deo*. Nam propter nos haec de ipsis posita lex est; non enim ejus promulgatio illorum utilitati intendit, neque brutorum gubernationem legum Mosaicarum institutio sibi pro scopo proposuit: sed quae circa alia versantur animantia, haec nostri gratia sancita sunt.

Deo itaque curae sunt boves, ut & aliae creaturae non adeo vero, ut pro illis leges quoque, & regiminis formas, secundum quas viverent, conderet; at potius, si quod de illis prodiit statutum, id pro humana utilita-

(a) Τ*ο παῤῥετου* suffice *τῳ παῤῥετος*, aut scribe *παρ᾽ εθνει legis in gente sua vigentis*.

θρωπων χρειαν, ϗ παιδαγωγικαν την εισφοραν οικειωσατο. Και τουτο φανερον ουδεν ελαττον ϗ εκ των αλλων ζωων καθισταται, περι ὡν ουδεμια νομων εισφορα διαδεικνυται. Ποιος γαρ περι λεοντων, τις δε περι ελεφαντων, η μονοκερωτων, η δρακοντων νομος εισενηνεκται, η μυριων αλλων γενων, ὡν τα μεν ὁραται χειροηθη γινομενα, τα δε παντελως την προς ανθρωπων ομιλιαν, και το ὁμοῤῥοφιον αποστρεφεται; Τουτο γουν ϗ ὁ μακαριος εκεινος, ϗ θειος ανθρωπος, ειπερ τις αλλος, οἱα δη μαλιστα ϗ νομομαθης, οιδως, της Εκκλησιας ἡ σαλπιγξ, ὁ νους ὁ μεταρσιος, ϗ την προνοιαν ανηρθεσθαι παντων πολλαχου, ϗ πολλακις ανακηρυττει Θεῳ, και τους περι των αλογων νομους, οἱς εχρησατο το γραμμα το Μωσαϊκον, ου δια τον εκεινων βιον θεσπισθηναι προηγουμενως αποφαινεται· ουδε τοσουτον αυτων μελλειν τῳ Θεῳ, ὡστε ϗ θεσμους εις την εκεινων πολιτειαν αναφερομενους αναγραφεσθαι· αλλ' επι παιδαγωγιᾳ, ϗ νομοθεσιᾳ του δισηνιου, ϗ Ιουδαϊκου εθνους, ϗ ῥηθηναι, ϗ αναγραφηναι σοφωτατῃ, ϗ συνεπτυγμενῃ κρισει παραδιδωσι·

Δηλον ουν, ὡς ου μονον ουδεν ουδαμως ὁ Κηρυξ αντιφθεγγεται προς τα Διδασκαλου διδαγμα-

litate, & disciplina meruit promulgari. Atque id magis magisque ex ceteris pariter perspicitur animantibus, de quibus nulla legum latio potest exhiberi. Quaenam nimirum de leonibus, quaenam de elephantibus, aut de unicornibus, aut de draconibus, aut de innumeris aliis animantium generibus, quorum quaedam mansuefieri cernuntur, cetera vero hominum familiaritatem & contubernium prorsus refugiunt, inducta lex est? Hoc profecto quum beatus ille, & divinus vir, melius, quam quisvis alius, comperiret, utpote legis doctor, Ecclesiae tuba, & mens sublimis, tum rerum omnium providentiam in multis epistolis frequenter Deo adtribuendam praedicat, tum docet illas de brutis leges, quas Mosaica littera adhibet, non ipsorum vivendi normam definite, neque adeo bruta Dei interesse, ut etiam iura ad ipsorum gubernationem spectantia conscriberet; at potius haec ad indocilis Iudaici populi doctrinam, regimenque sapientissimo, & occulto consilio prolata, & litteris credita fuisse tradit.

Patet itaque, quod non modo Praedicator documentis Magistri in nulla umquam re ad-

 ver-

δαγματα· αλλα ϗ βεβαιωσις αυτων καθισταται, μαλιστα εν τῳ διαφορᾳ των ὑποθεσεων ϗ την διαφοραν της χρησεως καταλληλως διορθουμενος, ϗ φυλαττων ἑκαστῃ χρειᾳ το της θεωριας διακεκριμενον ασυγχυτον, ϗ νομον τοις ευσεβεσιν ἑαυτον προτιθεις, ὁπως χρη των ἱερων ἡμων λογιων τον νουν ανιχνευειν· ϗ τῳ προχειρῳ των ῥηματων, της διανοιας αντιφθεγγομενης, μαλιστα μη κατα το ῥᾳον παρασυρεσθαι.

Ενεστιν *ουν* Διδασκαλῳ *τῳ κοινῳ της* Εκκλησιας Διδασκαλῳ *χρωμενον, οἷς ερως μεν ἡ ευσεβεια, εργον δε σοφιας ἡ διακρισις, ϗ ἡ ανωθεν των λογων χαρις, εναυγαζουσα κατα μιμησιν του καθηγεμονος μεθοδευοντα, φανερωτερον ετι δεικνυναι, ὡς ουδεν ἡ τοιαυτη των ῥηματων χρησις ουτε τι των ἱερων ἡμων δογματων επιλυμαινεται, ουτε τινα μωμον επιτριβεται, αλλα ϗ τουναντιον ἁπαν το συμφωνον τε, ϗ αδιαβλητον συνεργαζεται.* Οἱον *ασπλαγχνιας τις, και ασυμπαθειας μεθελκων τινα, η προς απληστιαν ῥεουσαν αναχαιτιζων γνωμην, η ταις ιγνυσιν αμφοτεραις, το λεγομενον* (β), *επιχωλαινοντα ανορθων τε, ϗ ὑποστηριζων, ϗ προς την σωτηριον,*

verfetur; verum etiam ea documenta confirmatione muniantur, praecipue dum diverfis rerum argumentis ufus diverfitatem convenienter adcomodat, & in quovis ufu doctrinas inter fe diftinctas minime confundit; praebetque fe piis viris normam, quo pacto debeat facrarum litterarum fenfus inveftigari, nec pro obvia verborum notione, ubi recta ratio repugnat, in re praefertim facili in errorem abduci.

Igitur Doctorem decet communi Ecclefiae Doctore utentem, iis, quibus cordi eft religio, fapientiae autem opus eft difcretio, coeleftisque interpretandi fermones gratia, quae hominem fe fequentem quafi dux illuminat, adhuc evidentius oftendere, quod talis facrorum oraculorum ufus nec aliquod fanctorum dogmatum noftrorum laedat, nec aliquam notam mereatur; fed quidquid inter fe refragari videtur, confonas veritates, & nulli criminationi obnoxias conficiat. Ita fane fi quis ab inhumanitate, atque inclementia alterum revocaret, & pronum ad aviditatem animum coërcere, aut utroque poplite, ut aiunt, claudicantem erigere, & folidare vellet,

(β) Τo *λεγομενον* e tacito *κατα* regi Graecae *συνταξεως* analogia suadet.

ριον, ϗ μονοτροπον απευθυνων τριβον, τουτων ἑκαστον της αλογου ῥοπης ει τις αλλαις μεν πολλαις παρενεσεσιν επεχειρεν ανακτασθαι, συνειρει δε μαλα ευστοχως τε, ϗ επικαιρως· ου γαρ εμαθες, ανθρωπε, παρα των Μωσαϊκων νομων, και παραγγελματων, μη εψιν αρνα εν γαλακτι μητρος αυτου, μηδε σπειρειν τον αμπελωνα, μηδε περιβολαιον σαυτῳ ποιεισθαι, και βδελον (γ) εξ ἑτερογενων νηματων εριου τε, ϗ λινου συνυφασμενον; Η ου πασιν επιδηλον, ὡς τα θεσπισματα ταυτα ουτε αρνων, ϗ μετρωου γαλακτος προηγουμενην εχει την θεσιν· αλλ' ουδε γε περι αμπελωνος, ου μην ουδε περι των διαφοροις νημασι συντεθειμενων ὑφασματων; Που γαρ περι νηματων, η περι αμπελωνων, η αρνων, και γαλακτος τῳ Θεῳ μελει, ὡστε και νομοις ὑποβαλλειν αυτα, και μηδεν αυτων την ανθρωπινην φυσιν, δι' ἡν ἁπαντα προηχθη, διαφερειν·

Αλλα δηλον, ὁτι δι' ἡμας και προυνοηθη την αρχην τα τοιαυτα, και γραμμασι διετυπωθη. Το μεν των αρνων, ει βουλει δε, και των στρουθιων, ὡς αν επι των αλογων το συμπαθες, και ευσπλαγχνον παιδαγωγηθεντες πολ-

let, eumque in salutarem, rectamque viam dirigere: si quis, inquam, unumquemque horum ab illis rationi adversis propensionibus vel per plures alias adhortationes eruere adgrederetur, *nimis adposite, opportuneque subiiceret: nonne didicisti, o homo, ab institutis, praeceptisque Mosaicis, quod nec in lacte matris suae agnum coqui, nec semen in vinea spargi liceat, nec indumentum tibi, aut polymitam vestem ex diversis lanae, & lini liciis debeas contexere? Nonne omnibus compertum est, quod huiuscemodi statutorum promulgatio nec agnis, nec materno lacti, immo nec vineae, nec vestimento diversis filis constanti prospiciat? Num eo usque fila, aut vineae, aut agni, & lac Deo sunt curae, ut legibus quoque ista subiiciat, & humanae naturae, cuius gratia omnia producta sunt, in nulla harum rerum provideat?

Atqui perspectum est, quod propter nos ea iam ab initio provisa, & litteris mandata fuerint. Partim (quod scilicet ad agnos, immo & ad passeres adtinet), ut nos in bruta commiserationem, & clementiam

(γ) Nisi Βευδος refingas, nullum sensum excudes.

πολλῳ μαλλον επι των ὁμογενων, και την αυτην λαχοντων Φυσιν το Φιλανθρωπον τε, και τον ελεον ωμεν επιδεδειγμενοι. Το δε ἱνα μη προς απληστιαν κεχηνοτες τα τε αλλα δυστυχως Φερωμεθα· πολλων γαρ ἡ απληστια κακων αιτιον, και συναποῤῥειν, ὡς επι παν, ειωθεν αυτη και, ὁ δικαιως αν ἡμιν εξ αυταρκειας περιεγενετο. Τα δε γεννηματα (γ), ἱνα μη τας γνωμας ωμεν ποικιλοι τε, και πολυτροποι εκ διαφορων η δογματων, η εθων, η βουλευματων, η ῥηματων, η πραξεων συντεθειμενοι, και προς ἑαυτους αθλιως τε, και καταγελαστως στασιαζοντες.

Ὡστε ου μονον ουδεν ἡ του Θεσπεσιου Παυλου μεθοδος, ουδ' ἡ εξ αυτου προχεομενη των δογματων αιγλη τους ευσεβεις λογισμους εις διισταμενον τινα, και συγχυσιν παριστησιν· αλλα και διδασκαλια δυναται προκεισθαι θαυμαστη τοις εκειθεν τας της σοφιας ακτινας εναυγαζεσθαι δυναμενοις, ὁπως χρη διαιταν μετα του Πνευματος τα του Πνευματος λογια.

tiam edocti multo magis eis, qui genus idem, eamdemque sortiti sunt naturam, humanitatem, & misericordiam exhibeamus. Partim vero (*quod ad vineam nempe*, & *bovem*), ne in aviditatem prolabamur, & alias simul patiamur aerumnas: multorum profecto malorum caussa est aviditas, & simul cum ipsa, ut plurimum, diffluere solet id quoque, quod iuste nobis per frugalitatem obvenit. Cetera denique de liciis eo spectant, ut nec animo simus vario, ac versipelli, nec diversis dogmatis, vel moribus, vel consiliis, vel verbis, vel operibus instruamur, nec infeliciter, & ridicule a nobis ipsi diffideamus.

Quapropter non modo Divi Pauli doctrina, & ab eo emissum dogmatum lumen in aliquam dissensionem, confusionemque mentes piorum hominum non inducit: sed etiam hi, qui inde sapientiae radios possunt adspicere, mirum in modum ediscunt, quo pacto Sancti Spiritus oracula cum eiusdem oraculis concilianda sint (1).

(γ) In prima quaestionis huius exscriptione erat *ἱματα*, atque id opportunius.

(1) Si nosse cupis, in quibusnam auctoribus has alioquin pervulgatas propositae *αντιλογιας* explanationes posses invenire, videsis Tertul. l. 5. contra Marcionem, & Theodoret. quaest. 21. in Deuteronomion.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λα

Πως νοητεον το, δυναται ὁ Θεος εκ των λιθων τουτων εγειραι τεκνα τῳ Αβρααμ.

ΤΟ μεν ουν προχειρον της φωνης ανευ τινος βαθυτερας επινοιας εκδιδασκοι αν, ὁτι καθ᾽ ὁν τροπον εκ της ευδιαχυτου, και απαγους, και γεηρας ὑλης συνεπηξεν ὁ Θεος τῳ ζωῳ το σωμα, και εις ανθρωπου φυσιν, και ειδος διεμορφωσατο την κονιν· κατα τον αυτον τροπον ῥᾳον τε, και ουδεν εργωδες εκ της στερεωτερας φυσεως των λιθων, ανθρωπων ὑποστασιν συντεθηναι, Θεου τεχνιτου την πλασιν αναδεχομενου, και τεκνα τους γεγονοτας εκ τοιουτου φυραματος χρηματισαι του Αβρααμ. Ου γαρ ἡττον εις θαυμα, ἱνα μη λεγω και μειζω, κονιν εις ανθρωπου συμπηξαι τε, και συναρμολογησαι σαρκα· και λιθου φυσιν στερεαν εις σωματος ζωου μεταπλασαι χρειαν.

Αλλως τε δε ου μονον ὁ πρωτος ανθρωπος εκ χοου και παραδοξαν εσχε την γενεσιν· αλλα και ἡ του Λωτ γυνη εις στελην ἁλος απολιθωθεισα την του Θεου δυναμιν αδιηγητον τε, και ακαταλη-

QVAESTIO XXXI.

Quomodo adcipiendum est illud, potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham (1)?

OBvius huius oraculi sensus, si penitiorem significationem non inquiramus, poterit utique docere, quod quemadmodum Deus ex diffluenti, informique, ac terrea materie finxit animanti corpus, pulveremque ad naturam, speciemque humanam conformavit; ita facile, minimeque operosum sit ex solidiori lapidum natura, Deo Artifice id operis suscipiente, hominum substantiam compingere; ipsosque homines ex tali massa conflatos Abrahae filios exficere. Etenim non minus, ne dicam & multo magis, mirandum est pulverem ad hominis carnem redigere, atque adcommodare, quam in corporis viventis opus duram lapidum transformare naturam.

Praeterquam quod non modo primus homo e limo admirabilem duxit originem, sed Loti etiam uxor in salis columnam obdurata, divinam, quam nec exfari, nec mente adsequi possumus,

(1) Matth. III. 9.

ταληπτου αναχηρυττει, εν τῳ αδιαλυτῳ του θαυματος την της Φυσεως αποθεσιν ανευ επιφανους Φθορας, ἑτερας μορφης επιδεικνυμενη, και ὑποστασεως γενεσιν· και ὁ μεν γεγονεν, ουκ ην· ὁ δε μη οἱον τε ην ανθρωπινοις λογισμοις γενεσθαι, χωρις ὑπεστη της του προτερου διαλυσεως. Ο᾽ τοινυν Θεος ὁ ταυτα παραδοξοποιων, και τοτε δικην εισπραττομενος γυναιον ἐν παραβασεως εντολης, ὁ θελων τον ανθρωπον σωθηναι, και εις επιγνωσιν αληθειας ελθειν, τι ουκ αν δρασειε δια Φιλανθρωπιαν, ει λιθων οψεται Φυσιν επιτηδειοτεραν παρεχουσαν χρειαν εις το γενεσθαι τεκνα του Αβρααμ; Ου γαρ ὁυτω ῥᾳον τοις Ιουδαιοις του Αβρααμ χρηματιζειν τεκνα, ὡν ουκ ολιγον μερος του γενους εξωσθησαν, ὡς τῳ Θεῳ δια των λιθων αυτῳ πολλους υἱους απεργασασθαι.

Ει δε τις εθελοι και προφητικον αναχηρυττειν εργον το ῥημα, οἱ τοτε ῥηθεντες λιθοι τῳ Προδρομῳ, εξ ὡν τῳ Αβρααμ εχρησμωδησεν ανιστασθαι τεκνα, οὑτοι δη κατα το εκουσιον του Σωτηρος παθος, και την παγκοσμιον σωτηριαν, και αναστασιν, τῳ Δεσποτικῳ ῥαγεντες παθει, και διασχισθεντες, και οἱον

ſumus, virtutem praedicat, dum per irrefragabile prodigium priſtinae naturae ſine manifeſta corruptione abiectionem fuiſſe alterius formae, & ſubſtantiae generationem oſtendit: illudque, quod fuit, antea non erat; quod autem fieri non poſſe humanae menti videbatur, id priore figura non diſſoluta, ipſi ſubſtituit. Deus itaque, qui tanta patrabat miracula, & quidem tunc, quum ab una muliercula violati praecepti poenam ſumebat; ipſe, *qui homines vult ſalvos fieri, & ad agnitionem veritatis venire* (2), quid pro ſua clementia non agat, ſi filiis Abrahae ſuſcitandis lapidum conditionem opportunioris futuram uſus perſpexerit? Neque enim tam facile fuit Iudaeis Abrahae multiplicare filios, quorum generis non minima pars reiecta eſt, quam Deo per lapides eidem multos filios condere.

At ſi quis velit quidpiam propheticum dicto hoc enunciari, lapides, quos Praecurſor tunc memoravit, et ex quibus filios Abrahae ſuſcitandos praedixit, ii profecto ſunt, qui, quum eſſet Servator ſua ſponte mortuus, atque univerſo mundo ſalus, & vita reddita, paſſi Conditoris obſequio abrupti,

(2) I. Timoth. II. 4.

οἷον εγκυμονες γεγονοτες τῳ θαυματι, πολλους των ανθρωπων εις ευσεβειαν ωδινησαν τε, και απετεκον. Οἷα δε λαμπρᾳ τῃ Φωνῃ, ϗ ουρανιῳ κηρυγματι τῳ κατ' αυτους παθηματι, της επι τῳ Σωτηρι τολμης, ϗ πλανης τους ανθρωπους ανακαλουντες, και προς την επιγνωσιν της αληθειας χειραγωγουντες, και προς το της παλιγγενεσιας δωρον ὁρᾳν αφορμας εχαριζοντο· ὁυς και ἡ κοινωνια της πιστεως, υἱους Αβρααμ, και νομιζειν οιδε, και ονομαζειν μαλλον, ἠ τους εξ αἱματος.

Ει δε και δια του γραμματος επιβαινειν τινος ὑψηλοτερας θεωριας ερως εχει σου το Φιλοθεον· και λιθοι μεν αν νοοιντο οἱ των εθνων πεπωρωμενοι, και σκληροκαρδιοι· εξ εκεινων δε ὁ του Αβρααμ κληρος αναπεπληρωται, μεταβληθεντων εκ της πωρωσεως επι το συνορᾳν το σωτηριον, ϗ της Ἑλληνικης πλανης εις την μυσταγωγιαν του Πνευματος. Ουδε ὁυτως, οιμαι, ποῤῥω αν οφθειης της νυσσης ελαυνων, ἣν ἡ καταληψις της κατα την θεωριαν αληθειας εν τῳ σταδιῳ της Εκκλησιας επηξατο τε, και ὑπεστησατο.

pti, atque diſtiſſi, & quaſi facti pro miraculo praegnantes, multos homines nostrae religioni & parturierunt, & pepererunt. Ii vero ſua commotione, veluti clara quadam voce, coeleſtique praeconio homines ab audacia in Redemtorem, atque ab errore revocantes, adducenteſque ad veritatis agnitionem, occaſionem inſuper praebuerunt perſpiciendi munus regenerationis: quos homines etiam fidei magis, quam ſanguinis coniunctio filios Abrahae et cenſeri fecit, & nuncupari.

Quod ſi etiam amor progrediendi per litteralem ſenſum ad aliquam ſublimiorem animadverſionem te divinis rebus ſtudentem inceſſat; lapidum quidem nomine Ethnici, qui obdurato erant, & lapideo corde, poſſent intelligi: ex illis autem Abrahae haereditas completa eſt, quum e ſua duritie ad agnoſcendam ſalutem, & a Graecarum fabularum errore ad Spiritus initiationem traducti ſunt. Neque vero hac ratione, arbitror, longe diſtare videreris a ſcopo, quem in Eccleſiae ſtadio veritatis inventio per meditationem obtenta defixit, atque conſtituit (3).

(3) Hae propoſiti oraculi commentationes in SS. Hieronymo, Hilario, Auguſtino, Ambroſio, Gregorio homil. 20. in Matth. & Euthymio eadem ferme ratione obcurrunt.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λβ

Τι δηλοι· Οὗ το πτυον εν τη χειρι αυτου, και τα ἑξης;

ΕΠειδη τον Σωτηρα κηρυσσων ὁ Προδρομος αλλα τε θεολογων περι αυτου διεξηει, και ὡς εν Πνευματι Αγιῳ, και πυρι τους προσιοντας αυτῳ βαπτισει (το δε βαπτισει της δωρεας τον πλουτον, και το δαψιλες της ευεργεσιας εμφαινει τε, και παριστησι· και γαρ απολυτρωσιν, και υἱοθεσιαν παρεχομενος πανταχοθεν ἡμας περιαντλει τοις της χαριτος αειρρυτοις ναμασι)· ταυτα ειπων τα σωτηρια, και πολλης της περι ἡμας φιλοτιμιας γεμοντα· ἱνα μη δοξη τισιν, ὡς δωρησασθαι μεν τηλικαυτα δωρα, και εν ευεργεσια τοσαυτη καταστησαι παρην τῳ Σωτηρι ἡμων βουλησις, και ισχυς· τιμωρησασθαι δε, και κολασαι τους ὑπευθυνους, και απειθεις ουδεις αυτῳ λογος περιην· δια τουτο επηγαγε διορθουμενος την απατην αυτων· οὗ το πτυον εν τη χειρι αυτου, και διακαθαριει την αλωνα αυτου. Οἱον

QVAESTIO XXXII.

Quid sibi vult illud: cuius ventilabrum in manu eius, *& quae sequuntur* (1)?

QVoniam Praecursor Servatorem praedicans, praeter alia, quae sacro sermone est de eo persequutus, ait etiam adcedentes ad se *baptizabit in Spiritu Sancto, & igne* (2) (in verbo autem *baptizabit* gratiae divitias, ac beneficiorum copiam patefacit, atque proponit: ille enim liberationem, adoptionemque filiorum tribuens nos perennibus gratiae fluentis undique circumfundit); quum res huiusmodi salutares, & multae munificentiae plenas memorasset; ne quibusdam videretur, Redemptori quidem nostro talia concedendi dona, & nos tanta beneficentia cumulandi & voluntatem adesse, & virtutem; reos autem, contumacesque homines ulciscendi, ac plectendi nullam habere rationem; idcirco ad eorum errorem corrigendum subiecit illud: *cuius ventilabrum in manu eius, & mundabit arcam suam.*

(1) Luc. III. 7. (2) Ibid. 16.

Οἷον ου μονον εστιν ευεργετικος, και χορηγος αφθονος τοις επιτηδειοις των αγαθων, αλλα και κολαστικος των εκθεσμων εργων, και των παραβασεων τιμωρητικος.

Το γαρ πτυον εν τη χειρι αυτου αντι του· προχειρος αυτω ἡ ανταποδοτικη των φαυλων πραξεων τιμωρια, ὥσπερ δη και των καλων αντιμισθια. Διο ἡ διακρινουσα, και χωριζουσα δυναμις, και εξουσια τους ενοχους τιμωριας των αξιων της ευεργεσιας προχειρος αυτω, η ανα χειρα. Εξ οὗ τον μεν σιτον, ὃν νυν ὁ των δικαιων ονομαζομενος χορος, εις τας ανω μονας αποθησαυριζει, εν αἷς αποθηκαις ουτε σης, ουτε βρωσις αφανιζει, ουτε κλεπται διορυσσουσι, και κλεπτουσι· οἷς δε το αμεταβλητον, κακου προσθηκη, τοις ἡμαρτημενοις συνεφελκεται, πυρι ασβεστω την τιμωριαν ουκ εχοντι ληγουσαν, τουτους παραπεμψειεν.

Εικοτως δε το εν τη χειρι αυτου πτυον, το προχειρον αινιγματιζει, και ἑτοιμον· ου γαρ μελετη, και λογισμων ερευνη διαχωριζει των βελτιονων τους χειρονας· αλλα εκ του ευθεως, και παραχρημα διαστελλει της σωζομενης μοιρας το τιμωρουμενον.

suam. Perinde ac si diceret, ille non modo beneficus est, effususque bonorum largitor erga homines bene dispositos, sed & pravorum operum ultor, & criminum est persequutor.

Ventilabrum enim *in manu eius* idem sonat, ac illud: in manibus eius poenae culpis irrogandae, uti & praemia impendenda virtutibus posita sunt. Quare vis, & potestas illa, quae homines supplicio obnoxios ab iis, qui mercede sunt digni, discernit, ac dividit, in promptu illi, sive prae manibus est. Propterea frumentum, cuius nomine iustorum agmen nunc significatur, in superna horrea congregat, in quibus promptuariis nec tinea, nec esus consumit, nec fures exfodiunt, atque subripiunt: sceleratos autem homines, quibus suppliciorum perennitas, tamquam mali culmen, adiicitur, igni inextinguibili aeternum cruciatum continenti traditurus est.

Verosimiliter autem *ventilabrum in manu eius* promptam, & expeditam Christi actionem sub aenigmate significat: neque enim per meditationem, neque per moram, neque per argumentationum indaginem meliores a deterioribus discernit; sed e vestigio,

μενον. Ἠβουλήθη γὰρ, ἠκολούθησεν ἡ διάκρισις, προῆλθεν ἡ κρίσις, καὶ ἡ τιμωρὸς συμπροῆλθε δίκη· ἄθροα γὰρ ἐνώπιον Θεοῦ πάντα. Ἐπεὶ καὶ ἡ τιμωρὸς ἐνέργεια, καὶ δίκη πάρεδρός ἐστὶ, καὶ ὑπηρέτις τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων· ὥσπερ ἡ ἄφθονος, καὶ φιλάνθρωπος, καὶ κρείττων ἀμοιβῆς ἀνταπόδοσις, δι' ἧς ἡμῖν τὰ ἀμείνω πρυτανεύεται· Σῖτον μέν τοι ὀνομάζει τὰ ἱερὰ λόγια, οἵτινες τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐγένειαν φυλαξάμενοι καὶ τῆς θεόθεν τῇ φύσει καταβληθείσης ἀρχεγόνου τε, καὶ σωτηρίου σπορᾶς τὸ ἀνόθευτον, καὶ καθαρὸν μέχρις αὐτῆς τῆς καρποφορίας διεσώσαντο· ἄχυρον δὲ, καὶ πυρὸς δαπάνην, οἷς ἡ ἐπιμιξία τῶν ζιζανίων παραφυεῖσα τὴν τοῦ Πνεύματος γεωργίαν ἐναπέπνιξε, καὶ ἀτελεσφόρητον ἀπειργάσατο, καὶ πρὸς τὴν τῶν σκυβάλων ἀχρηστίαν τὴν τῶν καρπῶν ἐλπιζομένην ἀπέρριψεν ὡραιότητα.

Τὸ δέ γε ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ βαπτίσει, καὶ πυρὶ, οὐχ ὡς δύο τινῶν τὴν φύσιν παρηλλαγμένων

& derepente salvandorum partem a damnandis dispescit. Scilicet voluit, sequuta est separatio, praecessit iudicium, & cum iudicio vindex iustitia; quippe unico actu in conspectu Dei sunt universa. Quandoquidem ita adstitrix, & ministra iudiciorum Dei est potentia puniendi, & iustitia; quemadmodum & profusa, & benigna, omnemque gratitudinem excedens remuneratio, qua nobis meliora largitur. Frumentum profecto sacra eloquia illos adpellant, qui nobilitate, quam ab initio obtinuerunt, custodita, pristinum etiam, ac salutare semen a Deo naturae commissum, germanum, purumque usque ad ipsam fructus productionem conservarunt: foenum autem, & ignis escam nuncupant eos, in quibus connata zizaniorum immixtio spiritus subfocavit culturam, & frugum perfectionem intercepit, immo speratam illarum pulchritudinem ad inutilem acuum conditionem proiecit (3).

Illud autem *baptizabit in Spiritu Sancto, & igne*, haud ita adcipiendum est, ut duo quaedam

(3) Quae Photius hactenus disputavit, nemini videntur nova, si scriptores adit, qui in *Matth. III. 12.* commentantur: fusius tamen, uti solet, Cornelius a Lapide ista persequitur.

χαν, μιαν την του βαπτισματος χρειαν, και τελειοτητα αποτελουντων. Τινος γαρ αν και δεησῃ ειθα το Παναγιον Πνευμα ενεργει; Τι δ᾽αν ειη συμπαραλαμβανομενον, ὁ την χωραν αναπληρωσει του λειποντος; Αλλα γε το εν πυρι νυνι συμπαρειληπται την καθαρτικην απαγγελλον του Πνευματος δυναμιν τε, και ενεργειαν. Επει γαρ διαφορα του Παναγιου Πνευματος τα χαρισματα· εν δε αυτου των θεοπρεπων ενεργειων και το καθαρτικον, και της χειρονος ὑλης αφανιστικον, και, οις αν επιφοιτησειεν, ολην ολου την φυσιν αναχωνευειν· μηδεν των καταρρυπουντων αυτην εμφωλευειν ετι, και λανθανειν δυνατον.

Δια τουτο ειπων εν Πνευματι Αγιω, προσεθηκε και πυρί, ἱνα ειπῃς εν Πνευματι Αγιω τω καθαρτικω τε, και δαπανητικω των εν ἡμιν της κακιας παθων· ὡν δια της εμπυρου, και δραστικης ἁμα, και αναχωνευτικης ενεργειας αποκαθαιρουμενοι της ἁγιοτητος αξιουμεθα. Και γαρ ὁ Θεος ἡμων πυρ καταναλισκον εστι την τε αλλην φθορο-

datæ sint, quæ sua alternatione naturae unicam baptismatis virtutem, & perfectionem conficiunt. Cuius enim rei Sanctissimus Spiritus ibi pro sua operatione adhuc indigebit? Quid autem erit ille ignis simul adiunctus, qui deficientis vacuum complebit? At illud *in igne* nunc una additum est, ut Spiritus vim, & efficaciam mundandi enunciet. Quum enim Sanctissimi Spiritus dona inter se differant; una autem divinarum eius operationum sit, ut & mundet, &, quod pravum est, destruat, ipsorumque, in quos supervenerit, totam omnino naturam reformet: fieri nequit, ut quidpiam eamdem foedans abscondatur adhuc, & lateat.

Quare quum dixisset *in Spiritu Sancto*, subiecit *& igne*, uti dixeris in Spiritu Sancto, qui degeneres nostras cupiditates depurgat, atque consumit; a quibus per operationem illam, quae ignea, & efficax simul est, & vi reconflandi praedita, purgati, sanctitatem adsequi meremur. Etenim Deus noster *ignis consumens est* (4) tum omnem aliam

(4) Hebr. XII. 29.

φθοροποιον μοχθηριαν, και όσα παρεισεδυ, και εναπεταχη εξ απροσεξιας τη φυσει ήμων,

aliam corruptionis pravitatem, tum quidquid in noſtram naturam ex negligentia irrepſit; eamque contaminavit (5).

(5) Origenes tract. 9. in Matth., & homil. 24. in Luc. Hilarius, & Hieronymus in Matth. cap. III. vers. 12. *ignem* hoc loco interpretati sunt ignem pürgatorium, quo homines quodammodo post mortem baptizantur, idest a culparum *λυματων* abluuntur. Alii autem, uti et Photius, ignem intelligunt ipsum Spiritum Sanctum: addita est enim *ουνδιοις* ad explicationem; ut illa praecipue Spiritus Sancti communicatio, quae in die Pentecostes specie ignis facta eſt, significetur. Consule Expositores.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λγ

Πως της θεομηνιας της περι τον Κορε, και Δαθαν, και Αβειρων γεγενημενης, ϗ δεον το αλλο πληθος κατεπτηχοτας, και τον περι την ψυχην κινδυνον δεδιοτας το τε του φρονηματος γαυρον, και απονενοημενον συστελλειν, ϗ επιγνωμονας γινεσθαι των ἡμαρτημενων· οἱ δε μηδεν τοιουτον επιδεικνυμενοι κατα Μωσεως γογγυζουσιν.

Η διοτι πληθος οντες ὁρμαις αλογοις εκδεδιῃτημενον, και λογισμοις ενεχομενον ιταμωτεροις, ταις του Μωσεως ενομιζον επωδαις, η περιδρομαις το Θειον θελγεσθαι, και προς το κεχαρισμενον εκεινῳ παραπειθεσθαι, και δια τουτο τας τιμωριας κατα των λυπουντων ὁμογενων επαφιεσθαι. Εδοκει γε εν τοις διαβουλιοις τουτοις περιπλανωμενον, και τη θρασυτητι συγκροτουμενον, δια της σφων επαναστασεως δεδιττεσθαι τε τον Μωσεα, και απαγειν του εγχειρηματος· και μητε το λοιπον παροξυνειν τον Θεον, οἱς αυτον

QVAESTIO XXXIII.

Quomodo, quum Core, & Dathan, & Abiron divinam iram experti essent (1), ac reliquae turbae exterritae, vitaeque discrimine commotae animi audaciam, vesaniamque reprimere, & a peccatis resipiscere debuissent; hae contra nihil huiusmodi exhibentes contra Mosen murmurant (2)?

PRofecto id factum est, quia turbae insanis animi motibus concitatae, seque coniecturis implicantes magis magisque temerariis, per Mosis incantationes, atque itinera tortuosa Deum mulceri, & adlici, atque ad morem ei gerendum induci, ideoque poenas in miseros contribules irrogari autumabant. Videbantur enim huiusmodi consiliis deceptae, indulgentesque temeritati, per suam rebellionem consternare Mosen, atque a proposito revocare; ut Deum in posterum non provocaret adversus ipsos, ad quorum scelera

(1) Numer. XVI. 31. (2) Ibid. 41.

αυτον επι τας κολασεις παρεκαλει των αδικουντων, και δη και της θειας οργης απαλλαττειν το ὁμοφυλον. Οἱς γαρ αυτοι γνωμης αδεκαστου, και απαθειας, και ορθοτητος ταις διανοιαις (α) ουχ ὑπεβαλλον το στηριγμα, (προς δε τα παθη την κρισιν εῤῥυθμιζον) τουτοις ου τον Μωσεα μονον, αλλα και αυτον τον κοινον Δεσποτην, και Δημιουργον ὑποκεισθαι εφανταζοντο.

Αλλως τε δε και το μετριον της τιμωριας κεραννυμενον τη μη λιαν καταπεπληγμενη των ανθρωπων γνωμη, επιστροφης πολλακις και μεταβολης παραιτιον γινεται, φοβουσης μεν της κολασεως, τω ὑφειμενω δε λεαινουσης την τραχυτητα, και συνοραν το δεον χειραγωγουσης. Ανυπερβλητου δε ταυτης δια την ὑπερβολην των ἡμαρτημενων φερομενης, αντι του προς συγγνωμην ὁραν, ὡς επιπαν το ανθρωπινον εις απογνωσιν, και απονοιαν, και τοι μη δεον, περιτρεπεται· και προς αγνωμοσυνην, και δυσφημιαν, επαν μη τοις εργοις εχη την οργην ενδειξασθαι, διανισταται· και τοι τω μαλλον φοβουντι μαλλον εδει των ου θεμιτων απαγεσθαι, και προς

(α) Rectius της διανοιας.

lera plectenda eum sollicitabat, immo etiam totam ab ira divina gentem liberaret. Cupiditates enim, quibus ipsi incorruptae mentis, & imperturbatae, rectaeque cogitationis fraenum non iniiciebant, (ferebant autem secundum easdem cupiditates iudicium) has non Mosen solum, sed & ipsum communem Dominum, & Conditorem pati sibi fingebant.

Ceterum illa poena mediocris, quae menti hominum non admodum obstupefactae adiungitur, saepe caussa conversionis, atque poenitentiae evadit; quum mens scilicet punitionem timeat, & submissione acerbitatem lenire conetur, & ad officium agnoscendum manuducatur. At poena, quae propter facinorum immanitatem immanissima irrogatur, adeo ad veniam non intendit, ut etiam animus in desperationem, ac vecordiam, etiamsi non deberet, se proiiciat: atque ad improbitatem, et convicia, si iram factis prodere non possit, gradum faciat: tametsi hominem magis paventem, magis a sceleribus avocari, rectamque susci-

προς το νουθετουν κατευθυνεσθαι, και μη κατα της ιδιας σωτηριας παρατασσεσθαι. Και γαρ Φησιν· όταν απεκτεινεν αυτους, (αλλη τουτο του Ισραηλ, ὡς εν ελαττοσιν αρρωστημασι, νοσος) τοτε εξεζητουν αυτον, και επεστρεφον; και ωρθριζον προς τον Θεον.

Πως δε ου λιαν εμπληκτον, και ποινας βαρυτερας εκκαλουμενον το μηδε τη σφοδροτητι των χειρονων μεθιεσθαι, ἡ την μετανοιαν ανταλλαττεσθαι; Και γαρ ὁ μεν τῳ μετριῳ της τιμωριας μη σωφρονισθεις, ταχα αν τῳ μειζονι προς την διορθωσιν πολλας ελπιδας παρασχοι συνελαθησεσθαι. Ο δε μη δια τουτου παιδευομενος, μηδε το σωφρονειν αιρετωτερον του παραφρονειν τιθημενος, ανιατον ὁμολογει το πλημμελημα. Ο δε μη μονον πρὸς το βελτιον ου μετατιθεμενος, αλλα και του χειρονος μαλλον γινομενος, το λειπον της τιμωριας ουχ ὑπερβολης κολασιν, αλλα εις την του δικαιου Φυσιν προστιθεμενον, καν μη τη γλωσση, τη πραξει δε την ψηφον ελεγχεται φερων. Ημαρτες, Φησιν, ἡσυχασον.

Οἱ δε ἁμαρτανοντες τα τε αλλα, ἡ οἱς των δικαιως την δικην

suscipere institutionem, ac saluti suae non officere oporteret. Scriptum est enim: *quum occideret eos*, (ceteroquin hic, veluti inter minores aegritudines, Israëlis morbus erat) *quaerebant eum*, & *revertebantur*, & *diluculo veniebant ad* Deum (3).

Quomodo autem non est hominis admodum obstupescentis, & graviorem advocantis castigationem, ne malorum quidem vehementia mutari, ac poenitentiam suscipere? Is nimirum, qui modica aliqua castigatione non resipuit, spem relinquit se fortasse acriori alia posse ad emendationem perduci. At qui ne per hanc quidem corrigitur, neque sapere melius esse ducit, quam insanire; hic mentis suae vulnus fatetur esse insanabile. Qui autem non modo in meliorem frugem sese non recipit, sed etiam ad deteriorem potius devenit; ipse reliqua supplicia non nimiam esse punitionem, sed complementum ad iustam mensuram, si non lingua, saltem opere, decernere videtur. *Peccasti*, ait Dominus, *quiesce* (4).

Atqui Hebraei tum alia peccata patrantes, tum pro homini-

(3) Psal. LXXVII. 34. (4) Gen. IX. 7. ex Vers. LXX. nam deest in Vulgata.

κην δεδωκοτων ὑπερηλγουν, ου μονον ουκ εσιγων (ουδε γαρ εικ (γ) των ἁμαρτηματων ἡ ὁμοιοτης)· αλλα και προς γογγυσμον του παιδαγωγουντος αντανισταντο, και δι' αυτου τῳ κοινῳ Δεσποτῃ, και Ευεργετῃ προσερρηγνυντο, κακῳ μειζονι το ελαττον φιλονεικουντες αποκρυψασθαι. Διο και τον ολεθρον παραπλησιον των προδεδωκοτων ανεδεχοντο, και παγγενει διωλοντο αν· ει μη του Μωσεως ὁ εξιλασμος, και ἡ δεησις την θραυσιν εστησεν.

Ει δε γοητικαις μαγκανειαις, και θειοδαμοις τον της αρετης, και θεογνωσιας Νομοθετην ὁ νομοθετουμενος ανακεισθαι ὑπελαμβανε, και ταυταις εισπραττεσθαι τας τιμωριας τους παραλιπουντας ειχε φρονημα, ούτως (η) επι παντων δε Θεον, και Δημιουργον εφοραν τα δρωμενα, και επεχειν των παραπτωματων εκκαλουμενον· ἡ μεν εξαρχης απορια κατα το ῥαδιον την λυσιν εχει· Ουκ ελαττονα δε ἡ λυσις αλλην ατοπιαν αποτικτει, και το πληθος, ει ταις δοξαις ταυταις εαλωκεν αν, ουχ ἁπαξ, αλλα και πολλακις απολωλεκεναι

minibus meritas poenas luentibus nimium dolentes, non solum non tacebant (neque enim facinoribus par erat animadversio): sed & insurgebant ad murmurandum de suo Duce, & per hunc in communem Dominum, bonorumque Largitorem irrumpebant, crimine maiore minus aliud abscondere contendentes. Propterea simile aliis prioribus excepissent excidium, & ad unum periissent; nisi Mosis placationes, & preces calamitatem stitissent (5).

Quod si populus, qui legem adceperat, virtutis, ac religionis Legislatorem cantionibus praestigiosis, Deumque flectentibus suspicabatur incumbere, atque per eas a vexatis hominibus poenas exigi, & hoc potissimum pacto Deum, & Creatorem facta hominum intueri, & coërcere peccata; habet quidem expeditam proposita quaestio solutionem. Aliam vero haud levioris momenti impietatem ipsa solutio patefacit, & turbae, si forte talibus suspicionibus deceptae erraverunt, non una morte, sed pluribus di-

(γ) Sive ειν, sive εια reponatur, nostra interpretatio recto stabit talo.
(η) Οὕτως pro οὗτως obvia emendatio est.
(5) Numer. XVI. 22. & 46.

και δικαιοι εισιν· μαλιστα γε των εν Αιγυπτῳ γοητων καταισχυνθεντων ουχ ἁπαξ, αλλα ϗ δεκακις, ϗ της κακουργιας αυτων του Μωσέως θαυματουργουντος εις το λαμπροτατον εξεληλεγμενης, και ταυτα τοις οικειους οφθαλμους μαρτυρας εχοντες, παραγραφην ου δυναμενους εχειν. Ετι δε τερατεια, και μαγκανεια τις αν διατεμοι θαλασσαν, και τοις μεν ὑπηκοοις ὁδον μηδε νοτιδος ιχνη φερουσαν κατασκευασοι, τοις εχθροις δε ταφον αυτοσχεδιον αποδειξειεν; Εξ ουρανου δε πως αν τροφην παρασκευασοι, και τραπεζαν ετοιμασοι, και τα αλλα, ὁσα θεουργων ὁ Μωσης εις σωτηριαν του Ισραηλ το Θειον εξευμενιζομενος τε, και ἱλεουμενος διεπραττετο;

Αλλα εκεινοι μεν της επαναστασεως ου μεμπτην την δικην εισεπραχθησαν· των δε προ ἡμων, ὁτι μηδε διηπορηται ουδεν των ειρημενων, ουδ' εις λυσιν επινενοηται. Σον δ' εστι συνοραν, ειτε πραγματικης εστιν ἡ λυσις θεωριας εργον, ειτε λαλιας σιγαν αισχυνομενης.

dignae sunt: quod praesertim Magis in Aegypto non semel, sed decies confusis, eorumque fraudibus per Mosis prodigia quam evidentissime detectis, de his etiam oculos ipsos suos immunes deceptionis testes haberent. Praeterquam quod per incantationes, & praestigia quisnam mare divideret, & populo quidem suo viam nec vestigia humiditatis retinentem sterneret, hostibus autem extemporaneum sepulcrum aperiret? Porro quomodo posset e coelo comparare cibum, & mensam adponere, & cetera patrare, quae Moses divina fretus virtute ad Israëlis salutem placato, exoratoque Numine agebat?

At illi quidem non immerita suae murmurationis poena multati sunt. Apud maiores autem nostros de his, quae dicta sunt, quia quaestio non extitit, ideo nec solutio excogitata fuit. Tuum autem est expendere, utrum haec ipsa enodatio a vera speculatione, an a loquacitate silentium erubescente oriatur.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λδ

Εν τῳ Ευαγγελικῳ ῥητῳ τινα δει νοειν παιδια, ἁ τοις Ιουδαιοις ηυλησαν, και ουκ ωρχησαντο, εθρηνησαν, και ουκ εκοψαντο; Τον γαρ Προδρομον, και τον Κοινον Δεσποτην παιδια νοειν μη τῳ ατοπῳ συνδιαλυεται και των Ιουδαιων το εγκλημα; Παιδιοις γαρ μη πειθαρχειν ουκ ὑπευθυνον.

Αλλο μεν αν τις των παραβολων, και ὁμοιωσεων της ιδιοτητος τον τυπον φυλαττειν, ου παντως ερει παραδεχεσθαι καθ᾽ ἑκαστον πραγμα τον επιμερισμον των ονοματων. ουδε βιαζεσθαι τα προσωπα των παραβαλλομενων, και οἱς παραβαλλεται, κατα το απαραληπτον περι ποδα ποιειν, και το της ὁμοιοτητος διασωζειν απαραλλακτον· ουτε μην την αλλην ταξιν των ῥηματων, και των πραγματων ἑκατερας διανοιας ζητειν αδιαφορον. Μηδεν δε μητε τα προς την Παραβολην εικαζομενα, μητε της παραβολης μηδαμως ὁλον μερος παραχωρει προσλαμβα-

QVAESTIO XXXIV.

In illo Evangelii loco quinam intelligendi sunt pueri, qui Iudaeis cecinerunt, & illi non saltarunt: lamentaverunt, & illi non planxerunt (1)*? Profecto Praecursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere nonne loquutionis absurditate culpam quoque Iudaeorum diluit? Pueris enim non obsequi nequaquam reprehendi debet.*

Nimirum fatebitur quispiam, quod aliqua pars parabolarum, & similitudinum typum propriae adplicationis servet, non quod illae in omnibus omnino rebus nomina nominibus respondentia contineant; nec quod personae, quae comparantur, & eae, cum quibus comparantur, adeo detorquendae sint, ut, in quo non instituitur comparatio, ad unguem congruant, & similitudinem numquam perturbatam custodiant: nec quod reliqua verborum, & rerum pars in alterutra notione quaeri debeat conformis. Porro nihil unquam copiam praebet adplicandi aut res,

(1) Matth. XI. 17.

βινεσθαι, και (a) συνδει προς αλληλα ταυτα, και προς λεπτολογιαν ἑκαστον ἑκαστῳ ανταποδιδοται.

Ο' μεν γαρ της ἱστοριας λογος, και του διηγηματος, και περ ὃν ἡ εκφρασις αναφερεται, ὁυτος και των ῥηματων την θεσιν προς ἑκαστον ονομα των ὑποκειμενων εναρμοττεσθαι πολυπραγμονέι· και ουδεν ουτε συνεπινοουμενον, ουτε παρεντιθεμενον, αριστα λεγειν, ανεχεται ὑποβαλλεσθαι. Ο' δε της παραβολης, και ὁμοιωσεως ουκ εθελει δουλευειν εξ αναγκ ς τοις αυτοις θεσμοις, ουδ' ὑποκεισθαι τοις παραγγελμασι. Διατι; Διοτι ἡ μεν ἱστωρια, και τα παραπλησια, και το διηγημα, των αγνοουμενων εκδιδασκει την μαθησιν, και την αρχην της γνωσεως τοις ακροαταις παρεχομενα, κατα το ακριβεστατον απαιτειται τας φωνας των πραγματων περιαπτειν· και ουδεν ουτε ῥημα μη λιαν συναδον, ουτε πραγμα των ασυναρτητων, ουτε βιαζομενον την νοησιν παραδεχεται· αναιρεσις γαρ ταυτα της προτεθεισης ὑποθεσεως, και διδασκαλιας, αλλ' ου κατασκευη διαγνω-

res, quae cum Parabola conferuntur, aut omnem prorfus parabolae partem; & nihil ifta invicem conciliat, & iubet ufque ad minimum alterum alteri refpondere.

Hiftoriae enim, & narrationis fermo, is quoque, qui viva voce conficitur, fatagere debet, ut verba adponantur, quae cum fingulis fubiectorum nominibus cohaereant; nec, quo numeris omnibus abfolvatur oratio, patitur, ut quidpiam vel fimul animadverfum, vel obiter interfertum fubrepat. Parabolae autem, ac fimilitudinis eloquutio iifdem legibus neceffario infervire, praeceptifque fubiici non patitur. Quid ita? Quia hiftoria quidem, & caetera huiusmodi, ipfaque enarratio notitiam rerum ignotarum impertiuntur, & cognitionis principium audientibus tradunt; idcirco poftulant quam adcuratiffime voces cum rebus connecti; nullumque aut verbum minus confonum, aut factum perperam difpofitum, vel intellectu difficile admittunt: haec enim finem, eruditionemque fibi propofitam everterent, rerum autem notitiam non praeberent. Parabola autem, &

(a) Ad perbrevem lacunam explendam συνδει μεν huc inieci.

γνωσεως· Η' δε παραβολη, και ὁμοιωσις πρωτον μεν δηλον, ὡς εκ προεγνωσμενων πραγματων παραλαμβανεται, και παραβαλειν αμωσγεπως τα εγνωσμενα τοις παρασκευαζουσιν αυτα προαιρειται πιθανοτερα· και σκοπος ουκ εστιν αλλος προηγουμενως τοις χρωμενοις τη μεθοδῳ ταυτη, η πειθω παρασχειν ταις ψυχαις, και προς συγκαταθεσιν αγειν τον ακροατην, ὡς σωτηριας προξενον ασπαζεσθαι την παραινεσιν· η το γε προτεινομενον απλως ὡς συμφερον, η δυνατον αποδεχεσθαι. Επαν δε εις τουτο των παραβολων, και ὁμοιωσεων ἡ χρεια τῳ λογῳ κατεσκευασθη, την λεπτολογιαν, ϗ του καθ' ἑκαστον ἑκατερας διανοιας επιμερισμον, και τας κατα λεπτον συναφειας, και ανταποδοσεις η δευτερα φροντιδι, η ουδεμιᾳ γε παραπεμπεται.

& similitudo primum quidem perspicuum est, quod e rebus iam compertis adsumantur; & quod, qui ipsas condunt, res quoquo modo perspectas, utpote persuasioni opportuniores malint eligere: & quod, qui tali loquendi genere utuntur, nullum alium scopum sibi constituant, quam aliquid animis persuadere, atque auditorem in adsensum inducere, ut salutarem amplectatur cohortationem, aut id, quod propositum est, simpliciter tamquam utile, vel possibile adgrediatur. Quoniam vero parabolarum, ac similitudinum usus hanc ob caussam in sermonem invectus est, argutulas animadversiones, & singularum alterutrius notionis partium distributionem, necnon & minutas adplicationes, mutuasque relationes aut secunda, aut nulla cura persequetur.

Και τουτο ου μονον κατα τους ἱερους ἡμων Λογους πολλακις ὁραται πραττομενον, αλλα και ὁσοις αυτος ὁ θειος, και καθαρος της ευσεβειας περιβολος συντηρηται· και τοι περι πολλου των λογων οὗτοι την σοφιαν εισιν αγοντες. Ουκουν ουδε τα παιδια τις επιταττει νομος ὡρισμενων προσωπων, και την προς τους αλλους αποκεκριμενην επιζητειν ανταποδοσιν· ἱκανα γαρ και την των αορι-

Atque id non in nostris tantummodo sacris Literis, sed in reliquis etiam, quibus divinum, purumque religionis saeptum concluditur, invenitur idemtidem factitatum: quippe talis loquendi ratio multum sapientiae secum fert. Igitur nulla lex cogit, ut definitis puerorum personis, earum etiam peculiarem ad alios homines relationem inquiramus: subficiunt enim

αοριστων αναδεδειγμενα ταξιν της παραβολης αναπληρωσαι το βουλημα.

Ο᾿ μεν ουν σκοπος της Δεσποτικης παραβολης, και ὁμοιωσεως σαφης τε λιαν, ϗ δηλος, ὡς το γε Ιουδαιων εθνος επιδειξαι βουλεται, ὁ μητε τοις θελγουσι και ευφραινειν, τουτ᾿ εστι τῃ εθιμῳ, και επιπολαζουσῃ διαιτῃ (και τοι δεον τῳ ὁμοιῳ επικλινεσθαι τε, και συνεφελκεσθαι) το λυσιτελουν ηθελησε δρεψασθαι· ουτε δια του αναχεχωρηκοτος των πολλων, και συνεσταλμενου βιου (καιπερ δυσωπειν οιδε και ευλαβεστερους) απεργαζεσθαι το παραδοξον· αλλα ὡς ὑπ᾿ ουδενος τουτων επεστραφησαν, το ακολαστον αυτων, και δυσαγωγον προς ευσεβειαν αποθεσθαι, και αποσεισασθαι. Και την πειθω δε συνυφαινει τον ελεγχον επιφερουσαν, ὡς μη μετανοουντες των Ιουδαιων ὁ δημος πασαν απολογιαν, και συγγνωμην ἑαυτοις περικοπτουσι.

Ταυτα μεν δη πραττουσιν ἡ παραβολη τα λοιπα των ονοματων τε, και πραγματων, ὁσα μηδεν των αναγκαιων, και προς σωτηριαν εκκαλουμενων προξενει, ουδε σεμνυνεται πολυπραγμονειν. Επει τινες οἱ τον καυσωνα της ἡμε-

nim ea quoque, quae indefinitarum ordinem designant, ad parabolae finem obtinendum.

Scopus itaque Dominicae parabolae, ac similitudinis admodum perspicuus est, atque manifestus, quod Iudaeorum gentem innuat, quae neque voluit per res hilaritatem excitantes, scilicet per communem, minimeque severam vivendi rationem (licet similitudine vitae adliei, ac flecti oportuisset) id, quod expediebat, suscipere: neque per vitam commodis pluribus carentem, ac rigidam (tametsi hoc ipsos quoque religiosiores homines movère debuisset) id, quod suae repugnabat opinioni, exsequi coepit: at quod horum neutro ad animum protervum, & religioni contumacem deponendum, excutiendumque adducta sit. Atque vero eadem parabola persuasionem cum increpatione contexit, quod populus Iudaicus non agendo poenitentiam, omnem sibi excusationem, veniamque praecideret.

Parabola vero ab iis, qui ita commentantur, nomina, & res, quae nullius necessitatis, admonitionisve salutaris sunt, curiose investigari non curat. Quinam enim sunt, qui aestum diei, noctisque glaciem in sacris

ἡμερας, και τον παγετον της νυκτος επι τοις θειοις εργοις εμψυχως διενεγκοντες· τοις δε μετ' αυτους ελθουσι μιμψασθαι βασκανον, και πονηρον οφθαλμον, εφ' οἱς μετεσχον των ισων, επιβαλλοντες; Τις δε ὁ της αδικιας κριτης ὁ Θεον μη φοβουμενος, και ανθρωπον μη εντρεπομενος· ειτα της χηρας καταβοωσης εις οικτιρμους διαλλων την απονοιαν; Τουτων γαρ ἑκατερον μη μετα πολλης της παρενβολης, και αδολεσχιας, ου μεν ουν ουκ εστι προσωπῳ περιωρισμενῳ εναρμοσασθαι.

Αλλα αἱ παρθενοι, αἱ μεν πεντε μωραι, αἱ δε πεντε φρονιμοι, τινος προσωπου ὡρισμενου εικονισουσιν; Ὁ χρονος δε, καθ' ὃν αἱ μεν εισηλθον, αἱ δε του νυμφωνος απεκλεισθησαν, τις ποτ' αν ειη; Ὁ γαρ της κοινης κρισεως ουπω εφεστηκεν. Και πολλοις αλλοις ὁ ζητων ὡρισμενα προσωπα, και πραγματα, και κατατεμαχιζειν φιλοτιμουμενος τας παραβολας, περιενεχθειη αν την διανοιαν, και απορηματα, ου τοσουτον των παραβολων τουτο παρεχομενων, ὁσον της περιεργιας, και ατοπου

eris laboribus animose invenerunt (2): & in alios post se ad similem laborem conductos, qui parem mercedem acceperant, invidum, & nequam oculum coniecerunt (3)? Quis autem est ille *iudex iniquitatis*, *qui Deum non timebat*, & *hominem non reverebatur* (4); ac deinde vidua declamante vesanam superbiam in misericordiam convertit (5)? Profecto horum alterutrum ne per multam quidem aberrationem a proposito, atque nugacitatem, alicui peculiari personae quoquo modo posset aptari.

Iam vero illae *virgines*, quarum *quinque erant fatuae*, & *quinque prudentes* (6), cuiusnam definitae personae imaginem referent? Tempus autem, quo hae quidem intraverunt, illae vero a sponso exclusae sunt (7), quodnam esse poterit? Etenim communis iudicii tempus nondum venit. Atque in multis aliis si quis certas personas, ac res exquireret, parabolasque usque ad minima subdividere niteretur, is perpendendo, ac fluctuando torqueretur; non tam quia parabolae conditio id secum

(2) Matth. XX. 12. (3) Id. ibid. 15. (4) Luc. XVIII. 2.
(5) Id. ibid. 5. (6) Matth. XXV. 2. (7) Id. ibid. 6. & 12.

του λεπτολογιας εις αμαθιαν μαλλον, αλλα ουκ εις ἑυρεσιν αποτελευτωσης.

secum fert, quam quia curiositas, ineptaeque argutiae potius in ignorationem, quam in inventionem veritatis desinere solent.

Τινες δε παλιν οἱ μη διδοντες των κερατιων μετασχειν τῳ εις μακραν αποδημησαντι πολιν, ϗ τα πατρῳα καταναλωσαντι ασωτως; Οἱ μισθιοι δε παλιν τινες; Ειπερ το ανθρωπινον γενος εις δικαιους, και ἁμαρτωλους διαιρουμενον δια των εν τῃ παραβολῃ δυο λαμβανομενων υἱων, παραδηλουται, και πως ουτος, ὡς εἱς τῳ πατρι των μισθιων, νομισθηναι εξαιτειται; Ὁ υἱος ὁ πρεσβυτερος, ὁ το του πατρος θελημα πληρων, ειτα φθονεροις ομμασι θεωρων την επιστροφην, και σωτηριαν του αδελφου, και δικαιολογεισθαι παροξυνομενος τῳ πατρι, πως αν ὡρισμενῳ τινι προσωπῳ παρατεθειη; Ὡστε φανερον, ὡς ουχ ἁπαντα της παραβολης τα μερη πολυπραγμονειν, και λογοθετειν προσηκει, προς μονον δε αφοραν το δια της ολοκληριας ταυτης σημαινομενον.

Rursus quinam sunt, qui ne siliquas quidem ad saturitatem dabant ei, qui *peregre profectus est in regionem longinquam, & dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose* (8)? *Mercenarii* vero quinam sunt (9)? Si humanum genus in iustos, & peccatores discerptum duobus filiis in parabolam inductis significatur, quomodo iuvenis iste, *sicut unus ex mercenariis* patris, esse cupiebat? Filius autem senior, qui patri in omnibus obsequebatur, & postea invidis oculis conversionem, salutemque fratris conspiciebat, ac de huius iustificatione irascebatur in patrem (10), quomodo, quaeso, alicui definito homini posset adplicari? Ex quo perspicitur, quod non liceat omnes parabolae partes sollicite perquirere, omniumque rationem exposcere, sed ad illud tantummodo animum admovere, quod per rei summam indicatur.

Τον δε πλουσιον ανθρωπον, ὡς τον διαβεβλημενον οικονομον της οικιας

Praeterea cuinam personae divitem illum, qui villicum dif-

(8) Luc. XV. 13. (9) Id. ibid. 17. & 19. (10) Id. ibid. 28.

οικιας προεστησατο, τινι αν τις προσωπῳ εξιδιωσαιτο; Τινας δ'αν ειποι τους διαβαλλοντας; Ἡ δε ανταποδοσις των μεν αγαθων τῳ Λαζαρῳ, των δε ανιατων κακων τῳ Πλουσιῳ, πως αν ειη γεγενεμενη ουπω της κοινης κρισεως συνεστωσης; Και αἱ διαλεξεις δε, ἁς ὑποβαλλεται ἡ παραβολη του Αβρααμ, και του κολασει καταδεδικασμενου, πως αν γενοιτο τῳ μεν σιγην των βασανων επιταττοντων (και πλην των καθ' ἑαυτον στεναγμων τε, και οδυρμων χαλινον τοις αλλοις επιβαλλοντων)· του δε μηκετι μετα την κρισιν προς τον εφαπαξ καταδεδικασμενον επιστρεφομενου; Κατα τον αυτον ουν τυπον, και νομον ουδε τα τη παραβολη παιδια ζητησειε περιγεγραμμενων προσωπων απαγγελλειν ιδιοτητας· αλλα γαρ δια των της κοινοτερας φωνης ιδιωματων και περι της προκειμενης παραβολης επελθοι.

Και ὁμοιωσεως ταυτα αν ειη· επει το γε αινιγματικον ειδος αυτης, καθ' ὁ και ἡ νυν εταζομενη προενηνεκται, και ἑτεραις περινοιαις τον πολυν ακροατην ου παραδεχομεναις θαλαμευεσθαι. Και τουτο αρα, και ὁ Σωτηριος λογος ὑποσημαινομενος

diffamatum ſuae domi praefectum habebat (11), quiſpiam adpropriarit? Quoſnam vero eſſe dixerit illius adcuſatores? Porro retributio felicitatis Lazaro, & inſanabilium aerumnarum Diviti (12), quomodo facta eſſe poterit, quum commune iudicium nondum advenerit? Abrahae vero, & hominis ſupplicio addicti colloquia, quae ſubiicit parabola (13), quomodo contingebant, dum Diviti ſilentium imponebant tormenta (& quidem ipſi eius gemitus, & ploratus aliis vocibus fraenum iniiciebant); Lazarus vero homini iam ſemel condemnato verba dirigere non debebat. Eodem itaque pacto, eademque lege nec pueri in noſtra parabola proprietatem peculiarium perſonarum poterunt ſibi vindicare: at etiam pro vocabuli notioris proprietatibus in memorata parabola locum habuerunt.

Atque haec parabolae propria eſſe videntur; ſiquidem ad ipſam aenigmaticam eius ſpeciem, quae etiam haec noſtra prolata eſt, pertinet quoque, ut ſeſe contineat inter alios mentis conceptus, qui a multis auditoribus non intelligantur. Et id nimirum

(11) Luc. XVI. 1. (12) Id. ibid. 22. & seq.
(13) Id. ibid. 24. & seqq.

νος. ὑμιν, ελεγε προς τους μαθητας, δεδοται γνωναι τα μυστηρια, εκεινοις δε εν παραβολαις, τῃ ακριβεστατῃ, και κατα λεπτον επιγνωσει, και ανακαλυψει του μυστηριου, την κατα τας παραβολας αντιδιαστελλειν καταληψιν.

Διο και Φρασον ἡμιν, ελεγον οἱ Αποστολοι, την παραβολην ταυτην· ταυτην αρα και των απειθεστατων Ιουδαιων ἡ Συναγωγη ουτε βλεποντες εβλεπον, και ακουοντες ουκ ηκουον· ὡς των τοιουτων παραβολων, ϗ ὁμοιωσεων τουτο μεν καθοραν, και ακουειν παρεχομενων. Ει γαρ και πωρωσει της καρδιας το των Ιουδαιων πληθος, ϗ προς το της Ευσεβειας Φως ἑκουσιως καταμυοντες ουκ εβλεπον βλεποντες, ουδε ακουοντες ηκουον· πλην αλλα γε και ἡ παραβολη μηδεν προς την αυτων ανθισταμενην διαθεσιν (τῃ γαρ ασαφειᾳ επεσκιαστο) ουτε αγνωμοσυνης αφορμην τινα παρεχεται· αλλα και τον τροπον αυτων της απαθειας μαλλον διελεγχει· ὅτι δεον ζητειν, εξ ὧν συνιεσαν, ἁ μη συνιεσαν, ὡσπερ επραττον οἱ

rum vel ipsa Servatoris sententia innuit: quum, *vobis*, inquit discipulis, *datum est nosse mysteria, illis vero in parabolis* (14): vobis videlicet fas est, ut adcuratissima, & usque ad minimum deducta agnitione, & revelatione mysterii intelligentiam parabolarum dilateris.

Quare et *edissere nobis*, aiebant Apostoli, *parabolam istam* (15): et istam utique contumacium Synagoga Iudaeorum *videntes non videbant*, & *audientes non audiebant* (16): quippe huiusmodi *videre*, et *audire* parabolae, et similitudines praestabant. Etsi enim gens Iudaeorum, quum corde obdurato essent, et luci Religionis sponte sua oculos clauderent, *videntes non videbant*, & *audientes non audiebant*: nullam tamen resistenti eorum indoli parabola (ut pote quae obscuritate involvebatur) ignorantiae occasionem praebet: sed potius ipsorum mores indolentiae crimine redarguit: quod res non perspectas ex his, quae iam intellexerant, uti solebant Apostoli, investigare debuissent: hi autem nullum sermonem non rite

(14) Luc. VIII. 10.
(15) Matth. XIII. 36. XV. 15.
(16) Id. XIII. 13.

οἱ Αποστολοι· οἱ δε λογον ουδενα των αγνοουμενων ετιθεντο.

Το δε της παραβολης ϗ ὁμοιωσεως δυσθεωρητον και ὁ Παροιμιαστης τη παραθεσει των παραλληλων Φωνων ὑπεσημηνεν· ἡνικα τον ταις παροιμιαις τελεσθεντα την διανοιαν σοφον τινα διαγραφων, και νοημονα, νοησει τε παραβολην, Φησι, και σκοτεινων (β), ῥησεις τε σοφων, και αινιγματα.

Αλλα οὑτος μεν ὁ λογος ὁ απο των ιδιωματων της παραβολης, και ὁμοιωσεως ου παντελως καθελκομενος, πολλων, και αλλων κατα τον ειρημενον τροπον εξευμαριζειν ζητηματα δυναται. Ο δε μαλλον ῥηθησεται, ὁσον της προτεταγμενης θεωριας μαλλον ακριβολογειται τα τε πραγματα, και τα ῥηματα, τοσουτον ιδιαζουσαν αποφαινον εφ᾽ ἑνι ζητηματι περιγραφει την επιλυσιν.

Διττον τοι γαρ ουν παρα τοις Ἱεροις ἡμων Χρησμοις τα παιδια· αφετε γαρ τα παιδια, ϗ μη κωλυετε αυτα ερχεσθαι προς με· και της αυτης εννοιας ου ποῤῥω, εαν μη στραφητε, και γεν-

rite intellectum in animo recondebant.

Hanc vero parabolarum, et similitudinum difficultatem vel ipse Salomon in libro Proverbiorum indicavit, dum verbo *parabolae* voces quasdam aeque pollentes adponit; ubi sapientem quemdam, et prudentem, qui mentem suam proverbiis excoluit, describens, *exquiret*, inquit, *parabolam*, *et obscura*, *verba sapientium*, *et aenigmata* (17).

Verum haec doctrina a parabolae, et similitudinis proprietatibus huc non invite deducta, aliis, atque aliis quaestionibus solvendis ratione adhuc exposita potest inservire. Id vero, quod potius dicetur, quanto adcuratius notiones, et verba doctrinae iam statutae enucleat, tanto magis propriam solutionem proponit, eamque nostrae uni adplicat quaestioni.

Duplici autem sensu Sacra Oracula puerorum nomen usurpant: scilicet *sinite parvulos*, *et nolite eos prohibere ad me venire* (18): quodque ab hac significatione non longe distat, *nisi*

(β) *Σκοτεινα* refinge ex sensu, et libro Proverbiorum.
(17) Prov. I. 6. Heic sequor versionem LXX.
(18) Matth. XIX. 14.

γενησθε, ὡς τα παιδια, ου μη εισελθητε εις την βασιλειαν των ουρανων· ειτα αδελφοι μη παιδια γινεσθε ταις φρεσιν, αλλα τῃ κακιᾳ νηπιαζετε. Ὡστε διττον αν ειη το παιδιον, μαλλον δε ϗ τριττον· ειπερ ὁ σοφος ει τις αλλος τα θεια, και τα ανθρωπινα Παυλος, εφαρμοζειν τε ειδως τας καταλληλας φωνας ταις συγγενεστατταις εννοιαις, διακεκραγεν· επει ουν τα παιδια κεκοινωνηκε σαρκος, και αἱματος, και αυτος παραπλησιως μετεσχε των αυτων, ἱνα δια του θανατου καταργηση τον το κρατος εχοντα του θανατου. Δηλον γαρ, ὁς το παιδιον ενταυθα, ουτε το απλουν, και ακακον, και πανουργιας ελευθερον απαγγελλει, ουτε μεν το ασυνετον, ϗ την διανοιαν ευπεριφερον, αλλα την ανθρωπινην ἁπλως επισημαινεται φυσιν.

Διοπερ ὁ Προδρομος, και ὁ Σωτηρ παιδια αν ουκ απεικοτως κληθειη, ὁτι τε της αυτων ενουσιας κεκοινωνηκοτες· και προσεχεστερον, και οικειοτερον δια την πολλην ἡμεροτητα, και πραοτητα των πολυτλητων παθων, και ἠθων την προς τα παιδια

nisi conversi fueritis, et efficiamini, sicut parvuli, non intrabitis in regnum Coelorum (19): deinde vero *fratres nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote* (20). Quare *puer* duo significat, aut potius tria; siquidem Paullus vir ille in divinis, humanisque rebus quolibet alio sapientior, et qui norat consentaneas voces cognatis notionibus aptare, profatus est: *quia ergo pueri communicaverunt carni, et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium* (21). Patet enim, quod heic vox *puer* neque *simplex*, neque *innocens*, neque *calliditatis expers*, immo neque *stultum*, et *patiens facile circumversari* possit intelligi, sed *naturam humanam* simpliciter significet.

Quam ob caussam Praecursor, et Redemptor pueri optimo iure vocari potuerunt, quia et puerorum naturae communicarunt; et quod magis peculiare, et proprium est, quia multam lenitatem, et inter multiplices perpessiones mansuetudinem, mores-

(19) Id. XVIII. 3.
(20) I. Cor. XIV. 20.
(21) Hebr. II. 14.

δια ὁμοιοτητα. Και γαρ εν ἑαυτοις εδεικνυον διαμορφουμενα, ουτε πυρ εξ Ουρανου καταβιβαζοντες, ουτε ξιφει τους αδικουντας κολαζοντες, ουδε χασμασι τιμωρουμενοι, ουδε καταποντιζοντες ὑδατι τους απειθοτας· αλλα παιδων (γ) εις ὁμοιοτητα δια της πραοτητος, και αοργησιας καθιστωντες ἑαυτους, παιδινοις λογοις τους μαθησομενους εριθμιζον κατα το, γαλα ὑμας εποτισα, ϗ ου βρωμα· ϗ μην και αλλα πολλα εχω λεγειν, αλλα ου δυνασθε βασταζειν αρτι.

Ὡστε παιδες ουκ απαδοντι, ουτε προς ὑβριν εκφερομενῳ λογῳ και νομισθειεν αν, και ῥηθειεν ὁ τε βαπτιζων εν ὑδατι, και ὁ βαπτιζων εν πυρι, κατα γε τον λογον της φυσεως, και των σημαινομενων το τιμιωτερον, και σεμνοτερον. Παιδες δε την αφροσυνην νηπιαζοντες τα των Ιουδαιων πληθη, οἱ μητε καταυλουμενοι, μητε θρηνουμενοι, ουδε καθ᾽ ἑτερον τουτων της απροσεξιας μετανεστησαν, ουδε της οικειας μοχθηριας την απαλλαγην ζητειν ἠρετισαντο.

Συ

resque pueris non absimiles praeseferebant. Etenim puerorum mores ipsi in se referebant expressos, dum nec ignem deducebant e Coelo, nec improbos gladio plectebant, nec terrae hiatibus castigabant, nec obduratos demergebant in mare: sed lenitate, ac placiditate in puerorum similitudine se collocantes, sermonibus puerili ingenio adcommodatis edocendos erudiebant, secundum illud: *lac vobis potum dedi, non escam* (22): et praeterea *multa alia habeo dicere, sed non potestis portare modo* (23).

Loquutione itaque neque absurda, neque contumeliosa pueri utique haberi poterunt, et dici, tum qui in aqua, tum qui in igne baptizabat (24), secundum rationem naturae, atque pro digniori, nobiliorique sensum. At vero pueri secundum stultitiam fuerunt turbae Iudaeorum, qui neque cantu, neque lamentatione commoti, horum neutro a sua recesserunt socordia, et mutationi improbitatis suae adtendere noluerunt.

Tu

(γ) Quatuor praecedentia verba ex MSS. Vaticano, et Barberino supplevimus.
(22) 1. Cor. III. 2.
(23) Joan. XVI. 12.
(24) Math. III. 11.

Συ δε τον Σωτηρα λεοντα πολλακις ακουων, και τον καθ' ἡμων εχθρον ωρυομενον ὑπο της αυτης δηλουμενον κλησεως· σκωληκα τε παλιν τον Δημιουργον της ὁρατης τε, και αορατου κτισεως· εγω γαρ ειμι σκωληξ, και ουκ ανθρωπος· ονειδος ανθρωπου, και εξουθενημα λαου· αλλα και ὁ σκωληξ αυτων (τιμωριας τουτο βαρυτατης ειδος) ου τελευτησει· ὡς εν εκεινοις σοφος εγενου διαιταν, και τον μεν των λεοντων εις την εικονα μεθελκεις του Δεσποτου, τον δε τω αρχεκακω Θηριω προσαρμοζεις· και δη και τον σκωληκα νυν μεν επι της ασπορου, και αχραντου, και αγεωργητου σαρκος του Σωτηρος εκλαμβανειν, νυν δε το πικρον, και απαραιτητον της κολασεως σημαινειν ουκ ερυθριας νομιζειν· οὑτω και επι των Ευαγγελικων παιδιων (δ) τη συνηθει χρωμενος θεοσοφια, ϗ ἑκαστω νεμων, ϗ απομεριζων, ουδεν ουτε ασαφες, ουτε δυσπαρακολουθητον εὑρησεις.

Πολ-

Tu autem dum Servatorem passim ad pellari *leonem* (25), et adversarium nostrum rugientem eodem nomine indigitatum fuisse audis (26): et rursus *vermem* Conditorem visibilis, et invisibilis creaturae; quippe *ego sum*, inquit, *vermis*, *et non homo*, *obprobrium hominum*, *et abiectio plebis* (27): verum etiam *vermis eorum* (et hoc immanissimi supplicii genus est) *non morietur* (28): quemadmodum iis vocabulis sensum adsignare noras, et modo *leonem* ad imaginem Domini transfers, modo autem Bestiae malorum caussae adcommodas; eodemque pacto *vermem* nunc quidem de carne Salvatoris nec semine genita, nec sorde polluta, nec humanitus educata interpretari, nunc vero acerbum, et inexorabile supplicium innuere non dubitas: ita quoque in propositis Evangelii *pueris*, si solita sacrarum rerum scientia uteris, et unicuique, quod suum est, adsignas, et tribuis, nihil vel obscurum, vel absurdum invenies.

Ve-

(δ) Heic quoque nobis modo laudati Codices profuerunt.
(25) Apocal. V. 5.
(26) I. Petr. V. 8.
(27) Psalm XXI. 7.
(28) Isai. LXVI. 24.

Πολλη δε, και αλλη τοις ἱεροπρεπεσιν ἡμων Λογιοις των τοιουτων ονοματων εγκατεσπαρται ἡ χρησις· καθαπερ ὁ σκυμνος ὁ μεν ωρυομενος, κ̧ ζητων τροφην παρα θεου· ὁ δε κοιμωμενος, και εξανισταμενος, και συνεγειρων το γενος του τε παλαιου πτωματος, και της του θανατου κατασχεσεως. Και Εωσφορος ὁ μεν πρωϊ ανατελλων, και τας των πιστων καρδιας ετι μαλλον τῳ φωτι της θεογνωσιας εναυγαζων· ὁ δε τῳ σκοτῳ προσαρμοζομενος, και ὃν το ἑκουσιον της μοχθηριας της νοερας, και μακαριας λαμπροτητος απαγει. Οφις τε ὁ την Ευαν εξαπατησας, και δη και οὑ μιμητας ὑμας ὁ Σωτηριος λογος προτρεπεται· γινεσθε γαρ, φησι, φρονιμοι, ὡς οἱ οφεις.

Αλλα γαρ και βασιλευς ὁ μεν των ἁπαντων, και οὑ συμπασα κτισις

Verum in sacris Literis alia, atque alia nomina hoc pacto usurpata passim obcurrunt; uti *catulus*, alter quidem *rugiens, et quaerens a Deo escam sibi* (29): alter autem, qui adcumbit, & surgit, & congregat gentem veteris ruinae, & possessionis mortis (30). Item Lucifer est, qui *mane oritur* (31), & qui *fidelium corda* lumine divinae visionis perfectius collustrat (32): ac *Lucifer*, qui ad tenebras damnatus est, & ob voluntariam perduellionem intelligibili, beataque claritate destituitur (33). *Serpens* pariter alter, qui Evam *decepit* (34), & alter, cuius nos fieri imitatores Dominica hortatur sententia: *estote*, inquit, *prudentes, sicut serpentes* (35).

Adedit quod memoratur huius Universi *Rector* (36), & cuius

(29) Psalm. CIII. 21.
(30) Innuitur fortasse illud Michaeae V. 8. Και εσται το ὑπολειμμα Ιακωβ, ὡς Λεων εν κτηνεσιν εν τῳ δρυμῳ, και ὡς Σκυμνος εν ποιμνιοις προβατων, ὃν τροπον όταν διελθη, και διαστειλας ἁρπαση, και μη ῃ ὁ εξαιρουμενος· ὑψωθησεται ἡ χειρ σου επι τους θλιβοντας σε, και παντες οἱ εχθροι σου εξολοθρευσονται. *Et erunt reliquiae Iacob, ut Leo in iumentis sylvarum, & ut Catulus in gregibus ovium, quemadmodum cum transierit, & rapere sibi proposuerit, & non sit, qui eripiat: exaltabitur manus tua super hostes tuos, & omnes inimici tui peribunt.* Si quid opportunius tibi succurrit, candidus imperti.
(31) Iob. XI. 17. XXXVIII. 30.
(32) II. Petr. I. 19.
(33) Isai. XIV. 12.
(34) Gen. III. 13.
(35) Matth. X. 16.
(36) Esther. XV. 5.

κτισις δακτυλων εργον· και μην και των εν τῳ βιῳ δυσχερων, ϗ σκυθρωποτατων, και δη φευκτοτατον οντα φυγειν· το χαλεπωτατον τε ουκ εστιν ὁ θανατος. Αστραπη δε παλιν, ἡ δια την επαρσιν εξ ουρανου καταπεσουσα, και δι' ἧς ἡ δευτερα του Χριστου φρικτη, και σεβασμιος παρουσια απεικαζεται. Και ἱερα δε και σκοτος ἱερον, ὁ το θειον παρασημειον της αποκρυφης αυτου παρατιθεται· και σκοτος αλλο το μεν το εξωτερον. το δε, δι' οὗ κακεινο παρεσκευασθη τε, και ἡτοιμασται.

ius digitorum omnis creatura opus est: & *Rector* malorum detestabiliumque vitae rerum (37), quem omnino vitare debemus, et quo mors ipsa terribilior non est. Rursus autem *Fulgur* audit, & quod propter aëris elasticitatem decidit e Coelo (38), & id, cui alter Christi adventus terrore, ac maiestate plenus comparatur (39). Porro observa *tenebras* quoque sacras memorari, quae ad Deum *in Sina* obtectum constituunt aditum (40); atque alias *duplicis generis*, quasdam quidem exteriores, *nempe infernales* (41), quasdam vero, *nempe obcaecationem* (42), quibus ad illas sternitur via, ac praeparatur.

Οὕτω τοι γαρ ουν εισι πολλαι φωναι κατα τε τας ἱερολογους ἡμων πραγματειας· αλλα γε δη και εφ' ὧν ἡ Αττικη γλωττα σεμνυνεται, επι τ'αναντια των πραγματων μεριζομαι· ϗ τουτο οιμαι νομῳ παρακολουθειν ειδοτι

Sic itaque multae in nostris sacris tractationibus inveniuntur voces; atque adeo ipsas, in quibus Attici sermonis vis elucet, rebus contrariis aptare soleo; idque eam sequi regulam opinor, quae verba discrimen haud

(37) Ephes. VI. 12.
(38) Exod. IX. 23. XIV. 16. et passim hoc sensu in multis Scripturae libris.
(39) Matth. XXIV. 27.
(40) Deuter. IV. 11. V. 23. Vox autem *caligo* hoc sensu occurrit Exod. XIX. 9. XX. 21. XXIV. 16. Deuter. V. 22. II. Reg. XXII. 10. XCVI. 2.
(41) Matth. VIII. 12. Iudae 13. Verbum *caligo* idipsum innuit II. Petr. 2. 17. Iudae 6.
(42) Psalm. XXXIV. 6. Eccli. XI. 16. Ioann. VIII. 12. XII. 35. Ita quoque *caligo* Isai. VIII. 22. LX. 2. et alibi.

τι διακρινειν τα μηδε προχειρον εχοντα την διακρισιν. Και γαρ ἑκαστον των ειρημενων ονοματων αντικειμενας δυναμεις, και ενεργειας φυσιν εχοντα απαγγελλειν διδωσι τοις βουλομενοις απαραποδιστως τε, και αβιαστως επιμεριζειν προς ἑκατερον των πεφυκοτων ὑπο την αυτην αναγεσθαι σημασιαν. Δηλον δε, ὡς ὁ τροπος ὁυτος της των ονοματων διπλοης, εξηρτηται της ὁμωνυμων θεωριας. Εκεινων γαρ, ὡς φαναι το επος, αιτιαν ουκ οιδε, καθ᾽ ἡν οντα διαφορα συνυπηλθε (τα δε δι᾽ ὁμοιωσεος τινος αποτικτεται), ουδετερον τουτων ὁ λογος παραδεχομενος· μαλλον δε και δια των αντικειμενων, και εναντιων, την κλησιν ὁμως εφικνομενων, εστιν ἡ φυσις και το αρρητον παραλλαττουσα.

haud perspicuum habentia docet discernere. Etenim unumquodque huiusmodi nominum res oppositis natura sua facultatibus, & viribus praeditas innuere sinit iis, qui volunt libere, et expedite ea adtribuere utrique notioni sub eadem denominatione conclusae. Patet autem, quod modus hic duplicis in nominibus significationis ab aequivocorum natura deductus sit. De his enim aequivocis, ut ita dicam, caussam, ob quam res differentes sub unam venerint adpellationem (hoc autem per aliquam similitudinem effectum est) non agnoscit sermo ille, qui alterum quoque, *nempe voces variae significationis* non admitteret: melius autem per opposita, et contraria, quae simul commune subeunt vocabulum, natura ipsa absconditam differentiam exponit.

Αλλα γαρ ἡδισματος χαριν, και ανεσεως παρεντεθεισθω της καταπυκνωσεως, και παραῤῥιπτουσης την διανοιαν ἱερολογου φιλοπονιας (δ).

At haec ad laborem, quo Theologi animus opprimitur, atque vexatur, quodam oblectamento, et remissione levandum sint obiter interiecta (43).

(δ) In hac, & praecedenti pagella Vaticano Codici nonnulla debemus

(43) Iure in hac diatriba reprehendes pag. 72. illum indicari notissimum recentium quorundam Graeculorum errorem de animabus corpore solutis, quas illi censent non illico ad poenam, praemiumve migrare; qua de re consule praeter alios Leonem Allatium in libro, cui titulus *Hottingerus fraudis, & imposturae convictus* Cap. XI.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λε.

Πως ου μαχεται ἡ του Κορυφαιου των Φοιτητων παραινεσις ἡ λεγουσα· ἑτοιμοι γενεσθε αει προς απολογιαν παντι τῳ αιτουντι ὑμας λογον περι της εν ὑμιν ελπιδος, και το δεσποτικον προσταγμα παρακελευομενον, μη προμελεταν απολογεισθαι επι βηματος βασιλεων, και Ἡγουμενων αγομενους, εφ᾽ ᾧ λογον ὑποσχειν της πιστεως ἡμων;

Διοτι, Φιλολογων ἱερων αριστε, ἑκατερα χρεια, ει ϗ διαφοραν ονοματος απαγγελλεται, αλλα γε προς τον αυτον σκοπον απευθυνεται· ουκ αν δη αυτα εστι μαχομενα, ουδε πολλου δει, ἁ προς την αυτην εναγει παραινεσιν, ϗ τοις αυτοις ῥυθμιζειν νομοις την γνωμην παρακελευεται. Το γαρ ἑτοιμους ειναι, το μηδεν αναβαλλεσθαι προς την ερωτησιν βουλεται· μηδε τοις λογισμοις επιδισταζειν αποκρινεσθαι προς τους ερωτωντας ὑποτιθεται· και το μη προμελεταν, μηδε τον και-ρον

QUAESTIO XXXV.

Quomodo Principis Apostolorum cohortatio illa, parati *estote* semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe (1), *Dominico praecepto non adversatur caventi, ne qui ad Regum, & Praesidum tribunal aguntur, pro reddenda nostrae fidei ratione, responsiones praemeditentur* (2)?

Quum ambo isthaec Oracula, vir sacrorum philologorum praestantissime, nominis licet differentiam praeseferant, eidem tamen scopo colliment; profecto alterum cum altero non pugnat, nec multum abest, ut haec, quae ad eamdem admonitionem adducunt, eisdem quoque regulis sensum nos iubeant excudere: Illud enim *paratos esse* responsa interrogationibus numquam esse differenda significat; cavetque, ne, dum respondemus interrogantibus, perpendendo aestuemus:

(1) I. Petr. III. 15.
(2) Luc. XXI. 14.

ρον της παῤῥησιας, καιρον ποιεισθαι τι.ς διασκεψεως· μηδε του αγωνος παροντος θορυβεισθαι τοις προαγωνισμασιν, εις την αυτην συντρεχει, και συναπαρτιζεται διανοιαν. Ο᾽ γουν ἑτοιμος, μελετης, και μεριμνης, και αμφιβολιας απηλλακται· και ὀς απηλλαγμενην φερει την συνειδησιν ταυτης της εμπαθους διαθεσεως, ουδεν δειται προμελετῃν, ουδε προαγωνισματων, ουδε προς τους ενεστηκοτας αθλους, και τα γυμνασια καταμεριζεσθαι.

Αλλα το καλως προμελετηθεν, ϗ εκβεβηκος ταις διανοιαις αμετακινητον, τῳ τε χρονῳ, ϗ τῳ εθει την κρισιν αδισταχτον εστιν επιφερομενον. Τουτο δε προβαλλομενος οικοθεν ὁ της Ευσεβειας ὑπερμαχος, της του Παναγιου Πνευματος συνεργουσης αυτῳ χαριτος, ἑτοιμος εστι και τοις μαθειν εθελουσι χορηγειν την απο της διδασκαλιας ὠφελειαν· και τοις πειρωμενοις μωμεισθαι, και διαχλευαζειν του δογματος την ακριβειαν ανθυποφερειν μετα στεῤῥου, ϗ ακλονητου φρονηματος της τε πεπλανημενης δοξης τον ελεγχον, και της Ευσεβειας το αμωμητον. Βεβαιωσις γαρ, και σταθηροτης γνωμης τους τε προς μαθησιν ὁρωντας προσεχεστερους ποιει, και των επη-

mus: atque illud *non praemeditari*, liberaeque professionis tempus in tempus considerationis non convertere, neque impendente certamine in ipsis praeludiis turbari, ad ipsam redigitur, & quadrat sententiam. Qui itaque est *paratus*, is *meditatione*, sollicitudine, ac perplexitate iam solutus est: & qui conscientiam gerit ab hac molesta conditione solutam, ipse neque praevia animadversione, neque praelusionibus, neque ea perturbatione indiget, quae circa imminentes pugnas, & certamina versatur.

Porro quod quispiam recte praemeditatus est, & quod constanter propriis animadversionibus excudit, id tempori, ac vitae institutioni stabilem iudicandi rationem inducit. Quum autem hanc iudicandi rationem propugnator Fidei ipse per se producat, adiuvante S. Spiritus gratia paratus est, ut & iis, qui discere cupiunt, doctrinae commodum elargiatur; & simul iis, qui dogmatis certitudini irridere tentant, atque cavillari, una cum firma, & inconcussa mentis constantia, tum falsae opinionis refutationem, tum irreprehensibilem Religionis nostrae veritatem obiiciat. Animi enim obfirmatio, atque constantia non modo addiscentes red-

επηρεαζοντων επιῤῥαπιζειν ουδε το κακουργον, και επιμοχθον.

reddit attentiores, sed etiam ad refellendam contendentium improbitatem, & molestam cavillationem valet.

Διο τοσουτον αποδει τα ειρημενα προς αλληλα μαχεσθαι (ὡς ϗ σοι νυν εξεστι συνορᾳν), ὡστε, ειπερ τι των συναδοντων, ϗ συμφωνουντων, ουδεμιαν αλλοις ὑπερβολην απολειπεσθαι· ουδε ἡ προκειμενη των ῥητων θεωρια, και εξετασις ου μεν ουν ουκ αν ειη προς ὁμολογιαν, ϗ συμφωνιαν δευτεραν ταξιν απεχουσα. Ει δη, ὡς ενιοι, το μεν τοις προ των αγωνων σχολαζουσιν ειρηται, ἱνα μη ωσιν αμελητως, μηδε της αληθειας ολιγον λογον εχοντες· το δε προς τους εν αυτοις εμβεβηκοτας τοις αγωσιν, ἱνα μη τη δειλιᾳ προς αθροαν κρισιν, και εξετασιν αγομενοι, το στεῤῥον της ενουσης αυτοις ὑποσαλευωσι πιστεως· και ἡ τοιαυτη των ῥηματων προς την διαφοραν των ὑποκειμενων διανομη, και διαιτησις μετα του μηδεν εναντιουσθαι, και της Δεσποτικης προνοιας, και συνεργειας μεγα μαρτυριον, και απαραγραπτον γινεται.

Propterea tantum abest (quemadmodum tibi quoque perspicere fas est), ut proposita oracula pugnent inter se, ut potius, quasi consona, & consentientia, in nulla re a se invicem discedant: neque nihilominus adducta eorum commentatio, & expensio alterum concordiae, & conciliationis inveniendae modum poterit prohibere. Nimirum si, ut quidam putant, praeceptum quidem Petri iis, qui ante concertationes exercendi sunt, datum est; ne desidia torpescant, neu parum pro veritate dicere valeant; verbum autem Christi iis, qui in ipsas incidunt concertationes, ne trepidando, dum in frequens, aliquod iudicium, & inquisitionem adducuntur, insitae sibi fidei firmitatem subcutiant: profecto huiusmodi etiam oraculorum diversis subiectis distributio, & adsignatio simul & in nullo repugnat, & Divinae providentiae, atque auxilii validum, omnique exceptione malus praebet testimonium.

Ἠρεμουσιν οἱ διωγμοι, συ δε των Ἱερων Λογιων τη μελετη σχολαζε. Αναῤῥιπιζονται κατα

Quiescunt persequutiones, tu interea Sacrarum Litterarum meditationi incumbe. Excitantur

της Ευσεβειας, ϗ μαινονται, μηδεν δειλιαϛῃς, μηδε θορυβηθῃς· μηδε προς το λοιπον, αν ουτω τυχοι της παρασκευης, αποβλεπων, το παραστημα της ψυχης τοις τυραννοις επιδειξῃς ζειλαινομενον. Εχεις γαρ τον Δεσποτην, ὑπερ οὑ τον αγωνα Φερεις, ου το λοιπον μονον αναπληρουντα, αλλα ϗ πολλῳ δαψιλεστερον την συνεργειαν, ϗ δυναμιν χαριζομενον.

tur illae contra Religionem, & furunt, ne timeas, neque perturberis, neque ad ea, quae desunt tibi, ut possint adparari, mentem intendens, animi robur trepiditate submotum tyrannis ostendas. Habes enim Dominum, pro quo certamen subis, qui non solum, quod tibi deest, supplet: sed etiam opem, & vires multo copiosius impertitur (3).

(3) Memento, quod nostri Interpretes sic adductum Divi Petri locum intelligant: parati sint omnes, etiam laici, non ad disputandum de quovis fidei mysterio, id enim ad doctores tantum, & pastores Ecclesiae pertinet: sed ad respondendum de peculiaribus veritatibus, si satis sint instructi: aut certe in generali, quia sic revelatum a Deo, sic traditum, sic omni saeculo statutum ab Ecclesia, quae columna, & firmamentum est veritatis, gubernata a Spiritu Sancto, & errore, ac mendacio numquam deturpata. Si ita interpretaberis hoc oraculum, pronius ad Christi verba descendes.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λϛ.

Πως δυναται μη αντικειμενον ειναι το, οφθαλμον αντι οφθαλμου, ϗ οδοντα αντι οδοντος προς το, εγω δε λεγω ὑμιν μη αντιστηναι τῳ πονηρῳ, τουτ᾽εστι μη επεξελθειν τοις ὁμοιοις, μηδε αμυνασθαι τον εχθρον;

ΕΣτι μεν ουν ειπειν, ἁ και τοις προ ἡμων περι τουτου πεφιλοσοφηται του ζητηματος· ὁτι περ ου διαμαχεται ταυτα προς αλληλα, ουδ᾽ ἡ θατερου θεσις αναιρεσις του ἑτερου καθισταται· ὁδος δε μαλλον εστι, και παρασκευη δια της ατελεστερας πολιτειας προς το τελειον παραπεμπουσα. Ο᾽ γαρ εθισας ἑαυτον νομῳ τα καθ᾽ἑαυτον επιτρεπειν, οὑτος ἑτοιμος εστι και των κρειττονων ποιεισθαι την αἱρεσιν, ϗ προς τας ὑψηλοτερας των πραξεων αναπρεχειν, και μεθαρμοζεσθαι. Τουτο δε πως αν ειη της αντικειμενης διανοιας, και πραξεως;

Αλλως τε δε και ὁτι ὁ μεν Νομος την αυθαδη, ϗ τολμηραν χειρα κατα του πλησιον της πα-

QUAESTIO XXXVI.

Quomodo illud, oculum pro oculo, & dentem pro dente (1), *huic praecepto*, ego autem dico vobis non resistere malo (2), *idest non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur?*

QUod maiores nostri de hac quaestione excogitarunt, idem profecto nobis est respondendum; quod videlicet haec duo sibi invicem non adversentur, neque altero constituto alterum evertatur: sed illud potius via quaedam, ac praeparatio sit, quae per imperfectiorem regiminis formam ad perfectam traducit. Qui enim legi mores suos conformare adsuevit, is facilius potest adgredi meliora, & ad sublimiores tendere, effingique virtutes. Hoc autem quomodo ad sensus, & actiones obpositas pertineret?

Ceterum dici potest; quod Lex audacem, ac temerariam hominis manum a damno in pro-

(1) Exod. XXI. 24. Deuter. XV. 21. Levit. XXI. 20.
(2) Matth. V. 39.

παλαμναιου πραξεως δια της απειλης αναστελλει, και τῳ Φοβῳ κωλυει το ατοπον· ἡ δε Χαρις ουδε τῃ προς εκεινην μιμησει αντιδραματουργειν δια της παραινεσεως την αμυνουσαν επιτρεπει· αλλα τῃ πραοτητι διαλυειν παρεγγυαται του θυμουμενου το κινουμενον. Και τι αν ειη τουτου συμΦωνιαν μαλλον αυτι της διαΦωνιας καταπραττομενον;

Και δη και ὅτι ουκ εστιν εναντιον τον καταρξαντα χειρων αδικων της ισοτητος την αμυναν απαιτειν, ϗ το λιαν επιεικες, και μακροθυμιας ὅρος επιστελλειν, και κατευναζειν της ψυχης το ταραττομενον. Αλλα το μεν ανθρωπινον, το δε θειοτερον· ὧν το μεν εχει το ακαταγνωστον, το δε το των επαινων επαξιον.

Εστι μεν ουν ταυτ' ειπειν, και τουτοις το απορον επιλυσασθαι. Ουδεν δε χειρον ισως προσθειναι, και ὅτι το μεν προς τον κριτην εχει την αναΦοραν, μηδεν του δικαιου ποιειν προτιμοτερον, αλλα της ισοτητος τοις δικαζομενοις προκεισθαι ζυγον, και οφθαλμον αδεκαστον δικης επιγινωσκεσθαι· το δε προς τον κρινομενον αποδιδοται, μεταρρυθμιζον, και καταπραϋνον Φιλανθρωπιας πλουτῳ το Φλεγμαι-

proximo intentando cohibeat, ac poenae formidine facinus praepediat: Gratia vero, Legem non imitata, admonitionem in ultionis locum sufficere curet; immo iubeat irati animi commotionem lenitate sedari. Quid autem poterit magis, quam hoc, non dissidentes, sed consentientes sensus continere?

Addendum praeterea, quod neutiquam repugnet, ut qui leges condit, ab iniustis manibus talionis poenam exposcat, nimiaeque lenitatis, ac patientiae limites contrahat, & simul animi perturbationem compescat. Sed horum alterum humanum est, alterum divinum; & illud quidem damnari non potest, hoc autem est laudibus cumulandum.

Haec itaque dicenda sunt, atque his proposita difficultas solvenda. At minus opportunum fortasse non esset adiicere, quod prima quidem sententia ad iudicem referatur, ne is iustam excedat castigationem; sed talionis iugum plectendis hominibus proponatur, & iustitiae oculus agnoscatur incorruptus: secunda vero ad eum, qui in iudicium vocat, pertineat, dum ultionis acerbitatem

μαινον της ανταποδοσεως· και μη ζητειν το παθος συναυξειν, μηδ᾽ ὁ μισει, και κολαζειν νομιζει προσηκειν, τουτο τοις ὁμοιοις δραμασι πληθυνειν το κακουργημα· μηδε το της Φιλονεικιας συγκατασκευαζειν ακορεστον.

tatem per clementiae divitias emendat, mitigatque; ne mali expetat augmentum, neque quod damnum odit, & animadversione dignum censet, hoc ipsum, par pari referendo, multiplicet, neque inexplebilem efficiat indignationem (3).

(3) Alia multa lectu dignissima ad hanc *δοκουμενην αντιλογιαν* conciliandam reperies apud Chrysostomum homil. 18. in Matth. Augustinum Lib. II. de sermon. Dom. Hilarium, Euthymium, & Theophylactum, & Auctorem operis imperfecti in adductum D. Matthaei locum.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λβ.

Τινες διαπορουσιν, ὡς ει απεριγραπτος ἡ εν τῳ Υἱῳ Θεοτης, ἡ σαρξ, ἡν ανελαβεν, η πανταχου· ενθα γαρ ἡ Θεοτης, κακεινην παρειναι δει· η περιγραφομενη τοπῳ, του προσειληφοτος διεστηκεν.

ΟΥκ ην απορειν των ευσεβειν ζητουντων, και το των Χριστιανων μυστηριων ειδοτων· ει απεριγραπτος, και πανταχου η Θεοτης, ποτερον ἡ σαρξ, ἡν ανελαβεν ὁ Υἱος, πανταχου τῳ προσειληφοτι παρεκταθησεται, ἱνα μη κεχωρισμενη νοηθῃ, η περιγραφομενη τοπῳ την προσληψιν απαρνησεται; Και γαρ τουτῳ δη τῳ νομισθεντι απορηματι πολλα αν ειη, μαλλον δε τῃ απειριᾳ, διαμιλλωμενα τα αθυρματα· ϗ ἱνα μη περι των φρικτων ου φριττειν δοξωμεν, επι της ψυχης μαλλον, ϗ του σω-

QUAESTIO XXXVII.

Quidam hoc dubium proponunt: si non est circumscripta in Filio Deitas, caro, quam adsumsit, vel est ubique; ubi enim est Deitas, illam quoque adesse oportet: vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam adsumpsit, separata est (1).

QUi religioni obsequi cupiunt, & Christiana norunt mysteria, hoc dubium proponere non deberent: utrum si non circumscripta, sed ubique est Deitas, caro, quam adsumsit Filius, adsumenti adhaerens sit ubique, ne separata concipiatur: an loco circumscripta se adsumtam esse negabit? Etenim ad hanc, quam censent difficilem; quaestionem enucleandam, potius autem ad imperitiam arguendam multa possent ludicra responsa proferri: & ne veneranda

(1) Quod huius quaestionis perbreve, & interpolatum excerptum ediderit Combefisius, fuse in Prodromo docuit Cl. Ioannes Andresius Regiae Bibliothecae Praefectus. Heic autem adnotes velim, quod ipsam iamdudum transtuleram, nonnullasque suppleveram lacunulas, quum Combefisii lacinia mihi oblata est: id autem vel ipse itaque ex versionis varietate perspicies. Ego autem pro re nata monebo & unde incipiat Combefisius, & ubi abrumpat, & ubi desinat, immo quoties a nostra lectione recedat.

σωματος ὁ λογος την γυμνασιαν αναδεχεσθω.

da misteria non venerari videamur, nostra haec oratio ad hominum animam, & corpus disputationem transferat.

Τι γαρ κωλυει λεγειν τον βουλομενον, πως ἡνωται τῳ σωματι ἡ ψυχη μη εμπεριγραφομενη τοπῳ; Οἱς γαρ μη συμπεριγραφεται, την ἑνωσιν απαρνουμενη, ὡς ἡ των παραληρουντων βουλεται σοφια, διελεγχεται. Και πως (εγγυτερον, ϰ προς αισθησιν φαναι) του ανθρωπινου περικεχρωσμενου σωματος, οτῳ δια χρωματος (α) αυτη χρωματων εστιν ανεπιδεκτος· και του μεν εκ τεσσαρων χυμων συγκριθεντος, της απο των χυμων αυτη καθαρευει διαθεσεως· και το μεν πληρωσις τε, και ου κενωσις εκ διαδοχης κυκλῳ προϊουσα συνιστα· ἡ δε κρειττων ὁραται των τοιουτων στασεων· και μυρια αλλα;

Quid enim vetat, si libeat, dicere: quomodo anima, dum loco non circumscribitur, corpori copulata est? Nam quibuscum circumscriptionem communem non habet, cum iis coniunctionem, uti vult ista nugantium sapientia, non admittere evincitur. Et quomodo (ut rem propius, & per sensibilia attingamus) dum corpus est coloratum, ipsa sic inter colores existens, colores suscipere non potest: & quum corpus ex quatuor succis sit concretum, ipsa huiusmodi materiali conditione caret: & corpus quidem non vacuitas, sed ex humorum susceptione plenitudo undequaque dilatata constituit, anima vero his adfectionibus non est obnoxia: atque alia sexcenta?

Και αναπαλιν δ' αν τις τον λογον μεταχειρισαιτο. Ερει γαρ, ῳ τινι φιλον περι των σπουδαιων μη σπουδαζειν, αλλα ταις σοφιστικαις επισεμνυνεσθαι εν ισῳ των ψηφολογων περιεργειαις· ει ἡνωται το του σωματος συγκριμα τη

Ac vice versa poterit quispiam has interrogationes retractare. Inquiet enim is, qui non serio de seriis agere, sed subtilibus pro circulatorum more argutiis sese ostentare voluerit; si corpus animae rationali con-

(α) Saltem refingas *οὕτω*, ut sensus constet.

τη λογικη ψυχη, πως ουκ απαρχον (β) της ἑνωθεισης εν τουτω γνωριζομενης; Πως δε ουκ αναφες; Αλλα πως ὑποκειμενον χρωμασι; Βαρους, και ῥοπης, κενωσεως τε, και πληρωσεων πως ουκ ελευθερον, και μυριος ληρος; Και (συλληβδην την μητροπολιν του ληρου φαναι, εξ ἧς και τα ειρημενα τοις λογοις εμπολιτευεσθαι παροδον εὑρε νεανιευματα) ει ἑνωται ἡ ψυχη τῳ σωματι, πως ουχι ψυχη το σωμα, η ουχι σωμα ἡ ψυχη;

Ει δε ταυτα λεγειν επι ψυχης, και σωματος γελως, η νυν την φυσιν της απορίας τα μεγεθος, ἡ σοφιστικη καταδηλος μικρου και τοις αγυμναστοις τα τοιαυτα γινεται λεσχη· ποσου μαλλον επι του Θειου Λογου, και του καθ' ἡμας προσλημματος λεγειν τα ὁμοια ου παντελως εστι καταγελαστον και μη διακρινειν ειδοσι φλυαριας τε, και απορίας προνομιον; Ειπω τα ἡμετερα, μαλλον δ' ἁ της Φιλανθρωπιας του Πλασαντος εργα, και παθη καθεστηκε. Πως ἡ Θεοτης ἡλοις διαπερονηθεντος του σωματος, ου συντετρωται, ου

consociatum est, quomodo & ipsum, *quemadmodum anima*, substantiae, quae sibi agnoscitur coniuncta, nequit imperare? Quomodo & ipsum non exfugit tactum? Quomodo est coloribus subiectum? Quomodo gravitatis, ponderis, vacuitatis, plenitudinis non est immune; & mille huiusmodi gerrae? Atque (ut uno verbo matricem nugarum proferamus, ex qua & istae iuveniles argutiae ad sermones invadendos aditum invenerunt) si anima est copulata corpori, quomodo anima non est corpus, aut corpus non est anima?

Quod si haec de anima, & corpore effutire risum excitat, & nunc, dum in rebus naturalibus pondus difficultatis est, vel ab ipsis propemodum hominibus rudioribus isthaec garrulitas cavillatoria perspicitur: quanto magis de Divino Verbo, & nostra adsumta natura huiusmodi gerras effutire omnino deridiculum est pro iis quoque, qui rem iocularem a difficultate nesciunt discernere? Heic autem adiiciam nostra, sive potius illa, quae ex operibus, & perpessionibus clementissimi Conditoris nostri erui possunt. Quo-

(β) Perbreve intersitiolum inter απ, & αρχον ita complendum censeo.

ου τη λογχη διατετρηται, ουκ εσταυρωται; Πως παντα παθοντος ταυτα του αληθως ένωθεντος τη Θεοτητι συγκριματος, αυτη τουτοις, συνουσα τω πεπονθοτι, διεμεινεν αψαυστος. Πως δε τον θανατον κατα τον ουσιωδη λογον αυτη διαπεφευγε.

Quomodo simul cum corpore clavis perfosso Divinitas non est perforata, neque lancea transiecta, neque cruci confixa? Quomodo, quum natura humana vere adsumta hos omnes pateretur cruciatus, Divinitas simul cum patiente fuit, nec tamen ab ipsis adtingi potuit? Quomodo ipsa in sua substantia mortem exfugit?

Και τοι λεγεται δι' ἡμας Χριστος ὁ Θεος ἡμων αποθανειν πανaληθως (ἁ τε (α) την οικειαν σαρκα ὑπερ ἡμων εις θανατον δεδωκως), και ταφον οικησαι, και τριημερη αναστασει την κοινην εγκαινισαι, και θεμελιωσαι παντων αναστασιν· αλλα γαρ τους μεν παθητον ενυβριζοντας το Θειον επιστομισει παντως, ἁ προειρηται, τον απο της ἑνωσεως της ψυχης, και του σωματος ελεγχον προβαλλομενα, ϗ αλλα πολλα τοιαυτα. Τους δε εκεινη μεν τη πλανη μη συμφερομενους, ουδεν δε εκεινης ανεκτοτερον εχουση προς ανακειμενους, και την εν τοπω περιγραφην κατα της Θειας ἑνωσεως απορριπτειν διανοουμενους, εκεινα τε, και τα νυνι ῥηθεντα ὁμως εστι και εκ των καθ' ἑαυτους προάγαγειν,

Etsi Christus Deus noster propter nos esse dicitur verissime mortuus (quippe qui propriam carnem pro nobis morti tradidit), & mansisse in sepulchro, ac triduana resurrectione resurrectionis omnibus communis dedicationem, ac fundamentum statuisse: sed tamen qui ideirco Divinitatem passibilem blasphemarent, redderentur elingues per ea, quae modo confutationem ex animae, & corporis coniunctione elicientia dicta sunt, & per alia, atque alia huiusmodi. Qui autem tali non abducuntur errore, sed alio nihilo tolerabiliori, quam iste memoratorum hominum est, & *in Christo* localem carnis circumscriptionem pro Divinae naturae coniun-

(α) Erat in Nostro Codice ἁ τε δ' ὑ των, ego duas tantum litterulas spongiae subieci.

γειν, και επ' ευθειας αγειν τον ελεγχον (β).

Ο' διδους, ω αγαθε, πανταχου το Θειον, πως ου δωσει ϗ ὁλον πανταχου παρειναι; Ου γαρ ελαττον εις λογον τουτο Θεοπρεπους αξιωματος. Ει δε ὁλον ὁλικως πανταχου, και τη ἑνωμενῃ σαρκι ὁλος ενυπαρχων ὁ Υἱος, ει και παρεστι μεν αυτος πανταχου, ἡ δ' ανθρωπινη Φυσις περιωρισται τοπῳ, και χρονῳ, αρχῃ τε, και τελευτῃ, και μυριοις (γ) αλλοις· ου μεν ουν ουδεμιαν παροδον τῳ χωρισμῳ συνεπινοηθηναι παραχωρησειε (δ). Εκεινος δε ποτ' αν ειη ὁ το Θειον και χωρις της προσληφθεισης σαρκος περιγενομενου (ε) τοπῳ Φανταζομενος, ὁς κατα μερη τερατευεται πανταχου παρειναι, αλλα μη καθολου, οἱς αν (ζ) τοποις παρεστι το Θειον. Λεγοι δ' αν κατα μερη, καν μη λε-

iunctione reiiciendam arbitrantur, tum illa *de anima & corpore*, tum haec *de passionibus Christi absurda* aeque ex eorum propositionibus procedere, & ad ipsos refellendos recta tendere videntur.

Qui concedit, amice, esse ubique Deitatem, quomodo simul non concedet totam adesse ubique? Hoc enim non minus, quam illud, ad Divinam pertinet dignitatem. Quod si tota prorsus est ubique, & cum adsumpta carne totus Filius unam habet subsistentiam; etiamsi hic ubique adsit, humana vero natura loco, ac tempore, principio, ac fine, & innumeris aliis definita sit; nullus tamen separationi simul concipiendae locus datur. Ille vero Divinitatem etiam sine adsumta carne loco circumscriptam sibi fingeret, qui Deum secundum partes esse ubique conciperet, non autem totum, ubi adest, adesse. Atqui id, licet non his ipsissimis verbis, ille dicit,

(β) Quae huc usque edidimus, ignoravit Combefisius: fortasse eius excerpti exscriptor his προλεγομενοις commode se posse carere censebat.

(γ) Μοιραις legit Combefisius, sed minus obportune.

(δ) Ita rectius, quam παραχωρησει· ὡς ου ποτ' αν, quod habet nostrum MS.

(ε) Si id tibi non adridet, scribe cum nostro Codice εν περιγεγραμμενῳ τοπῳ.

(ζ) Voculam τοποις, sensu reclamante, omiserat Combefisianus exscriptor.

λεγοι, ὁ Φασκων· ει μη συμπαρεκτεινοιτο τῃ Θειϊκῃ του Λογου ὑποστασει, μηδ' ἡνωμενον αυτῃ το προσλημμα ειναι. Ἡ γαρ παρατασις (η), η παρεκτασις, η τα τοιαυτα, και το μη καθολου τοις ουσι, μηδ' οἱς επιλαμπει παρειναι, των επιδεχομενων εστι τον μερισμον και τουτοις το ἑνιαιον αυτου, και ατμητον κατατεμνομενων (θ).

dicit, qui ait: nisi cum Divina Verbi subsistentia humanitas dilataretur, ipsi coniuncta esse nequiret. Enimvero dilatatio, seu extentio, seu aliud huiusmodi, & ne his quidem rebus ex toto adesse, quibus liquido aliquis adsistit; haec omnia locum obtinent in substantiis, quae divisionem admittunt; ac eadem omnia simplicem, indivisibilemque Dei substantiam dispescerent.

Ει μεμερισται το Θειον πανταχου Φοιτων, και παντα κατεχον, και παρατασιν επ' αυτου ζητει, και το συμπαρατεινομενον, και δη και περιγραφην, και το συμπεριγραφεσθαι. Ει δε το δυσφημον, και αναξιον του Θεου φανταζεσθαι φευγοις (φευγοις δ' αν, καν μη φευγων, ἑως αν των νοερων κατα κινησιν ενεργειων, ει βουλει δε, και των κοινων εννοιων ὁ νους ουκ ειη απεληλαμενος), επι μεγαλοις ατοποις αισχυνην αφλοιος, ῥᾳον αν αισθησιν λαβοις, απορηματων τοιουτων προβολευς καθισταμενος. Ὡστε το οικειον παθος, και αγνοημα προσαπτει τῳ λογῳ ὁ μεγαφρονων εν τῳ λεγειν· ει ἡνωται ἡ σαρξ τῳ Υἱῳ, η πανταχου, και προς

Si Deus, utpote ubique praesens, & continens omnia, divisus est, profecto in eo extensionem, illamque cum aliis congruentem, atque adeo circumscriptionem, & ipsam cum aliis communem require. Quod si hoc tamquam Deo iniurium, atque indignum, animo fingere abhorres (quippe malis nolis abhorrere hoc debes, si tamen tua mens ab intelligibilibus circa motum operationibus, immo etiam a notionibus communibus non sit remota), seposuisse te in immanibus absurditatibus pudorem facilius utique ipse sentire poteris, qui huiusmodi difficultates protuleris. Quare propriae mentis vitium, atque

(η) Παραστασιν habet Combefisius, quod minus placet.

(θ) Heic memoratum excerptum abrumpitur, perinde ac si insequens [illegible] ad rem non faceret.

προς το απεριγραπτον μεταβεβληται· η κεχωρισται της Θεοτητος μη δυναμενη ταυτῃ συμπαρεκτεινεσθαι.

Και τοι γε ποσῳ μαλλον ακολουθον εννοειν, ὡς ειπερ τα της ψυχης ιδιωματα τῳ σωματι παρεστιν, η τοις του σωματος ἡ ψυχη χαρακτηριζεται· ουκ αν αυτοις ποθεν ἡ ἑνωσις περιγενοιτο, αλλ᾽ ουδε, ει τις δοιη, των ἡνωμενων ἡ συνοδος διασωζοιτο; Μεταβολη γαρ αν ειη τουτο θατερου προς θατερον· μεταβολη δε προς την κυριως ἑνωσιν, το παροιμιωδες ειπειν, ουδεν ελαττον, η τα Μυσων, και Φρυγων διεστηκεν ὁρια. Και ὁ την ἑνωσιν πολυπραγμονων, και μορμολυττομενος, και ακολουθους επινοιας αποσκευαζομενος, λεληθεν ἑαυτον μεταβασιν προς την σαρκα καταψηφιζομενος· και εις τον ενυλου σαρκος, και παρατασεως και παντος παθους, και προσθηκης απαραδεκτον, και Δεσποτικον ὑποπτευομενος την αναχυσιν (*l*).

Και

atque imperitiam sermone suo prodet homo ille temerarius, qui ait: si caro Filio coniuncta est, aut est ubique, ac proinde infinita evasit; aut a Divinitate divulsa est, si ad tantam non pervenit immensitatem.

Atqui quanto magis consentaneum est cogitare, quod si animae proprietates corpori adessent, ac si adtributionibus corporeis anima adficeretur; profecto hisce duabus substantiis coniunctio non obveniret, aut, si ea daretur, certe quidem inter ipsas coniunctas consensus perdurare non posset? Ista enim alterius substantiae in alteram mutatio foret: mutatio autem tantum a vera coniunctione, quantum Mysia, ut fert proverbium, a Phrygia distat. Atque is, qui hypostaticam coniunctionem nimium scrutatur, & consentaneas notiones repellit, amoliturque, ignorat utique se ista cogitandi ratione Filium in carnis substantiam vertendum censere; ac de eo, qui materialis carnis extentionem, passionem quamlibet, & additamentum nequit excipere, Divinamque habet naturam, confusionem suspicari.

Non-

(*l*) Heic resumit Combefisius laudati excerpti versionem: quantum autem haec a veri sensus adsequutione distet, iudicet Lector.

Και ουπω ειπον το παρειναι την Θεοτητα κατα την ἑνωσιν τῃ σαρκι, και το παρειναι πανταχου, ει και προς διαφορον αναφερεται και νουν, και διανοιαν (και γαρ ὁ μεν το πανταχου γινωσκων, και διοριζων λογος, ουδε της κοινης επιφοιτησεως την ἑναθεισαν ὑπεροριζει φυσιν· παντα γαρ, ὡν ὁ Θεος ηξιωσε κτιστης γενεσθαι, ουδε της κατα προνοιαν παρουσιας απολαυειν ταυτα διατειχιζει· ὁ δε την καθ' ἑνωσιν πρεσβευων παρουσιαν (κ) τῳ ἑνωθεντι μονῳ ταυτην αφοριζει)· αλλα ουν ει και κατα διαφορον εννοιαν ἑκατερον ειδος αφοριζει της παρουσιας, πλην ὁ θατεραν θρασυνομενος πολυπραγμονειν, και διαβαλλειν, ουδε θατερας φειδομενος εξελεγχοιτ' αν (λ).

Τοις γαρ αυτοις διαβουλιοις χρωμενος, πως, αν φαιη, παρεσοιτο πανταχου το Θειον μηδενος αυτῳ των, οἱς παρεστι, πεφυκοτος συμπαρεκτεινεσθαι; Οἱς γαρ παροντος εκεινου των οντων ἑκαστῳ, μη συμπαρεστιν ἑκαστον, αλ-

Nondum vero dixi, Divinitatem carni adesse per hypostaticam coniunctionem, & adesse ubique, rametsi ad diversum sensum, diversamque notionem referantur (dum enim cogitatur, & agitur de Dei praesentia ubique, tunc nec adsumta natura a communi Dei praesentia excluditur; cuncta enim, quorum Deus esse voluit conditor, a praesentia etiam providentiae suae minime seponit: dum autem agitur de illa praesentia, quae ex hypostatica coniunctione oritur, tunc peculiaris praesentiae modus adsumtae tantummodo naturae adsignatur): tametsi, inquam, duo haec ad diversa praesentiae genera pertineant, tamen qui alteram scrutari, & cavillari auderet, is utique ne ab altera quidem abstinere argueretur.

Qui enim ipsa cogitandi ratione utitur, quomodo, inquiet, adesse poterit ubique Deus, quum nulla rerum, quibus adest, possit cum eo immensa fieri? Dum enim ille singulis rebus adest, singulae res simul cum ipso ce-

(κ) Την παρουσιαν ex Combefisio adieci.
(λ) Quod reliquum est huius quaestionis, plane in Combefisio desideratur.

αλλ' επι της ιδιας περιγραφης μενει, ϗ φυσεως της προς εκεινο συναφειας αποτετμηται· ϗ το πανταχου παρειναι πασι μη πεφυκε, μηδε το Δημιουργημα δυναται συμπαρεκτεινεσθαι τῳ Δημιουργησαντι. Επιφοιτᾳ τοις εμψυχοις το Θειον, ου συνεστιν αυτοις ϗ τα αψυχα. Ουκουν αφεστηκε της επι ταυτα επιφοιτησεως; Αλλα γαρ παρεστι τοις αψυχοις, ουδε τουτοις παλιν δυνατον συμπαρειναι τα εμψυχα. Την αυτην αρα κακεινα απηνεγκατο, της τοιαυτης παρουσιας γεγονοτα υπερορια; Δι' ὧν γαρ ου συμπαρεκτεινεται τῳ πανταχου παροντι, ϗ το μηδ' ὁλως παραπολαυειν αυτου της ελλαμψεως ὁ νεανιας ληρος παρακελευεται· ου γαρ σοφια 'γε των σοφιστων τα σπουδασματα.

ceteris non adsunt; sed inter proprios continentur limites, ac suapte natura, ne ulterius pertingant, prohibentur: atque ita omnium rerum non est ubique adesse, neque potest Creatura eo, quo Creator, pervenire. Adsistit Deus rebus anima praeditis, sed res ea carentes una cum ipso illis non adsistunt. Num idcirco haec destituuntur Divina praesentia? At enim rebus ille inanimis adest, neque animalia viceversa hisce possunt adesse. An divinam praesentiam *animalia* non admittunt, quia extra praesentiam inanimarum rerum sunt constituta? Quia enim cum illo, qui ubique adest, non extenduntur, ipsius praesentia omnino non frui pueriles istae futilitates suadere conantur; non enim sapientia sunt memoratae cavillatorum argutiae.

Αλλ' ὁ μεν κεφαλαιωδης τυπος ταυτα· συ δ' αν προσθειης εκ των ειρημενων, ει βουλει, ϗ τα λειποντα.

Atque haec per summa capita disserui: tu vero his, quae dicta sunt, reliqua, si placet, adiicies (1).

(1) Viden Ubiquistarum Lutheranorum deliria iam usque a Photianis temporibus derisa? Si plura quaeris, perlege prae ceteris Bellarminium *Controvers.* Tom. I. Lib. III. cap. 9. & segg., & Tom. III. Lib. III. cap. 17.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λη.

Πως, του Ιακωβ δυο παιδας εκ της Ραχηλ εσχηκοτος, τον Ιωσηφ, και τον βενιαμιν· ειτα γενεαλογων τους απο Ιακωβ ὁ Μωῦσης, εγενοντο δε, Φησιν, Βαλλα, Γερα, και Νοεμαν, και Αγχις, και Ῥως, και Ναμφιν, και Ομφιμιν· Γηρα δε εγεννησε τον Αραδ· ειτα επαγει· οὗτοι οἱ υἱοι Ραχηλ, ους ετεκε τῳ Ιακωβ; Της ουν Ραχηλ τον Ιωσηφ, και τον βενιαμιν μονους τεκουσης, πως τουτους ἡ Γενεσις λεγει εκ της Ραχηλ τεχθηναι τῳ Ιακωβ; Περιμωσον απορον.

ΑΥτη ἑαυτην διερμενευει των Ἱερων ἡμων Λογιων ἡ Γραφη. Γενεαλογησασα γαρ τους παιδας του Ιακωβ, και μη μεχρι των παιδων την ἱστοριαν περιγραψασα, παρεκταθεισα δε ϗ προς γε την τριτην γενεαν· ου μεν εις αυτους γε τους προσεχως γεγεννηκοτας του πληθους αναβιβαζει την αιτιαν, αλλα εις το πρωτον αιτιον, εξ οὗ ϗ αυτοι πα-

QUAESTIO XXXVIII.

Quomodo, quum Iacobus duos filios ex Rachele susceperit Iosephum, & Beniaminum; Moyses postea Iacobi filios recensens inquit: fuerunt autem filii Balla, Gera, et Noëman, et Anchis, & Ros, & Amphim, et Omphimini: Gera autem genuit Arad: *deinde vero subdit:* hi filii Rachel, quos peperit Jacob (1)? *Quum itaque Rachel Iosephum, & Beniaminum solos pepererit, quomodo liber Genesis & alios nuper memoratos e Rachele Iacobo partos dicit? Solve nodum.*

IPsa Sacrorum Eloquiorum Oracula sese interpretantur. Quum enim filiorum Iacobi seriem enumerassent, nec debuissent eorum quoque historiam prosequi, sed ad tertiam generationem vellent pervenire; ordiuntur non ab ipsis proximis parentibus, sed a primo stipite, ex quo hi recta linea descenderunt, & cui divinae promis-

(1) Gen. XLVI. 21. Animadverte, quod locum hunc aliquantulum a versionis Vulgatae, et LXX viralis lectione diversum heic adferat Photius; ac si non legendo, sed memoriter exscripserit.

παρευθυνομενοι προηλθον, και προς ὃν αἱ επαγγελιαι την του γενους εις πληθος εχρησμολογουν επιδεξωσιν (α). *Απαριθμησαμενος ουν τους κατα τεταρτην γενεαν απογονους του Ιακωβ ὁ Μωϋσης, οἱ τον Βενιαμιν προπατορα ειχον, και το πληθος αυτων ενδεικνυμενος, προς την επαγγελιαν, και τον τας επαγγελιας δεξαμενον αvατρεχει· το πρωτον αιτιον της του γενους πληθυος αντι του κατα μετοχην δευτερου, και τριτου παραλαβων τε, και ονομαζων αιτιου, και φησιν· οὗτοι υἱοι Ραχηλ, οὓς ετεκε τῳ Ιακωβ· δια της κατα τον Βενιαμιν μοιρας, και της εκειθεν επι την Ραχηλ, και τον Ιακωβ αναδραμων, των αλλων των προγενεαλογηθεντων την αιτιαν εις τον Ιακωβ αναφερει.*

Εντευθεν δε σοι και εν πορισματος αναφερεται μοιρα, ὅτι συνηθες τοις Ἱεροις Λογιοις και τους απογονους υἱους ονομαζειν, ὥσπερ και τους των αδελφων παιδας αδελφους, ου μονον τους κατα σχεσιν την προς αλληλους λαμβανομενους, αλλα και τους ἑκατερου παιδας προς ἑκατερον των αδελφων παραβαλλομενους. Και γαρ εστιν εὑρειν περιφανως ὥσπερ

missiones insignem multiplicandae prosapiae gloriam praedicebant. Itaque dum Iacobi in quarta generatione nepotes, qui Beniaminum avum habebant, Moyses recenset, eorumque multitudinem indicat; ad promissionem, ac eum, qui promissionem adceperat, resilit: atque primam potius adaucti generis caussam, quam secundam, ac tertiam huius promissionis participes adsumit, memoratque; et *hi sunt*, inquit, *filii Iacob*, *quos genuit Iacob*: ac ita ex parte Beniamin, & ex eius linea ad Rachelem, & Iacobum recurrens, ad ipsos principium aliorum, quorum series descripta fuerat, refert.

Hinc vero potes corollarii loco colligere, quod Sacris Eloquiis sollemne sit, ut & nepotes nuncupent filios, uti & fratrum filios fratres, neque hos solum, ubi sibi invicem (*scilicet aliis fratrum filiis*) referuntur, sed etiam ubi cum suis patruis comparantur. Etenim perspicue reperimus quemadmodum eos, qui iisdem gradibus a commu- ni

(α) Sensui non favebat Codicis lectio, quae habebat επιδεξειν.

ὥσπερ τους δια των αυτων σχετων της γεννησεως προεληλυθοτας αδελφους ονομαζομενους, οὑτω και τους εξ αυτων μεν, εξ ὁμοφυων δε πηγων προαχθεντας, ϰ̀ προς ὑπαρξιν αρδευθεντας την των αδελφων κλησιν εν τῃ προς αλληλους εφελκυσαμενους σχεσει· ϰ̀ ουκ εν τῃ προς αλληλους μονον, αλλα κἀπειδαν αυτων παραλαμβανωνται τινες προς τους εν τῳ μειζονι βαθμῳ παραβαλλομενοι τεταγμενους· οἱον ὁ νυν λεγομενος ανεψιος προς τον θειον, τουτε προσεχη, ϰ̀ ὁ πορῥω· και γαρ και οὑτοι, κατα γε των Λογιων το ιδιωμα, την της αδελφοτητος περιπτυσσονται προσηγοριαν.

Τοιουτον εστι ϰ̀ το μετα το παθος του Ναδαβ, και Αβιουδ ὑπο Μωσεως ειρημενον εν τῳ Λευϊτικῳ προς τους υἱους Οζιηλ τον Ελισαφαν, ϰ̀ τον Μισαηλ, η Μισαδαηλ (διττη γαρ ἡ γραφη)· προσελθετε, και ἀρατε τους αδελφους ὑμων εκ προσωπου των Ἁγιων εξω της παρεμβολης. Και γαρ αδελφους νυν εκαλεσεν ου τους λυσαντας μεν τας αυτας μητρικας ωδινας, ουκ εις αλλοφυλους δε λαγονας (β).

ὁμως

ni stipite distant, fratrum nomine vocatos; ita & eos, qui primitus quidem ex ipsis, deinde vero a cognatis fontibus manarunt, & ad existentiam producti sunt, eamdem sibi adpellationem vindicasse, dum sibi mutuo referuntur; neque solum dum sibi mutuo referuntur, sed etiam dum aliqui eorum cum viris in priori gradu positis comparantur: veluti dum ille, qui nunc dicitur patruelis, cum patruo comparatur, licet hic propior, ille remotior sit (*a communi stipite*): etenim isti quoque peculiari Sacrarum Litterarum consuetudine fratrum nominationem amplectuntur.

Huiusmodi et illud occurrit, quod a Mose post Nadabi, & Abiudi mortem ad Elisaphanem, Misaëlem, seu Misadaëlem (duplici enim pacto scriptum invenitur) Ozielis filios in Levitico dictum est: *ite, et tollite fratres vestros de conspectu Sanctuarii, et adsportate extra castra* (2). Fratres nimirum hoc loco nuncupavit eos, qui quidem non ex eadem parturiente vulva editi sunt; sed tamen originem non

a di-

(β) Vaticanus Codex habet *σταγονας*, quod verbum ad semen genitale significandum potuisset detorqueri: noster autem *λαγονας*, quod nullibi obcurrit: lector interea, an ego bene emendarim, iudicet.

(2) Lev. X. 4.

ὁμως αναφερομενην αυτων εχοντας σποραν. Και γαρ ησαν οἱ μεν περι Ναδαβ παιδες Ααρων· οἱ δε περι Ελισαφαν υἱοι Οζιηλ· ὁ δε Οζιηλ αδελφος του πατρος Ααρων· ἁν το επιπολαζον εθος, τας προς αλληλους σχεσεις ονομασαι βουλομενον, θειον τον Οζιηλ του Ααρων ερει, δευτερον δε των περι Ναδαβ, ϗ Αβιου· τον δε Μισαηλ, και Ελισαφαν εξαδελφους μεν του Ααρων, θειους δε των περι Ναδαβ, ϗ Αβιουδ. Αλλα γαρ τουτους ἡ Μωσεως συγγραφη αδελφους εθελει καλειν.

Και πολλας δε συγγενειας αλλας σχεσεις, παρα τοις Ἱεροις ἡμων Λογιοις, τοις τε Παλαιοις, ϗ δι᾽ ὡν ἡ Χαρις απαγγελλεται, την των αδελφων ὀραν εστιν επισπασαμενας κλησιν· ὡς και το παρα τῳ Ηγαπημενῳ Μαθητῃ, και Θεολογῳ λεγομενον· εἱστηκεισαν παρα τῳ Σταυρῳ του Ιησου ἡ Μητηρ αυτου, και ἡ αδελφη της Μητρος αυτου Μαρια ἡ του Κλοπου. Προδηλον γαρ, ὡς ἡ της Παρθενου γεννησις ουδεμιαν ειχε κοινωνιαν αλλου τοκου εις τον Ιωακιμ αναφερομενην, και την Αννην, δι᾽ ἡν την των Αδελφων κλησιν ἡ σχεσις προσαψαιτο.

a diversis lumbis deducebant: Enimvero Nadab, & Abiud erant filii Aaronis; Elisaphan autem, & Misaël filii erant Ozielis; Oziel vero frater erat patris Aaronis: quorum mutuis relationibus si more apud nos recepto nomina velimus adponere, Ozielem vocabimus patruum quidem Aaronis, magnum vero patruum Nadabi, & Abiudi: porro Misaëlem, & Elisaphanem patrueles quidem Aaronis, patruos vero Nadabi, & Abiudi dicemus. Sed tamen hos Mosis historia fratres amat nuncupare.

Jam vero in Sacris Litteris tum Testamenti Veteris, tum eius, in quo Gratia adnunciatur, plures aliae conspici possunt cognationis relationes, quae fratrum nominationem usurpant: uti & illud, quod Discipulus Dilectus, ac Theologus scripsit: *stabant iuxta Crucem Iesu Mater eius, et soror Matris eius Maria Cleophae* (3). Compertum est enim, quod B. Virginis generatio cum nulla alia prole Ioachimum, & Annam habuerit communes, unde Sororum nominationem cognatio obtinere potuerit (4).

(3) Joan. XIX. 25.

(4) Hae Photii animadversiones in propositum Geneseos locum nonnihil prodesse poterunt ad alia Sacrarum litterarum oracula explananda, uti est in eodem quoque capite versus 15.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λθ.

Του Δεσποτικου προσταγματος εν τη Εξοδῳ τον Μωσεα παρακελευομενου· εκτεινον την χειρα σου επι τα ὑδατα Αιγυπτου, και επι τους ποταμους αυτων, ϗ επι τας διωρυχας αυτων, ϗ επι τα ελη αυτων, και επι παν συνεστηκος ὑδωρ, ϗ εσται αἱμα· ϗ του θαυματος δηλονοτι το περας ειληφοτος, ποθεν ἑτερον ὑδωρ εὑρεθη, ὁπερ ταις των επαοιδων μαγγανειαις ὑλη προς την του αἱματος φαντασιαν ὑπεβληθη;

ΤΙνες μεν ουν των Μακαριων ἡμων Πατερων φασιν, ὡς γειτονα της αυτης θαλασσης εχουσης (εις αυτην γαρ απερευγεται και τα ἑπτα του Νειλου στοματα), εκειθεν το ὑδωρ συγκομισαμενοι, οἱς ὑπηρετειν τοις φαρμακοις εργον ην, παρεσχοντο της θαλασσης τα ναματα τῃ των επαοιδων φαρμακειᾳ, βαφῃ περιχρωσαι του αἱματος.

Ἰσως δε τις τῳ προκειμενῳ ῥητῳ, δι᾽ οὑ προεισι το ζητημα, προσεχων, και τα τε προηγουμενα

QUAESTIO XXXIX.

In Exodo quum Mosen urgeret illud Domini praeceptum: extende manum tuam super aquas Aegypti, & super fluvios eorum, & rivos, ac paludes, & omnes lacus aquarum ..... & sit cruor (1); *quumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam alia deprompta fuit aqua, quae incantatorum praestigiis ad miraculi simulamen materiam praebuit* (2)?

NOnnulli Beatorum Patrum nostrorum docent, quod quum mare ipsum non longe distaret (siquidem in illud septem quoque Nili ostia immittuntur), inde aquam comportantes illi, qui pharmacis adparandis inserviebant, marinas lymphas praestigiis incantatorum subiecerint, ut ipsas ementito sanguinis colore circumfunderent.

Si quis autem proposito oraculo, ex quo oritur quaestio, mentem advertat, & quae prae-ce-

(1) Exod. VII. 19.
(2) Ibid. 22.

μενα αυτου, και τα επαγομενα επιμελως πολυπραγμονων, εὑρησει μεν τον ποταμον μεταβεβλημενον εις αἱμα, ουχι δε τα λοιπα των ὑδατων συστηματα, ουδ' ὁσα πηγαις, η τροπον αλλον περιγραφαις ιδιαις συνεστηκεν. Ἱστορουσα γαρ ἡ Γραφη, μετα το προελθειν το θαυμα, την κατα μερος του παραδοξου εργου προαγωγην, ϗ μετεβαλλε, Φησι, παν το ὑδωρ εις αἱμα· ουχ ἁπλως ειπουσα, αλλ' ευθυς επισυναπτουσα εν τῳ ποταμῳ. Ειτα ϗ οἱ ιχθυες επωζεσαν, ουχ ἁπλως παντες· ου γαρ οἱ εν τῃ θαλασσῃ, αλλα οἱ εν τῳ ποταμῳ. Και ουκ εδυναντο πινειν οἱ Αιγυπτιοι ὑδωρ. (Ποθεν;) εκ του ποταμου.

Ὡσαυτως δε ϗ ἡ απαρχη του κατα το θαυμα διηγηματος, ουπω της πραξεως επιδεδειγμενης, το αυτο νοειν ὑποτιθεται. Και στησῃ γαρ συ, Φησιν ὁ Μωϋσης (α), επι το χειλος του ποταμου· ϗ μετ' ολιγα, το Δεσποτικον προσταγμα απαγγελλων ὁ Μωϋσης· τα δε λεγει Κυριος, Φησιν· εν τουτῳ γνωσῃ, ὁτι εγω Κυριος. Ιδου εγω τυπτω τῃ εν τῃ χειρι μου ῥαβδῳ το ὑδωρ το

εν

cedunt, & quae sequuntur, adcurate perpendat; fortasse inveniet fluvium quidem in sanguinem fuisse conversum, non autem aquas alibi congregatas, nec quaecumque fontibus, aut alio modo propriis limitibus concludebantur. Quum enim Scriptura narraret, quomodo edito miraculo incredibilis ille eventus per singulas partes processerit, & *convertit*, inquit, *omnem aquam in sanguinem* (3): non dixit autem simpliciter *omnem*, sed protinus subiecit *in flumine*. Deinde *& pisces oluerunt*, non simpliciter omnes; non enim marini, sed fluviales. Ac *non poterant bibere Aegyptii aquam* (Unde?) *e flumine*.

Eodem quoque pacto, ubi portenti huius primordium facto nondum exposito describitur, id ipsum innuitur. Moyses enim inquit: *stabis tu super ripam fluminis* (4): et paullo post Divinum adnuncians praeceptum subdit: *haec dicit Dominus: in hoc cognosces, quia ego Dominus. Ecce ego percutio virga, quae est in manu mea, aquam, quae est in flumine* (non quae

est

(α) Legendum fortasse *ειπεν ὁ Θεος Μωϋσει*.

(3) Ibid. 20. Heic autem, et alibi in hac quaestione ad sensus perspicuitatem magis Graecae verbis, quam Vulgatae editioni adhaerebo.

(4) Ibid. 15.

εν τῳ ποταμῳ (ουχι το εν παση γῃ Αιγυπτου, αλλα το εν τῳ ποταμῳ) και μεταβαλει εις το αἱμα, ϗ οἱ ιχθυες (Τινες;) οἱ εν τῳ ποταμῳ, τελευτησουσιν· ειτα και εποζεσει ὁ ποταμος. Προς τουτοις ου δυνησονται οἱ Αιγυπτιοι πιειν ὑδωρ (Ποιον;) το εκ του ποταμου.

Ὡστε και το μεταξυ χωριον ἑκατερου των ειρημενων ῥητων, το Δεσποτικον απαγγελλον προσταγμα δευτερῳ διηγηματι (ειπερ οικειον τῳ Λογιῳ, ϗ Θεοφιλες μη διαφθειρειν αυτου την συμφωνιαν την προς ἑκατερον) κατα τον αυτον αν νοηθειη λογον, και τροπον, και εκτεινον επι τα ὑδατα Αιγυπτου, ουχ ἁπλως ὑδατα παντα, αλλα τα επι του ποταμου. Και γαρ ϗ συνεπαγει· και επι τους ποταμους αυτων, και τοι ἑνος ποταμου την Αιγυπτον διαῤῥεοντος; αλλα ου πολλων αυτην μεριζομενων τοις ναμασιν. Ὑδατα ουν, και ποταμους διαφοροις ῥημασι τον Νειλον ονομαζει.

Ακολουθως δε και διωρυχας του ποταμου, και ελη τα εν αυτῳ, και παν συνεστηκος ὑδωρ εν αυτῳ. Και ταυτα δη παντα τα ποτιμα ῥειθρα εις αἱματος φυσιν

est in universa terra Aegypti, sed *quae est in flumine*), *et convertentur* in *sanguinem*; & *pisces* (Quinam?), *qui sunt in fluvio*, *morientur*, postea *et olebit flumen*. Praeterea *non poterunt Aegyptii aquam bibere* (Qualem?) *e flumine* (5).

Quapropter locus Exodi propositus, qui inter utrosque modo adductos est, quique Divinum refert mandatum, eodem sensu, eademque ratione (si quidem Sacris Litteris consentaneum, Deoque charum est mutuam oraculorum concordiam numquam perturbare), qua secunda narratio intelligi potest, atque hoc *extende super aquas Aegypti*, nimirum non super omnes omnino aquas, sed super fluviales. Subdit enim: *& super fluvios eorum*, etiamsi Aegyptum unus interlueret fluvius, nec multi eam suis alveis persecarent. Moyses igitur duobus nominibus, *aquis* nimirum, ac *fluviis* Nilum indigitat.

Consequenter autem *& rivos fluminis*, *& paludes* eius, *& omnes lacus aquarum* intelligit ea, quae ad ipsum erant. Et certe hae fluviales effusiones in san-

(5) Ibid. 17.

φυσιν μετεβληθησαν· και εγενετο αἱμα εν παση γη Αιγυπτου, δηλονοτι καθ᾽ ἣν επορευετο ὁ ποταμος· ϗ εν αυτῳ ξυλον ενην, η λιθος δυναμενον ὑδωρ ανεχειν, και στεγειν. Ου γαρ τα εν ταις οικιαις ξυλα, και οἱ λυθοι, ουδε ὁσα εν ὑπαιθρῳ νοτιδος αυτα μη περισταλαζουσης ετυγχανεν· αλλα ὁσα εν τῳ ποταμῳ, τουτων ουδεν το κοινον παθος των ποταμιων ναματων διεφυγεν.

Ουκ αγνοω δε τινας ξυλα, ϗ λιθους τα ξυλινα σκευη, και λιθινα εξειληφοτας· οἱς ἱκανος ελεγχος ἡ τε των οστρακων, και του ὑελου, και της αλλης ὑλης αποσιωπησις, εξ ὡν τεχνουργειται τα παραπλησια· και το επι μεγα διενηνοχεναι ξυλα, και λιθους ονομαζειν, ϗ προαγορευειν σκευη, ἁ της ὑγρας φυσεως δοχεια τεχνη, ϗ σοφια κατασκευαζεται.

Ει

sanguinis naturam conversae sunt: *et fuit sanguis in tota terra Aegypti* (6), videlicet in ea, iuxta quam flumen decurrebat: atque in ipso *lignum* erat, aut *saxum*, quod aquam continere in alveo, et constringere posset. Non enim quae in domibus erant ligna, et saxa, nec quaecumque sub dio imbrem collectum adservabant; sed quaecunque erant in flumine, nullum horum communem fluviaticae lymphae mutationem effugit.

At vero non me fugit quosdam esse, qui *lignorum*, *saxorumque* nominibus lignea, et saxea vasa significari opinentur: ad quos refellendos vel illud sufficiat, quod nulla testarum, vitri, et alius materiae, unde huiusmodi vasa finguntur, mentio fiat: et quod multum differant inter se, *ligna*, et *saxa* nominare, et vasa innuere, quae ad humidam substantiam excipiendam ars, et industria sibi comparat (7).

Igi-

(6) Ibid. 21.

(7) Habet D. Hieronymi Versio vers. 19. *sit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis, quam in saxeis*, cui favet Targum. Etsi enim Hebraeus codex habeat ובעצים ובאבנים *ubaghezim*, *ubahabanim*, *et in lignis*, *et in lapidibus*, hoc tamen κατα μετωνυμιαν ad Vasa referendum; vel potius το *Vasis* necessario subintelligendum. Sic II. Reg. VIII. 4. *mille* ponitur pro *mille currus*, uti habetur I. Paral. XVIII. 4. et Matth. XXVI. 17. *primus* pro *primus dies*, uti dicit Marcus XIV. 12. Videsis in proposita verba Ainsworthum auctorem Haterodoxis minime suspectum. Quod autem κατ συνεκδοχην Lignea et Lapidea vasa pro ceteris memorari potuerint, recte docuit Malvenda, nec multis indiget argumentis. En igitur quanti habenda sit, quae Vulgatae versioni heic obiicit Photius.

Ει ουν του ποταμου το ὑδωρ, ϗ των εν τῳ ποταμῳ παντων ναματων εις αἱμα μετεβληθη· τα δε της αλλης γης Αιγυπτου ναματα ου συμμεταβεβληται· ουδεν απορον τους των Αιγυπτιων γοητας, ὑδωρ αλλαχοθεν λαβοντας, την του αἱματος οψιν αυτῳ, ϗ φαντασιαν περιθειναι. Και ειη αν προς μιμησιν μαλλον οικειοτερον ποτιμον, ϗ γλυκαζον ὑδωρ παραλαβειν εις επιδειξιν του τερατος, η την ἀλμυραν ουσιαν, ϗ απιον· ἡ γαρ της ὑλης παραλλαγη της πραξεως ὑποτεμνηται την ὁμοιοτητα.

Ει δε τα παντα της Αιγυπτου ὑδατα τῃ Μωσεως, και Ααρων ῥαβδῳ εις αἱματων ῥειθρα μετεστη, πρωτον μεν ουκ ευλογον ην τῳ παθει των αδικουντων συνυποβαλλειν και τους ηδικημενους, και διψει τιμωρεισθαι τους, ὑπερ ὡν τα τοιαυτα εθαυματουργειτο. Επειτα ουδε ὁ Φαραω φαινεται διενοχλουμενος επι τοσουτον τῳ παθει (ὡς παρον πιειν αλλαχοθεν), ουδε επιταχυνων τον Μωσεα της πληγης τους Αιγυπτιους ελευθερωσαι, ὁπερ επι τε των Βατραχων επεποιηκει, ϗ επι των παραπλησιων· και τοι γε χαλεπωτερα ἡ του διψους ὑπηρχε μαστιξ της δια των Βατραχων ποινηλασιας. Και τριτον επι τουτοις, ει ἁπαν το εν Αιγυπτῳ

Igitur si aqua fluminis, omniumque fluminis effusionum in sanguinem abiit; illi autem, quae in aliis Aegypti partibus inveniebatur, idem non obtigit; difficile non fuit, ut Aegyptiorum praestigiatores lympham aliunde desumentes ei colorem, ac speciem sanguinis induxerint. Et nimirum ad imitationem, ostentationemque prodigii aqua potius potabilis, ac dulcis, quam salsa, et bibi nescia, opportuna esse poterat: siquidem materiae diversitas operis similitudinem imminuisset.

Quod si omnes Aegypti aquae per Mosis, et Aaronis virgam in sanguinis fluenta immutatae fuissent; primo quidem iniustum fuisset opprimentium supplicio oppressos quoque subiicere, et eos, pro quibus talia edebantur miracula, siti torquere. Praeterea nec Pharao (ut pote cui aqua aliunde praesto erat) hac aerumna nimis perturbari, nec Mosen ad Aegyptios ipsa plaga liberandos urgere, uti quidem ob Ranas, et cetera id genus egerat, conspicitur: etiamsi gravius esset, quam Ranarum molestia, sitis tormentum. Tertio accedit quod, si omnes per Aegyptum aquas in sanguinem conversas cognovissent Aegyptii (profecto eorum vecordiam excutere, et ob-

τῳ ὶδωρ μεταβεβλημενου εις αἱμα συνηδεισαν οἱ Αιγυπτιοι (και γαρ καταπληττειν την εκεινων απονοιαν, και μαλασσειν την σκληροκαρδιαν το θαυμα επραττετο), ουκ αν ουδε επεχειρουν διορυττειν του ποταμου κυκλῳ, ὡστε πιειν ὶδωρ· ου γαρ εδυναντο πιειν ὐδωρ εκ του ποταμου.

obduratos animos emollire miraculum debebat), utique ne tentassent quidem *fodere per circuitum fluminis, aquam ut biberent: non enim poterant bibere de aqua fluminis* (8).

Η'ι συμφωνως εκδεδωκασι και ἑτεροι της Εβραϊδος γλωττης εις την Ε'λληνιδα φωνην την μεταθεσιν φιλοτιμησαμενοι· ὁ μεν Συμμαχος λεγων· ϗ ωρυξε πασα ἡ Αιγυπτος κυκλοθεν του ρειθρου υδωρ (α) του πιειν, ὁτι ουκ εδυναντο πιειν εκ του ὐδατος του ποταμου· και Ακυλας δε, ϗ Θεοδοτιων εκδεδωκασι· των ποταμιων ὑδατων ἡ προς αἱμα παρα Μωσεως, και Ααρων εγεγονει μεταβολη.

Cui sententiae concorditer verterunt alii, qui ex Hebraico in Graecum sermonem Sacras Litteras transferre studuerunt: et Symmachus quidem inquit: *et fodit omnis Aegyptus in circuitu fluminis ad bibendum, quia non poterant bibere de profluente:* Aquila vero, ac Theodotio reddiderunt: *fluvialium aquarum a Mose, et Aarone facta erat in sanguinem conversio.*

Τουτο γαρ το ευλογον συνεπαγεται, τον ποταμον βδελυκτον γενεσθαι, και λελυμασμενον, και αχρηστον εκεινον, ὁν το Αιγυπτιων εθνος Θεον επωνομαζον, καρποδοτην, ϗ ζωοδοτην θειαζοντες, ϗ εν ῳ τα των Ισραηλιτων βρεφη εναπερριπτον αποκτεινυυσθαι. Εβοα γαρ κακεινων

Haec enim adposita animadversio adiicitur, quod scilicet immundus, corruptus, ac potui ineptus sit factus ille fluvius, quem Aegyptiorum gens Deum nuncupabat, atque uti fructuum, vitaeque datorem colebat, et in quem Hebraeorum enecandos proiiciebat infantes. Clamabat enim

(8) Exod. VII. 24.

(α) Το ὑδωρ huc interserui ex Hexaplis Origenis a Montfauconio editis, in quibus locus ipse forte reperitur: insequens autem Aquilae, ac Theodotionis auctoritas omnino desideratur.

νων το αἱμα απο των ὑδατων, ὡσπερ και του Αβηλ απο της γης. Εδει ουν τους Αιγυπτιους ποινας δουναι της τε δυσσεβουσης θεοπλαστιας, δι' ἡς το ὑδωρ και μυριοις παθεσι, και Φθοραις ὑποκειμενον, της αϊδιου, και απαθους, και αρρευστου Φυσεως παρετιθετο (γ) αξιωμα, και οἱς δι' αυτων των ανευθυνων βρεφων επαλαμωντο την μιαιφωνιαν· ότι προηλθον εις Φως, κατα του νομου της Φυσεως αυτου του Φωτος την αποστερησιν εισπραττομενοι δικην. Ἡ δε Φιλανθρωπος Φυσις τεως μεν αναβαλλεται την εις ανθρωπους τιμωριαν· κολαζει δε, και παιδευει τροπον αλλον, λυμαινομενος, και μαστιζων το αψυχον· δι' οὗ περ εκεινοις, ϗ το της μιαιφονιας αγος, ϗ της εις Θεον ασσεβειας ετολμηθη το ανοσιουργημα.

Ει δε συγχωροι τις τα ανα πασαν γην Αιγυπτου ὑδατα εις ουσιαν αἱματος μεταστοιχειωθηναι, ουδ' οὑτω δεικνυται απορον το και τους γοητας των Αιγυπτιων την θεουργιαν εκμιμησασθαι δοξαι δια της κακουργιας. Επει γαρ προειρητο μεν τω Μωσει το θαυμα, ησθανετο δε ὁ τε Φαραω, και οἱ των Αιγυπτιων

enim etiam eorum sanguis de aquis, ut sanguis Abel de terra (9). Oportebat ergo Aegyptios impiae superstitionis, qua aqua innumeris tum perturbationibus, tum corruptionibus obnoxia dignitatem aeternae, imperturbatae, et immutabilis naturae sibi vindicabat, dare poenas, et quidem illis, quibus per eorumdem innocuorum infantium stragem intulerant iniuriam: quippe hi in lucem editi sunt, dum contra naturae legem lucis privatione multabantur. Interea pientissima Dei natura punitionem Aegyptiis infligendam differt: alia vero ratione castigat, et corripit, dum rem inanimem (*scilicet Nilum*) corrumpit, ac percutit: per quam quidem illi et caedis, et impietatis in Deum scelus perpetrarunt.

Si quis autem aquas per universam Aegypti terram in sanguinis substantiam conversas concederet, ne hoc quidem pacto difficile fuisse arguitur, ut Aegyptiorum praestigiatores per suum maleficium viderentur divinam operationem aemulari. Quoniam enim prodigium praenuntiarat Moses, Pharao autem

(γ) Παρετιθεντο legeram, sed patebat error.
(9) Genes. IV. 10.

γυπτιων επαοιδοι εκ της κατα την ῥαβδον εις οφιν μεταβολης ηδεισαν, ὡς εις εργον ἡ απειλη παντως προχωρησει (το γαρ ηδη προγεγονος του γενησομενου μαρτυρια ἠν· εσπευδον δε κακεινοι μη φανηναι ταις μηχανουργιαις ελαττους)· εικοτως ειδοτες, ὡς τα πανταχου της γης ὑδατα ὑπαιθρα εις αἱμα μεταβαλει· του θαυματος μεν ηδη λεγομενου, ουπω δε της θεουργιας προελθουσης, τηνικαυτα ὑδατα αρυσαμενοι, ὁσα δυνατα παραδειξαι την φαντασιαν του σοφισματος, προπαρασκευασαν τε, και εναπεθεντο· ὡς αν εν τῳ καιρῳ της χρειας ευπορουντες οφθειεν ὑδατων, οἱς το χρωμα του αἱματος περιθεμενοι, το παραδοξον της θεουργιας τῃ φαντασιᾳ του ψευδους ελαττωσουσι.

Τισι δε ειρηται, ὡς του Μωσεως παραδοξοποιουντος το ποταμιον ὑδωρ εις αἱμα κατα τον αυτον καιρον συμπαρησαν ϗ οἱ του ψευδους σοφισται ταις οικειαις χρωμενοι κακοτεχνιαις· ϗ το μεν πλειστον του ὑδατος του Μωσεως ὑπηρετειτο τῳ θαυματι, ουκ

tem expertus fuerat, et Aegyptiorum incantatores ex virgae in serpentem mutatione (10) cognoverant, quod comminatio ad eventum esset omnino provehenda (· quod enim iam factum erat, rei faciendae testimonium perhibebat : studebant autem ii non videri per suas machinationes minores): quum probabiliter nossent, quod ille aquas sub dio, ubicumque existerent, esset permutaturus; simul ac miraculum quidem praenunciatum erat, sed Dei operatio nondum prodierat ; tantam aquae quantitatem haurientes, quanta efficiendae illusioni satis erat, eam et adpararunt, et seposuerunt: ut quum opus esset, aquis abundare viderentur, quibus colorem sanguinis adsciscentes, incredibilem Divinae operationis gloriam per falsae illusionem imminuerent.

Nonnulli autem adfirmarunt, quod quo tempore Moses fluviales aquas in sanguinem convertebat, simul adessent et ipsi falsitatis molitores sua adhibentes maleficia; et quod maxima quidem aquae pars Mosis prodigio inserviret, non parva autem

(10) Exod VII. 10.

ουκ ολιγον δε τουτου ϗ τη των μαγων χρεια συγκατεμεριζετο. Αλλα γαρ τουτο παρ' ἱστοριαν τε εστι λεγειν, και της εν τῳ Μωσει μεγαλουργου, και πανσοφου προνοιας αναξιον, και δυναμεως κοινωνον, ϗ μεριτην ποιειν τον πολεμιωτατον, και ὁμοσπονδον παραβαλλειν τον ασπονδον· οἱς την αφωρισθεισαν αυτῳ ὑλην του θαυματος εκεινῳ συνδιεκληρουτο, και συνεμεριζετο. Και αλλως ουχ ἑκων γε αν ὁ Αιγυπτιοις εις τουτο καθεστη παρανοιας τον αυτῳ σεβομενον ποταμον, στηλην τε της μιαιφονιας αυτου λαμπραν ανεγειρειν, και λυθροις μιαινειν, και προς το βδελυρωτερον το τιμωμενον μεταβαλλειν· ει ϗ το χρωμα ουθ' ἑνισσοντος (δ) της πλανωμενης ην εργον οψεως.

Και το λεγειν ἁπαν μεν το Αιγυπτιον ὑδωρ θαυματουργουντος Μωσεως απογεννηθηναι εις αἱμα, τους δε μαγους απορουντας ὑδατος αμεταβλητου το μεταβεβλημενον εις αἱμα λαβειν, και κλεψαι την οψιν των ὁρωντων αντι της ερυθρας βαφης την ὑδατωδη χροαν φανταζεσθαι· μετα του μηδε την ἱστοριαν

autem ad magorum usum esset segregata. At vero hoc est et historiae contrarium, et mirifica, sapientissimaque Mosis prudentia indignum; quia et infensissimum adversarium reddidisset virtutis suae consortem, ac participem, et cum irreconciliabili sese conciliasset; ubi scilicet subtractam sibi miraculi materiam cum eo amice sortiebatur, atqui dividebat. Ceterum non libenter magus Aegyptius eo dementiae devenisset, ut fluvium, quem colebat, praeclarum patratae innocentium caedis efficeret monumentum, et cruore foedaret, remque honori habitam in abominabilem permutaret: etiamsi color fluminis nec unitatem suam retinentis esset deceptae visionis effectus.

Porro si quis diceret Mose miraculum edente cunctas Aegypti aquas sanguinem fuisse factas, magos autem aqua non mutata indigentes aquam adcepisse in sanguinem conversam, et oculos intuentium ita decepisse, ut pro sanguineo rubore aqueus color adpareret; is et nulla sententiae suae in historia vestigia reperiret,

(δ) Ad significandam aquarum divisionem, quam inter Mosen, et Magos nonnulli factam somniantur ουθ' ἑνισσοντος refinxi, quod erat ουθεν ισσοντος.

ριαν μηδεν τοιουτον εμφαινειν; και τους μαγους τεως επισεμνυνεσθαι παρασκευαζει. Το 'γαρ φαντασθεν, ὡς ὑδωρ, αἱμα, ὁτι και την φυσιν αληθως τη τεχνη των μαγων εσχε του αἱματος, μεγαλορρημονειν αυτους περιεστι, και διπλουν ανθ' ἁπλου το τερας εργαζεται, αἱματος εις ὑδωρ αλλοιωσιν, και το ὑδωρ παλιν εις φονον μεταβαλλομενον.

Εισι δε οἱς επηλθεν ειπειν μετα το επαναγαγειν τον Μωσεα το ὑδωρ απο του αἱματος εις την αυτου φυσιν, τοτε χρησασθαι τους επαοιδους επ' αυτου τῳ σοφισματι της γοητειας.

Οἱ δε λεγουσι και των αλλων μαλλον ευλογωτερον, ὡς τα μεν αλλα παντα της Αιγυπτου ὑδατα εις αἱμα μετεβληθη τῃ μεγαλουργῳ δυναμει του Μωσεως· ὁσα δε τοις Ισραηλιταις προυκειτο εις χρησιν, της μεταβολης διετηρηθησαν κρειττω· (ουδε γαρ ην κακοποιειν ακολουθον, ὑπερ ὡν ενεσκηπτον αἱ πληγαι τοις κακοποιειν αυτους επαρθεισιν· ουδ' ἁμα μεν εκδικειν τους αυτους, ἁμα δε δια της εκδικησεως κολαζειν· και το των αποδειξεων ἑξ ὁμοιων περιουσιον ὑπολοιπων εννεα πληγων κατα διαδοχην τοις Αιγυπτιοις επενεχθεισων, ουδεμια τουτων ὁ Ισραηλ εδειχθη κατασι-

riret; et interim gloriam praestigiatoribus maiorem compararet. Sanguis enim, qui aqua videbatur, quia magorum arte sanguinis etiam naturam vere retinuit, ipsorum iactationi favet, et pro unico duplex miraculum efficit, sanguinis videlicet in aquam, et aquae rursus in sanguinem conversionem.

Praeterea sunt quibus placuit adserere, quod postquam Moses aquam e sanguine ad pristinam naturam reduxit, tunc in ea incantatores praestigiorum fallaciam exercuerint.

Alii vero, et quidem rectius, quam ceteri, adfirmant mirifica Mosis potentia omnes alias Aegypti aquas in sanguinem transiisse; quotquot autem usui Israëlitarum inserviebant, mutationis fuisse immunes (neque enim consentaneum erat, ut illi vexarentur, quorum gratia plagae in homines, qui ad ipsos obprimendos insurgebant, infligebantur: atque ut simul obtinerent adceptae iniuriae ultionem, et in ultione ipsi punirentur: adcedit quod proprium fuerit sex similibus ostentis ex reliquarum novem plagarum, quae deinceps Aegyptiis immissae sunt, ut horum nulla Israël adflictus fuisse innua-

τχστιζομενος)· του δε παρα τοις Ισραηλιταις ὑδατος διαμειναντος αμεταβλητου, τους επαοιδους εκειθεν λαβοντας, ὑλη χρησασθαι προς την του οικειου σοφισματος τερατειαν.

Οὑτως ουν πολλαχοθεν εστι συνοραν ουδεν απορον, και τον Μωσεα θαυματουργουντα την του ὑδατος φυσιν εις αἱμα μεταβαλειν, και τους επαοιδους των Αιγυπτιων ὑδατος μη αποστερεισθαι, δἰ οὑπερ αυτοις ἡ του φασματος οψις ὑποδραμειται την ονομασιαν του θαυματος.

innuatur (10)): quum autem aqua penes Hebraeos non mutata permanserit, indidem haurientes incantatores, hanc materiam ad praestigiarum suarum illusionem adhibuisse.

Sic igitur multis modis perspici potest, quod non fuerit difficile, ut et Moses per prodigium aquae naturam in sanguinem converterit, et Aegyptiorum incantatores aqua non caruerint, per quam ficta sanguinis species nomen miraculi usurparet (11).

(10) Exod. cap. VIII. et seg.

(11) De hac quaestione quaedam adtigerunt Vetus Sacrarum litterarum Scholiastes, Theodoretus, D. Augustinus *quaestion. in Exod.* Lippomanus, et Nicolaus a Lyra. Addatur, si placet, Abenezra, e R. Levi; et inter recentiores Menochius, Clarius, et Grotius.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ μ̅.

Κατα τι ειρηται· ποιησωμεν ανθρωπον κατ᾽ εικονα ἡμετεραν; Και τι ενταυθα ἡ εικων; Ποιον δε το αρχητυπον; Α᾽πασης γαρ εικονος αναγγη συνθεωρεισθαι ϗ το πρωτοτυπον.

ΤΟ κατ᾽ εικονα Θεου γεγενησθαι τον ανθρωπον, τοις μεν το λογικον, και αυτεξουσιον παρεστη νοειν, τοις δε το αρχικον, και ανηγμενον εις κυριοτητα. Εν ἑκατερῳ γαρ τουτων εικονιζειν δυναται τον Δημιουργον το δημιουργημα, και εικων ὁ ανθρωπος λεγεσθαι, ει βουλει δε και το κατ᾽ εικονα γεγενησθαι Θεου· ὡστε αυτοθεν ειδεναι παρεστι και την εικονα, και το πρωτοτυπον, κατα φυσιν αρχητυπου, μαλλον δε την φυσιν, και την ευλογον αιτιαν πλουτουντος των χαρισματων, την κατα χαριν ὁμοιωσιν παρεχομενου τῳ φιλανθρωπως παραχθεντι.

Ο᾽ μεν ουν, εξ ὧν μαλιστα περι του Πνευματος θεοπρεπως εφρονει τε, και εδιδασκε, των

Θεό-

QUAESTIO XXXX.

Quonam sensu dictum est : faciamus hominem ad imaginem nostram (1)? *Et quid hoc loco innuat* imago? *Quale autem est exemplar ? Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet.*

HOminem ad imaginem Dei fuisse conditum, nonnulli quidem ad ratiocinandi facultatem, & liberum arbitrium, alii vero ad imperium, & dominandi auctoritatem retulerunt. Nam in horum utrolibet creatura Creatoris imaginem referre, & homo imago Dei, &, si placet, ad imaginem Dei factus dici potest : ut indidem agnosci contingat tum imago, tum exemplar, quod habet naturam archetypi, seu potius naturam, veramque originem a divite donorum, qui homini e nihilo clementer educto suam similitudinem per gratiam elargiatur.

Igitur Pater ille, qui inter Doctores, per quos res praecipue Divinas digne intelligebat,

ac

(1) Genes. I. 26.

Θεολογον εξιδιωσαμενος Γρηγοριον, την επι μιᾳ συλλαβῃ της λεξεως παραλλαγην ὑπερειδων, εις ταυτον συναγει και το της εικονος ονομα, και το κατ᾽εικονα. Διατι; Διοτι ουτε δογματος ἱερου τινος ἑωρα παρατροπην, και εις τας ακοας των ανθρωπων, ὧν ἡ σωτηριος σπουδη τῳ ανδρι ἡδεως ειχε, παραδεχομενας (a), το αυτο νοημα δι᾽ ἑκατερας σημαινεσθαι της φωνης.

ac docebat, Gregorium Theologum peculiariter sequutus est; in una propositi loci syllaba mutationem sustinens, esse imaginem, & esse ad imaginem ad idem reducit (2). Quid ita? Quia animadvertit, quod nullum sacrum dogma hac interpretatione turbaretur, & in auribus hominum, quorum salutis studium laudato viro cordi erat, ipsam excipientibus, utralibet voce eadem indicaretur notio.

Πλην επειδηπερ ἡ λιχνος ακοη, και την φιλοπραγμοσυνην σοφιαν οιομενη, την διαφοραν επιζητει της εικονος, και του κατ᾽εικονα· ουδε τουτ᾽ αν ειη πορρω συγγνωμης,

Verum si quando aures delicatae, et quae subtilitatem putant esse sapientiam, diversitatem inquirant inter imaginem, et rem factam ad imaginem; certo

P

(a) Rectius, quam παραδεχομενους· ἡδεως ειχε.

(2) Quisnam est hic Pater? Ioannes Damascenus, ut arbitror: hic enim *sexcentis locis*, inquit Billius *Vit. Gregorii Nazi.* in calce, *ita eum* (Gregorium) *compilavit, ut bonam partem librorum suorum de fide Orthodoxa ex eius libris consuerit, totas plerumque periodos nullis verbis immutatis in volumina sua transferens*. Verba autem Damasceni, *de Fide Orthod.* Lib. II. cap. 12. haec sunt: Δημιουργει τον ανθρωπον κατ᾽ οικειαν εικονα, και ὁμοιωσιν· εκ γης μεν το σωμα διαπλασας, ψυχην δε λογικην, και νοεραν δια του οικειου εμφυσηματος δους αυτῳ· ὁπερ δη θειαν εικονα φαμεν. Το μεν γαρ κατ᾽ εικονα το νοερον δηλοι, και αυτεξουσιον· το δε καθ᾽ ὁμοιωσιν την της αρετης, κατα το δυνατον, ὁμοιωσιν. *Plasmat hominem ad suam imaginem, et similitudinem: ex terra quidem corpus fingens; animam vero rationalem, et intellectivam propria insufflatione illi elargiens: quod sane divinam imaginem dicimus. Nam illud ad imaginem, spiritualitatem ostendit, et liberum arbitrium: hoc autem ad similitudinem, ostendit adsimilationem, quae (quantum homini possibile est) fit per virtutem.* Quod si tibi placeat Photium heic innuere Nazianzeni cum Caesariensi Episcopo Basilio amicitiam, de qua vide Socraten Lib.IV. cap.21., et Sozomenum Lib. VI. cap.17., ego quidem non intercedo. Basilius enim haec ipse docuit. *De hominis structura* Homil. I. pag.333. *Parisiis* 1721. Ceterum Theodoretus quoque, insignis et ipse, ut docet Billius ibidem, Nazianzeni Ζηλωτης, Quest. 20. in Genesin, dum explicat το κατ᾽ εικονα, hominem passim vocat εικονα Θεου, et εικονα αρχετυπου Θεου.

γνωμης, και σιμπαθειας ειπειν· και ειρησεται γε μετα ταυτα, ἱνα μη νυν διακοπην ἡ ακολουθεια λαβη του λογου. Και γαρ εστι τις ενιων τοις προειρημενοις αντιλεγουσα γνωμη, ἡ το μεν λογικον, και νοερον μετειναι τοις Αγγελοις εὑρουσα, αφαυρουν βιαζεται την αληθειαν των ειποντων κατα γε το λογικον, ϗ νοερον τον ανθρωπον κατ᾽ εικονα Θεου γεγενησθαι, και συμπεραινειν δοκουσιν, ὡς ουκ ιδιον τη ανθρωπινη τουτο καθεστηκος φυσει, ουδε το κατ᾽ εικονα διδουσι κατευθυνεσθαι· ὡσπερ τινος αναγκης επικειμενης, ὁ μη κατ᾽ οικειον εξεικονιζει (καν την εικονα περιφανως εντετυπομενην εμφανιζει) μηδ᾽ εικονιζειν ὁλως ὁμολογειν το εικονιζομενον δυνασθαι.

certe ne in hoc quidem venia, et indulgentia indignae sunt, atque de his mox dicemus, ne orationis cursus nunc abrumpatur. Est enim quorumdam sententia expositae doctrinae contraria, quae, quum Angelis rationem, & intellectum adesse animadvertat, illorum, qui hominem ad Dei imaginem conditum adfirmarunt, quoad rationem, et intellectum, veritatem debilitare conantur; videnturque deducere, quod non sit haec humanae naturae proprietas peculiaris, neque illud *ad imaginem* indicata ratione explicari sinunt: perinde ac si quaedam urgeat necessitas, ut, quod in aliqua proprietate peculiari non exprimit imaginem (licet imaginem impressam evidenter exhibeat), dicamus exemplaris sui imaginem omnino esse non posse.

Ὡσαυτως δε και το αρχικον δια την αυτην αιτιαν νομιζουσιν αποδοκιμαζειν· και τοι γε και των Ἱερων Λογιων σαφως ενδεικνυμενων τη συνεχεια της παραθεσεως, ὡς το κατ᾽ εικονα το αρχικον αξιωμα σημαινειν βουλεται. Εχει γαρ το της συνεπειας· ποιησωμεν ανθρωπον κατ᾽ εικονα ἡμετεραν, και καθ᾽ ὁμοιωσιν, και αρχετωσαν των ιχθυων της θαλασσης, και των πετεινων του

Similiter dominandi auctoritatem ob eamdem caussam arbitrantur esse reiiciendam: tametsi Sacrae litterae progressu contextus aperte declarent, quod illud *ad imaginem* dominationis dignitatem significet. Habet enim contextus: *faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram, et praesit piscibus maris, et volatilibus coeli, et bestiis, universaeque terrae.* Hi

του ουρανου, και των κτηνων, και πασης της γης.

Οἱ δε, μηδε τουτο δυσωπηθεντες, ου φασι δηλουσθαι δια του κατ' εικονα το αρχικον, επει και των Αγγελων ἡ φυσις αρχης επιβεβηκεν επιστατουσης. Αρχοντα γαρ Ασσυριων, και Αρχοντα των Ιουδαιων εθνους λαμπρως ὁ Προφητης Δανιηλ ανακηρυττει. Και που και ὁ Θεοπτης φησιν· ἐστησεν ὁρια εθνων κατ' αριθμον Αγγελων Θεου. Ουκουν ὡσπερ το λογικον, και το αυτεξουσιον Αγγελοις τε, και ανθρωποις κοινον οὑτω δη και το δεσποτικον τε, και βασιλικον.

Hi autem, ne hoc quidem Scripturae loco permoti, dominandi potestatem per illud *ad imaginem* indicari non fatentur, ob id scilicet, quia Angelorum quoque natura imperandi facultatem obtinuit. Nam Principem Assyriorum (3), et Principem gentis Iudaeorum (4) Propheta Daniel aperte commemorat. Et alicubi ille etiam, qui vidit Deum facie ad faciem, inquit: *constituit terminos gentium iuxta numerum Angelorum Dei* (5). Quemadmodum itaque ratiocinandi, atque libere agendi facultas Angelis, ac hominibus communis est; ita etiam dominandi, ac regnandi potestas.

Αλλα τι τουτο; Ει μεν γαρ προσην τῳ λογῳ, ὡς μονος ανθρωπος κατ' εικονα γεγονε Θεου, μαχομενην αν ισως την των Αγγελων φυσιν ειχε· διοτι και παρ' αυτων

Sed quid ergo? Si enim proposito oraculo addebatur, quod solus homo ad imaginem Dei factus fuisset, tunc obstaculum fortasse in Angelorum natura in-

(3) Dan. X. 13. et 20.
(4) Ibid. 21.
(5) Deuter. XXXII. 8., sed Photius heic quoque sequitur Versionem LXX. uti et Chrysostomus in Epist. ad Colos. Homil. 3. Interpres Origenis in Num. Homil. 28. D. Gregorius Papa Homil. 34., D. Hieronymus in Michae. Lib. 2. et Rufinus Aquileiensis in expositione symboli. Atvero Aquila, et Symmachus reddiderunt *κατ' αριθμον υιων Ισραηλ*, et Scholiastes inquit: *οὑτω οἱ λοιποι εκδεδωκασιν ἑρμηνευται*: inter quos Versionis Vulgatae auctor, qui habet *iuxta numerum filiorum Israel* recenseatur. Certe quidem scriptum est in Textu: למספר בני ישראל *Lemispar bene Israhel, ad numerum filiorum Israel.*

ρ᾽ αυτων ὁρᾳται, δι᾽ ὧν περ εν χαρᾳ το Θειον εναποματτεσθαι. Ει δε μηδεν τοιουτον εστιν εὑρειν εγγεγραμμενον, ου μονον ουκ αφαιρειται των Αγγελων ἡ κοινωνια της ανθρωπινης φυσεως το κατα την πλασιν αξιωμα· αλλα και παραδειγματικην ἱκανη πιστιν της αληθειας παρεχεσθαι. Οὑτως ουν ουδε διοτι λογικης, και νοερας ὁ Αγγελος φυσεως, ταυτης ὁ ανθρωπος αποστερηθειη της δυναμεως.

Αλλα γαρ οὓς ἔχει σπουδη τοις ορθως αντιφερεσθαι δεδογμενοις; ουκ αν, εμοιγε κριτη, τοσουτον εκεινων προσαπτεσθαι δοκουσιν, ὁσοι καθ᾽ ἑαυτων αντιστρεφουσι την κατηγοριαν. Ενθα γαρ ορθοτης διανοιας, και ταις Γραφαις (ζ) ἁρμοττουσα θεωρια μαλιστα γε τοις Μακαριοις ἡμων εφιλοπονηθη Πατρασιν, επικουρειν μεν, ειπερ τι και παραλελειπται ταυταις, καὶ ὡς οἱον τε συγκροτειν ευγνωμονων τε, καὶ συνεσεως ουκ εστερημενων. Ὁσοις (ι) δε ερεσχελιαις τα καλως εχοντα κατασειεσθαι γνωμη, και καινοτητα επι-

invenitetur; quia et in ipsis cernuntur ea, per quae Divina natura exprimi posset. At si nihil huiusmodi ibi scriptum invenitur, communio inter Angelos, et humanum genus non modo non aufert datam nobis creatione dignitatem; sed etiam ad veritatis probationem per exemplum comparandam valet. Hoc itaque pacto nec quia rationalem, et intelligentem naturam Angelus habet, eadem homo carere debet facultate.

At enim qui veritates rite receptas obpugnare student, non, me iudice, tantum illas adtentare videntur, quantum in se ipsi confutationem vertunt. Heic enim recta cogitandi ratio, et sacrae Scripturae consentanea doctrina, a SS. praesertim nostris Patribus elaborata est, ut suppleatur quidquid ab ea omissum est, et quod potest cum sententiis piorum, sapientiumque virorum concordare. Qui vero doctrinas recte statutas cavillationibus satagunt perturbare, et novitatem sectari student; hi non sentiunt, quod,

(ζ) Ex ingenio το Γραφαις supplevi, sed brevitas lacunae, insequens verbum, et sensus id omnino suadebant.

(ι) Ὁσοις pro οἱοις, κατασειεσθαι pro κατασινεσθαι, et καινοτητα pro κρινοτητα in hac periodo emendasse non me poenitet.

επιζητειν φιλοτιμια, οὗτοι λελῄθασιν ἑαυτους εν τῳ θηραν ὑποληψιν εντρεχειας, και αυτης της ἱεροπρεπους, και εμφυτου παρασυρομενους διανοιας. Ὑβριστικον τε γαρ, ϗ αλογοις ψυχης φαντασιαις ενεχομενης παθος ὑπελθειν, και αναποδραστον των ελεγχον καθ᾽ ἑαυτων ὁρωνται παρεσχημενοι. Αλλα τουτους μεν εωμεν.

Της αυτης δε αν ειη συστοιχειας, ὁσων εις αντιλογιαν φθανει του κατ᾽ εικονα Θεου διαπεπλασθαι τον ανθρωπον κατα(κ) το της ψυχης ασωματον· ου μονον διοτι, καθαπερ εν τοις Αγγελοις κατα μετοχην, οὑτω και εν αυτῃ το ὑπερουσιον τε, και ὑπερφυες της τε ὑπερουσιου ουσιας, και του ασωματου καλλους ενοπριζεται· αλλα ὁτι και εν τῃ τριαδικῃ ταυτοτητι ἡ ἑτεροτης ὁραται το ασυγχυτον διασωζουσα· ει βουλει δε και διοτι λογος προεισιν εκ ψυχης της προαγουσης αυτον φυσεως, το ασυστοιχον τε, και καταλληλον διαφυλαττων, συμπροημενην(λ) επιδεικνυς, και την ὁμοταγη του πνευματος ὑποστασιν.

Ταυτα

quod, dum de arguto ingenio captant aestimationem, ipsi se a religiosa, ac pura cogitandi ratione divellant. Hi enim in turpem; propriumque animae absurdis illusionibus obnoxiae errorem incurrere, immo ineluctabilem in semet ipsi confutationem exhibere videntur. At istos quidem praetereamus.

Quidquid autem obiectum est contra illud, hominem secundum animae simplicitatem ad Dei imaginem fuisse conditum, eiusdem furfuris est; non modo quia, ut in Angelis, ita et in ipsa anima, per participationem nobilitas, et praestantia nobilissimae naturae, et incorporeae pulchritudinis Divinae, veluti in speculo, cernitur; verum etiam quia in trina facultatum (*intellectus*, *memoriae*, *et voluntatis*) identitate confusionem effugit distinctio; immo et quia verbum procedit ex animae natura illud proferente, dum ab ipsa distinctum est, et cum ea relationem oppositionis servat; sed tamen a spiritus natura neque separatum est, neque dissimile.

Haec

(κ) Κατα, quod heic refinxi, Calligraphus dormitans in και mutaverat.
(λ) Συμπροημμενην si legas, aeque sensum excudes.

Ταυτα (μ) δ᾽ αν και ετι διασωζοιτο το κατ᾽ εικονα του Πλασαντος απαρχης διαμορφωθηναι τον ανθρωπον· Ενεστι δε σοι πολλων εντευθεν ὁρμωμενων, και αλλων παραδειγματων αφθονια. Το γαρ σοφον, και το δημιουργικον, και το αθανατον, και πολλα τοιαυτα, εκ της πρωτης εκεινης, και ὑπερ νουν σοφιας, και δημιουργιας, και αϊδιοτητος εντετυπωμενα, φερει της φυσεως το απεικονισμα. Ει δε τις, ὡσπερ εκ διαφορων χρωματων, θεοειδεστατην οικονομιαν διαγραψασθαι θελησειη· και δια τουτων ἁπαντων μορφουσθαι, και διατυπουσθαι την καλλιστην τε, και ὡραιοτατην μορφην του ανθρωπου αποφηνειε· μετα του ιδιαζοντος επι της φυσεως ἡμων παρεχειν ὁραν την εικονα γλαφυρωτεραν, ου μοι δοκει διαπεσειν της κατα την αιτιαν αποδοσεως.

Haec autem utique poterunt secum ferre, quod ad imaginem Conditoris homo ab initio sit efformatus. Tibi autem alia, atque alia, quae hinc petuntur, sine penuria suppetunt exempla. Sapientia enim, vis effectrix, immortalitas, et plura huiusmodi, in homine expressa ex prima illa, et incomprehensibili sapientia, et effectrice vi, atque aeternitate, Divinae naturae similitudinem ferunt. Si quis autem maluerit, veluti ex variis coloribus, simillimam Dei imaginem exprimi; atque ex his omnibus pulcherrimam, et speciosissimam hominis formam effingi, et excudi adfirmarit; is non modo imaginem ad naturam nostram proprie pertinentem ostendet, sed etiam ab elegantiore caussae redditione, meo quidem iudicio, non excidet.

Ουκουν ουδεν εστιν εκ των ειρημενων εργων ουτε την εικονα λαβειν, ουτε το αρχετυπον εννοειν, ουδ᾽ ὁ κατ᾽ εικονα Θεου διαπεπλασται· και τοι εικων μεν αν νοηθειη Θεου και ἑκαστον των ειρημενων καλων τε, και τιμιωτερων το εν τῳ ανθρωπῳ λογικον, και

Itaque nihil est quod ex dictis operibus quid sit imago, aut quid archetypum, aut quid illud, quod ad imaginem Dei conditum est, excogitemus: tametsi imaginis nomine intelligi possit etiam unaquaeque earum praestantium, nobiliumque

(μ) Sic puto emendandum pro ταυτῃ.

και όσα αλλα προειρηται. Και γαρ εικονιζει ταυτα την ύπερ λογον, και εννοιαν εν τῳ Θεῳ θεωρουμενην βασιλειαν τε, και σοφιαν, και δημιουργιαν, και τον αρρευστον τε, και απαθη, και ὁμοουσιον Λογον. Και ὁ ανθρωπος διαπλαττεται κατα την δημιουργικην, και βασιλικην, και λογικην, και σοφιας μετοχον εικονα, ουκ αυτος ων (ταυτα ει τις λεπτολογειν, και προς ακριβειαν ανιχνευειν των ονοματων την δυναμιν απεριεργον νομιζει), αλλα κατα ταυτην διαπεπλασμενος· ἱνα και ἡ εικων, και το κατ᾽ εικονα σαφεστερον θεωρηθειη, και μηδε του πρωτοτυπου ἡ αγνοια ἡμιν περιηει.

Ει δε τις ταυτα συναγαγειν εθελησοι προς την εικονα, και το πρωτοτυπον, ουδεν ουδ᾽ οὗτος διαμαρτανει. Τα γαρ εν Θεῳ μονῳ καθορωμενα, Θεου αν ειη· και ὁ προς εκεινα τυπουμενος, προς Θεον αν ουκ αλογως τυπουσθαι ῥηθειη. Ὡ᾽σαυτως δε και ει τα εν τῳ ανθρωπῳ, ὡς εν ὑλῃ το αὑλον, ὡς παραχθεν τον παραγοντα εξεικονιζειν ελαβεν

que proprietatum, quas haetenus recensuimus; veluti ratiocinandi facultas, qua homo pollet, et quaecunque nuper adducta sunt. Haec enim imaginem referunt ineffabilis, et incomprehensibilis, quam in Deo contemplamur, ditionis, sapientiae, creationis, et Verbi illius, quod nec diffluere, nec perturbari potest, atque Patri est consubstantiale. Et certe vis effectrix, dominationis auctoritas, ratiocinandi facultas, et sapientiae participatio esse possent imago, ad quam homo formatus est, dum non est ipse ea imago (si quis haec subtiliter expendere, et nominum potestatem ad rigorem persequi supervacaneum non censet), sed secundum ipsam factus est: ut simul et imago, et quod ad imaginem est, planius intelligantur, nec nobis exemplar ignorare contingat.

Si quis autem ista simul ad imaginem, et exemplar maluerit reducere (*scilicet non cogitaris hominem secundum istas proprietates, quae Dei imago sunt, fuisse conditum*) ne is quidem erraret. Quae enim in solo Deo perspiciuntur, Dei utique sunt; et qui secundum ea factus est, secundum Deum factus non immerito dice-

βεν ισχυν (γεγονε δε ταυτα χαριτι Θεια, και δωρεα του ανθρωπου), εν τω εικοτι λογω λεχθειη αν και ὁ ανθρωπος εικων γεγενησθαι Θεου.

ceretur. Eodem autem pacto si haec in homine eam Dei similitudinem producere potuerunt, quam spiritus materia, et creatoris creatura habere potest (haec autem ex Dei gratia, beneficioque homini collato facta sunt), iure, meritoque homo imago Dei factus diceretur.

Διο και ὁ Θειος Γρηγοριος ελεγε· παρ᾽ ἑαυτω δε πνοην ενθεις, ὁ δη νοεραν ψυχην, και εικονα Θεου οιδεν ὁ Λογος. Συνοπτικω γαρ τυπω χαιρων ὁ ἱερος εκεινος ανθρωπος, και βραχεια ῥηματων πλοκη πολλων νοηματων απαγγελλειν περιοχην, μικρου τους λογους αυτου κατα την ιδεαν ταυτην συνδιαποικιλλεσθαι ποιει. Διο κανταυθα, πνοην ειπων ενθεις (ὁ την δημιουργικην ισχυν επειχε της ψυχης), αντι του ταυτην τη ἑρμηνεια την διανοιαν κατα μερισμον, και διαστασιν εξαπλωσαι, συνοπτικως απεφηνατο λιαν, ὁ δη και νοεραν ψυχην, και εικονα Θεου οιδεν ὁ Λογος. Διαπλουμενος δ᾽ αυτω τω νοηματι εφη· ἡ τις την νοεραν ψυχην εκδημιουργησε τε, και προηγαγεν ἡν εικονα Θεου ειδεν ὁ Λογος.

Quamobrem et D. Gregorius inquit: *ex se ipse* (Deus) *spiraculum indidit: qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat* (d). Quum enim concisa loquutione, et brevi verborum ambitu sacer ille vir multas simul sententias proferre amet, propemodum sermones suos his dictionis coloribus reddit variegatos. Quare heic quoque, dum inquit *spiraculum indidit* (quod vim operatricem animae datam innuit), noluit hunc sensum distincte, et diffuse enucleare, sed paucis eum satis exposuit subdens: *qua quidem loquendi ratione animam intelligentem, et imaginem Dei Scriptura significat*. Ipse autem eadem sententia se explicans ait: (spiraculum), *quod animam intelligentem creavit, et produxit, quam nomine imaginis Dei*

Οὑτω

(d) In S. Pascha Homil. II. pag. 680. Edit. Colon. 1690.

Οὑτω δε εστι και εις δυο συναγαγειν του θεωρηματος την ἑρμηνειαν, και εις τρια παλιν εξαπλωσαι· μαλλον δ' ει τις καθ' ἑκαστον λεπτολογειν τε, ϗ πολυπραγμονειν εθελησει την προκειμενην θεωριαν, τεσσαρα αν ειη εισορᾳν· δι' ὡν ἡ σχεσις του εικονιζομενου προς το σφραγιζομενον την εικονα διασωζει. Εστι μεν γαρ το Θειον, εν ῳ των ὑπερ αιτιαν, και καταληψιν πασαν δυναμεων ἡ Θεοπρεπης απαστραπτει τελειοτης. Εστι δε και τα τουτων αμαρυγματα την εκειθεν χαριν εκ φιλανθρωπιας αποματτομενα, και δια τουτο την της εικονος κλησιν εφελκομενα· ἐφ' οἱς ὁ ανθρωπος τεταρτον κατα την (ν) νυν ειρημενην εικονα διαπλαττομενος εχει. Ὡ'στε οἱ την εικονα, και το κατ' εικονα εν διαφοροις επιζητουντες, ου μεχρι τριαδος ἱστασι την ζητησιν, αλλα και τεταρτον, ὁ μηδ' εζητησαν, συνεπαγονται.

Dei Scriptura significat (7).

Hoc autem pacto propositae doctrinae expositio potest ad duo capita (*ad ratiocinandi, et imperandi facultatem*) redigi, quin etiam ad tria (*si addas vim operatricem*) extendi: potius autem, si quis singula subtiliter persequi, et curiose investigare voluerit, quatuor utique (*addita Verbi emanatione*) poterunt inveniri; per quae relatio inter repraesentantem, et repraesentatum intercedens rationem imaginis servat. Est enim Divinitas ea, in qua perfectio facultatum, quae supra omnem caussam, et comprehensionem sunt, digna Deo effulget. Sunt autem harum facultatum radii, qui pulchritudinem illinc ex Divina clementia adceptam exprimunt, et propterea imaginis nomen sibi vindicant: quorum radiorum quartum quoque habet homo, secundum modo dictam imaginem formatus. Quare qui imaginem, et quod ad imaginem est, haud in una re quaerendum putant, non usque ad tria capita exquisitionem similitudinis producunt; sed quartum quoque (*nempe Verbi emanationem*), quod non quaesierunt, adiiciunt.

Ταυ- Quam-

(7) Ubi id scripserit, nescio; certe in laudata Oratione desideratur.

(ν) Monosyllabon νυν huc post την frustra iniectum expunxi.

Ταυτῃ αρα και τον εκπερισωνυμον οιμαι Γρηγοριον καθυφεντα της πολλης ακριβολογιας αρκεσθηναι τῃ εικονι, και τῳ παραδειγματι. Επει περ μηδε προθεσις ην αυτῳ το ῥητον καταμεριζειν, και εις ὁσα δυναιτο, μερη (o) συναυξειν· αλλ᾽εν πανηγυρικῳ. και δημοτελει λογῳ χρειαν πληρουν παρεληφθη το θεωρημα τῳ πληθει συμπεριφερουσαν.

Quamobrem praeclarissimum Gregorium arbitror, summo loquutionis rigori minime vacantem, tantum imagine, et exemplari fuisse contentum. Neque enim sibi proposuerat Scripturae oraculum in minutas partes dispescere, easque, quantum posset, multiplicare: sed quum celeberrimam, publicamque concionem haberet, sibi proposuit sic doctrinam exponere, ut frequentissimo illi conventui plenam adferret utilitatem.

Τινες δε το κατ᾽εικονα παρειληφασιν αντι του δια της εικονος. Το γαρ Παναγιον Πνευμα, φασιν, ὡσπερ ϗ ὁ Υἱος, απαυγασμα, και χαρακτηρ, ϗ εικων απαραλλακτος του Πατρος. επει δια του Πνευματος, ητοι του Εμφυσηματος προσεχως ἡ του ανθρωπου δεδημιουργηται ψυχη, εικοτως δια της εικονος λεγοιτ᾽αν εις το ὁλοκληρον ὁ ανθρωπος αποτελεσθηναι, και κατ᾽εικονα γεγενησθαι Θεου, ητοι της Θειας εικονος εργον, και φιλοτεχνημα χρηματισαι· και την μεταληψιν των ονοματων

Nonnulli vero illud *ad imaginem* scriptum pro *per imaginem* autumant. Nam quum Spiritus Sanctus, aiunt, uti et Filius sit *splendor*, *et figura* (8), *et imago* (9) immutabilis Patris; quumque hominis anima per Spiritum, seu Spiraculum immediate condita sit; iure meritoque hominem *per imaginem* omnino creatum, et *ad imaginem* Dei factum, seu Divinae *imaginis* opus, et praestantissimam esse creaturam dicere possumus; adeoque hanc nominum metalepsin sine impedimento

(o) Hariolando illud *μερη* ad interstitiolum complendum refinxi, nec me piget. Verbum autem *πανηγυρικον* ab exordio eiusdem Orationis edoctus reddidi *celeberrimum*.

(8) Ad Hebreos I. 3.

(9) Sapient. VII. 26. Vide tamen, ne Photius haec de S. S. dicens, suo per cuniculos errori viam sternat, ac putet ea, quae in adductis Scripturae locis litteris Filio tribuuntur, usurpari posse de S. S. quia hic quoque tantum a Patre procedat.

των ακωλυτον ειναι. Διοτι και τινες (π) εις την εκθεσιν της Ἱερας ἡμων Γραφης σταντων αντι του κατ᾽ εικονα ειπειν, εν εικονι Θεου διελαβον τον ανθρωπον πεποιησθαι. Αλλ᾽ ὁυτος μεν ὁ λογος, και παραδοχης αξιουμενος, ουδεν την αληθειαν παραλυπησειε· και την δευτεραν των ειρημενων ὑπερχομενος ταξιν ουκ αν αγαπησει, ουδ᾽ επιζητησει ου μεν ουν, κατα γε κρισιν την εμην, ταυτης ὑπεραρθηναι.

Εστι δε εὑρειν, οἱς ειρηται (δι ὡν και αυτοθεν εις ιδιον το κατ᾽ εικονα συναναφερεται (ρ) προ καταληψεως)· ειρησθω τῳ Λογῳ το ῥημα, διαβαινειν προς την του Λογου σαρκωσιν, και επιδημιαν· Ει γαρ ὁ Λογος, Φασι, σαρξ εγενετο, και εσκηνωσεν εν ἡμιν, και ανθρωπος εχρηματισε κατα παντα, πλην της ἁμαρτιας· κατ᾽ εκεινο το ἱερον, και αναμαρτητον Αγαλμα, αλλα και πασης ἁμαρτιας καθαιρετικον, και τον πρωτοπλαστον Αδαμ δεδημιουργηθηναι και Φρονειν, ϗ λεγειν ορθως

to adhibemus. Quamobrem nonnulli eorum, qui Sacris litteris explicandis incubuerunt, non *ad imaginem* hominem fuisse factum dixerunt, sed *in imagine* interpretati sunt. Atqui haec quidem interpretandi ratio, si etiam adceptione digna videatur, nullo pacto veritati officere poterit; immo et alteram hanc propositi oraculi enucleationem subiens, ab ea, meo quidem iudicio, nec amabit, nec quaeret avelli.

Reperiuntur autem Auctores, qui (et hac quidem explicatione illud *ad imaginem* protinus refertur ad Divinae Personae proprietatem ante catalepsin) aiunt: esto illud *ad imaginem* ita dictum de Verbo, ut ad Verbi incarnationem, et adventum pertineat. Si enim *Verbum*, inquiunt, *caro factum est*, *et habitavit in nobis* (10), et homo fuit *per omnia* (11) praeterquam in peccato (12); utique secundum illam sanctam, et peccato carentem, immo et omne peccatum destruentem Ima-

(π) Της huc temere insertum evellendum duxi.
(ρ) Sic placet pro συν αναφαιγεται.
(10) Ioan. I. 14.
(11) Ad Hebraeos II. 17.
(12) Ibid. IV. 15.

ορθως αν ουδεν αποκωλυσειε λογος.

maginem fuisse vel ipsum primum parentem Adam conditum recte censere, et dicere nulla ratione prohiberemur.

Και εχεις τροπον αλλον, ὡς εν πορισματι δια της τοιαυτης θεωριας προερχομενον, και την εικονα, και το πρωτοτυπον, και καθ' ἣν εικονα ὁ Αδαμ εις ανθρωπου φυσιν διεμορφωθη. Και γαρ ἡ εικων απαραλλακτος, και συμφυης ὁ Υἱος ὑπαρχων, γεγονως δε ανθρωπος καθ' ἡμας, και εις (σ) μιαν ὑποστασιν τῳ προσλημματι συνελθων, ὁμοτιμον τον ανθρωπον εδειξεν ἑαυτῳ· καθ' ἣν μορφην, και ιδεαν της σωτηριου ταυτης σαρκωσεως ἡ τα μελλοντος ηδη καθορωσα τε, και οικονομουσα Θεου σοφια τον Αρχηγον του γενους ἡμων χερσιν αχραντοις, και δημιουργικοις ὑπερβολῃ φιλανθρωπιας ὑπηγαγετο πλαττεσθαι.

En alium modum habes, quasi in porismate ex huiusmodi explicatione procedentem, habesque simul et imaginem, et exemplar, et secundum quamnam imaginem Ada in hominis natura fuerit constitutus. Quum enim Filius sit imago incommutabilis, et consubstantialis Patri, quumque factus sit homo, quales nos sumus, et unam cum adsumta natura confecerit personam; hominem ad eamdem suam conditionem evectum ostendit: atqne secundum hanc Verbi incarnati formam (13), et ideam Divina sapientia, quae praevidebat, disponebatque futura, ad primum nostri generis Parentem pura, et creatrice manu formandum a suae benignitatis abundantia adducta est.

Αλλα ταυτα μεν κατα το σαφεστατον, οιμαι, και δι' ευκρινειας τεθεωρηνται. Ὁ γαρ των Ανθρωπων Μορφιτων ληρος εις εκεινων (τ) απερριφθω κεφαλας, οἱ προς την ανθρωπου μορ-

Atque haec maxima, ut arbitror, perspicuitate, et diligentia enucleata sunt. Enimvero Anthropomorphitarum delirium esto in eorum animum inductum, qui Deum quavis figura,

(σ) Hanc προθεσιν sensu ductante refinxi.
(τ) Ita reor pro εικονων scribendum.
(13) Ad Philip. II. 7.

μορφην, και το σχημα, τον ασχηματιστον τε, και απεριοριστον, και ακαταληπτον συγκαθελκουσιν εκμεμηκοτες Θεον. Ουδε τουτο ῥᾳον ον, και προχειρον ηθελησαν επι νουν λαβειν, ὡς ει το Θειον εξ αϊδιου, και ουχι λογῳ συγκαταβασεως, και φιλανθρωπιας την του ανθρωπου διεμορφουτο μορφην, εις ματην αν εγεγονει ἡ επ'εσχατων των χρονων δια του Υἱου του ἡμετερου φυραματος προσληψις.

Ουδε το Θειον καθαρευον ειη (ω φρενος παρακοπτουσης) τα εσχατα κατα το αῤῥεν τε, ϗ θηλυ μη διαστελλεσθαι. Και γαρ το Ἱερον αποφηναμενον Λογιον· κατ' εικονα Θεου εποιησεν αυτους· ευθυς επηγαγεν· Αρσεν, και θηλυ εποιησεν αυτους· ὡς της εικονος επιπρεπουσης ουχι μονῳ τῳ Αδαμ, αλλ' ὁμοτιμως ϗ τῃ Ευᾳ προσαρμοζουσης, και δι'αυτων παντι τῳ ανθρωπινῳ γενει. Ει γαρ κατα σωματικην επιφανιαν, και μορφην, ὁ ανθρωπος διεπλασθη, του Θεου τα τε ειρημενα συνασεβειν τῃ απαρχης δυσσεβουσῃ πλανῃ συνεπεται, και ανθρωποπαθες την ανυβριστον εξυβριζειν Θεοτητα· το γαρ ανθρωπο-

ra, circumscriptione, et comprehensione carentem ad hominis formam, atque figuram pertrahendum insanientes putarunt. Immo neque hoc, quod facile intellectu, et cuipiam obvium est, mente percipere voluerunt; quod scilicet, si Deus humanam formam ab aeterno, et non ratione descensus de Coelis, et ratione misericordiae erga homines, habuisset; in vanum Filius in novissimis temporibus corpus nostrum adsumsisset.

Immo neque Deus adeo purus esset (o mentem delirantem!), ut genitales in eo partes secundum masculeum, foemineumque sexum non distinguerentur. Ubi enim Sacra Eloquia inquiunt: *ad imaginem Dei creavit illum*; protinus subdunt: *masculum, et foeminam creavit illos* (14): ut pote quod imago non solum Adam decoraret, sed Evae quoque, ac per eos universo hominum generi pari honore congrueret. Si enim homo ad corpoream Dei speciem, et formam conditus fuisset; impio hoc errore praemisso, sequerentur non modo illae impietates, quae de Deo dictae sunt, sed etiam quod humanis per-

(14) Genes. I. 27.

πομορφον ουδ' απαλλαγην ποθεν παθων ανθρωπινων εκληρωσατο.

perturbationibus veneranda Divinitas deturparetur: id enim, quod formam humanam haber, nullo pacto humanis perturbationibus carere potest.

Τοιουτων δε και τα της πλανης σεβασματα· και ουδεν πεπυῥῥικασιν (υ) ειδωλικῃ δεισιδαιμονιᾳ την Θεοπρεπη, και σεβασμιον ἡμων Θεολογιαν συναναφυροντες, και εις τουτο συναγειν εκβιαζομενοι. Πολλων δε, και αλλων δυσφημιων παρεπομενων, ταυτα μαλλον προκυπτει, και την παρανοιαν λαμπρως απελεγει των εις ταυτην την ὑποληψιν ἑαυτους αθλιως εναποῥῥιψαντων.

Anthropomorphitarum autem errorem et ista absurda sequuntur; ac illi cum ethnica superstitione nostram Deo dignam, venerandamque Theologiam commiscere, et conari, ut ad idem redigantur, non erubuerunt. Quum autem aliae, atque aliae absurditates sint, quae inde sequuntur, hae magis erumpunt, et insaniam eorum, qui in istam opinionem misere sese proiecerunt, luculenter evincunt.

Παραπλησιου δε παρανοιας ελεγχος αν ειη και των πολυπλανων Ιουδαιων ὁ μυθος, ὃς Υἱον ου παραδεχομενος ὁμοουσιον τῳ Πατρι, ουδε τῳ Πνευματι συνομολογειν εθελων το κατα φυσιν αξιωμα της Θεοτητος, δια μεν ασωματου δυναμεως προς την Θειαν φυσιν αναγειν ουκ αισθανεται βιαζομενος· το γαρ κατ' εικονα ἡμετεραν τον Θεον προς τας ασωματους ταξεις ουκ εσχεν ειπειν ουδεμιαν αιδω. Εικονα γαρ διδους μιαν, και την αυτην Θεου τε, και των ασωματων δυναμεων, εις

Paris autem dementiae redargui posset illud quoque Iudaeorum erroribus scatentium commentum, qui, dum Filium non admittunt consubstantialem Patri, dumque nolunt Spiritui Sancto divinae naturae dignitatem tribuere, interea Filio, et Spiritui incorpoream (*creatricem*) potentiam tribuentes non animadvertunt, quod cogantur eos ad divinam naturam evehere: si quis enim adserat Deum dixisse ad Angelicos ordines, *faciamus hominem ad imaginem nostram*, is pudori nuncium remisit.

(υ) Sic lego pro πιυῥῥικασι.

εἰς ταυτον ἑκατερου την Φυσιν συναγει, Δημιουργου τε, και Δημιουργηματος ἁπαν αφελων το διαφορον. Ὡν γαρ ἡ εικων ἡ αυτη, κ̀ απαραλλακτος, τουτων ἡ Φυσις ἑτεροτητα παραδεχεσθαι δυναται;

Αλλα επι τοσουτον μεν και ταυτα, και ὁ λογος ουκ αν ουδ' ἡψατο τουτων. Αλλ' ὡς αν μαλλον τῃ παραθεσει των ατοπων ὑποληψεων το της αληθειας ειη καλλος αναλαμπον, ὑπεστη διελθειν, ἁ πολλῳ βελτιον ην μηδε τοις απαρχης προς ταυτα κατενεχθεισι, μηδ' εν διανοιᾳ βαλλεσθαι.

misit. Qui enim unam Dei, et Angelorum concedit esse imaginem, ipsamque esse Deum, et praeditam incorporeis facultatibus, is ad idem reducit Dei, et Angelorum naturam; ac omne inter Creatorem, et Creaturam discrimen tollit. Ea enim, quorum eadem est imago, et immutabilis, horum natura potestne diversitatem excipere?

Atque haec absurda huc usque pervenerunt, et tamen vix pauca eorum delibavimus. Sed ut ineptarum adpositione opinionum pulchritudo veritatis magis magisque eluceret; ea duximus esse memoranda, quae multo melius esset, si neque in res ab initio enucleatas, neque in nostrum animum inseruissemus (15).

(15) De hac quaestione sententias SS.Patrum prima fronte discordes, sed facili negotio conciliandas fuse more suo persequitur Dionysius Petavius *De Opificio sex dierum* Lib. II. cap. 2. 3. 4. Eas itaque si cum Photianis doctrinis conferas, quid laudandum, quidque improbandum sit, ipse per te iudicabis.

ΕΡΩΤΕΜΑ μβ

Πως νοητεον το· εγω σκληρυνω την καρδιαν Φαραω;

Τινες μεν φασι σκληρυνειν λεγεσθαι τον Θεον καρδιαν Φαραω, ὁτι μακροθυμων επ' αυτῳ κατα τον καιρον της απειθειας, και μητ' αυτον, μητε το εθνος συναπειθουντας πανωλεθριᾳ παραδιδους, φιλανθρωποτερον δε τας τιμωριας επαγων, παρεσχεν αυτω αδειαν ὑπεροψιας, ὡστε των προστατ τομενων ολιγωρειν. Την γαρ του Θεου μακροθυμιαν αφορμην εκεινος ποιουμενος μειζονος απειθειας τε, και απονοιας, σκληρυνθηναι λεγεται παρα Θεου· οἱα δε της Θειας φιλανθρωπιας το απειθες αυτῳ, και μισανθρωπον συνενδιδουσης, και τροπον τινα συγκατεργαζομενης.

Αλλα γαρ ταυτην την εκδοχην του λογου πολλοι μεν ακοῃ αλυπῳ προσδεχονται, και ὡς ευσεβουσαν περιπτυσσονται την των ῥηματων αναπτυξιν· ουκ ευπορον δ' αν τις ισως ανθυποφερειν παρεχεται λυσιν. Και μεν ὁ Θεος τας τιμωριας επηγεν,

(1) Exod. IV. 21.

QUAESTIO XXXXII.

Quaenam sententia subiecta est verbis illis: ego indurabo cor Pharaonis (1)?

Nonnulli quidem docent Deum hoc sensu dici Pharaonis cor indurare, quod, dum contumaciae tempore eum patienter exspectabat, et nec ipsum, nec ipsius gentem aeque pervicacem funditus perdebat, poenas autem irrogabat leniores; tantam ei ansam superbiendi praebuerit, ut mandata contemneret. Quum enim ille a Dei patientia occasionem augendae suae obstinationis, et vecordiae adriperet, a Deo dicitur fuisse obduratus: perinde ac si Divina clementia pertinacem ipsi animum, et crudelem inderet, et quadommodo suam ad hoc operam conferret.

At enim istam loci huius interpretationem multi quidem inoffensis auribus excipiunt, eamque verborum explicationem uti piam amplectuntur: fortasse vero in hanc non planam dubii solutionem quispiam potest insurgere. Et quidem Deus plagas Aegypto suae

γεν, ουχ ἱνα το μακροθυμον αυτου παραστη, αλλ' ἱνα την του Φαραω, ϗ των θεραποντων αυτου θρασειαν μανιαν, και την ασχετον κατα των Ισραηλιτων, και πικραν αναστειλη κακουχιαν. Ουδε προηγουμενον ην τῳ Θεῳ το Αιγυπτιον καταναλωσαι γενος, αλλα τῳ φοβῳ των τιμωριων, και κολασεως συμπαθεστερον, ϗ φιλανθρωποτερον παρασκευασαι διατιθεσθαι προς τον Ισραηλ, και της αιχμαλωσιας αυτου, και ταλαιπωριας απαλλαγην ευπειθεστερον αυτοις, ϗ φιλανθρωποτερον δεξασθαι. Ουκουν ὁ εξ αρχης τ ς αναπτυξεως λογος την οικειαν λαμβανει ταξιν, και το καλως εστοχασθαι της των ῥητων διανοιας αναποβλητον εχει το απεριτρεπτον.

infligebat; non ut patientiae suae specimen praeberet, sed ut Pharaonis, eiusque ministrorum retunderet furorem, atque ut intollerandam, duramque Israëlitarum vexationem reprimeret. Neque Deus sibi proposuerat Aegyptiam gentem evertere, sed aerumnarum, et castigationum timore efficere, ut illa erga Hebraeos misericordior, humaniorque fieret, atque ad eos a servitute, et calamitate liberandos facilius, clementiusque induceretur. Non ergo haec in exordio orationis adlata interpretatio loco proposito quadrat, neque verborum sensum acu tangens inconcussam obtinet stabilitatem (2).

Ουκ αν δε λεγειν ειη κρισεως ορθης ενδεεστερον, ὡς το εγω σκληρυνω την καρδιαν Φαραω αντι του· σκληραν ουσαν, και ατεραμονα, μαλλον επιδειξω τουτο πασχουσαν, ϗ μητε θανατου, μητε τιμωριων παρουσιᾳ μαλασσομενην. Και γαρ επιδηλος μαλλον ἡ σκληροτης της Φαραωνιτιδος καρδιας, και των, ὁσοι

At dici nequit, quod rectiore iudicio indigeamus, si illud *ego indurabo cor Pharaonis* interpretemur hoc pacto: *cor iam durum, atque indomitum ego magis patefaciam, isto adfici vitio, & neque morte, neque suppliciis imminentibus emolliri.* Enimvero duritia cordis Pharaonis, ceterorumque, qui eius ani-

(2) At istam ego interpretationem minime damnarim, quippe quae fautores habet praeclarissimos; Originem *Philoc. c.* 20. Theodoretum *in Ep. ad Rom. IX.* 17. ac Basilium *Schol. in Ep. ad Rom. IX.* 28.

ὁσοι προς την αυτου γνωμην αμιλλωμενοι το ανθρωπινον απεθηριουντο, πασιν επεδειχθη, ϗ διηνγελθη· ἁ τε δε μητε των τοσουτων, και τηλικουτων των πληγων το σκληρον αυτων, και ατεραμνον ὑπομαλαξαντων, μητε της πωρωσεως το ακμαιον ὑπεκλυσαμενων. Και πριν τη ὠμοτητι, και μισανθρωπιᾳ επεπορωτο, μεταβαλλεσθαι ου προσιεμενη προς ἡμεροτητα, αλλα ουν ουχ οὑτως εγνωριζετο σκληρα, και αυθαδης, και αμειλικτος ἡ Φαραωνιτις ψυχη· ουδε των αλλων ουδενι οὑτω πασι διεβεβοητο, και ανεστηλουτο προς θριαμβον ανεξαλειπτον· ὡς τοις παρα δοξης εργοις μαστιζομενη, και επι της αυτης αγριοτητος, και θηριωδους ὁρμης διαμενουσα.

Ει δε τις και ἁπλουστερον εθελοι μεταλαβειν το λογιον, και το εγω σκληρυνω, αντι του εασω, και παραχωρησω σκληραν γενεσθαι, νοησει· της μεν ευσεβουσης δοξης ουδ᾽ οὑτος ὁ λογος διεστηκεν· της μεταβολης δε των ῥηματων ουκ ιδιαζουσαν εχει την μεταχειρησιν, αλλα εις την κοινην καταφευγει λυσιν, δἰ ἡς και αλλα πλειω το της μεθοδου κοινον επιλυεται· ὡς το παρεδωκεν αυτους
εις

animum aemulati humanitatem cum feritate commutarunt, omnibus ostensa, et denunciata est; dum ne tantae quidem, talesque calamitates duritiam eorum, et obfirmationem emollire, atque obcaecationis vim solvere potuerunt. Atque priusquam saevitie, et inhumanitate excaecaretur Pharaonis animus, patebat quidem, quod ad induendam clementiam non induceretur; sed tamen non patebat, quod adeo durus, adeo superbus, et adeo inflexibilis esset: neque is ullo facinorum suorum sic omnibus innotuit, et indelebile sibi monumentum comparavit; ut quando per incredibilia prodigia flagellatus, in eadem tamen immanitate, et rabie ferina permansit.

Si quis autem planius quoque velit ea verba interpretari, et illud *ego indurabo* intelligat pro *ego sinam, et permittam durum fieri*; certe quidem a religiosa cogitandi ratione neque isthaec commentatio aberrarit: non adgreditur autem propriam loci huius interpretationem, sed ad communem confugit solutionem, per quam et plures aliae difficultates regula communi enucleantur: quemadmodum illud *tradidit illos in pas-*
sio-

εις παθη ατιμιας, και παρεδωκεν ὁ Θεος εν ταις επιθυμιαις της καρδιας αυτων· και καθως ουκ εδοκιμασαν τον Θεον εχειν εν επιγνωσει, παρεδωκεν αυτους ὁ Θεος εις αδοκιμον νουν· και ετυφλωσε τα νοηματα των απιστων εις το μη αυγασαι αυτοις τον φωτισμον του Ευαγγελιου· και εδωκεν αυτοις ὁ Θεος πνευμα κατανυξεως, οφθαλμους του μη βλεπειν, και ωτα του μη ακουειν· και πεπωρωκεν αυτων ὁ Θεος την καρδιαν· και εξεκλινας τας τριβους ἡμων απο της ὁδου σου (α), ϗ μυρια αλλα.

Ει γαρ και ἑτεροις εφοδοις ἑκαστον των ειρημενων Ἱερων Λογιων εις το σαφεστατον τε, ϗ αστασιαστον καταρρυθμιζεται· αλλ᾽ουν αυτη ἡ κοινη, ϗ κατα παντων των ὁμοιων μεταβολη ουδεν ελαττον ϗ του επιβολουντος τους λογισμους εστιν ανακα-

siones ignominiae (3); et *tradidit Deus in desideria cordis eorum* (4); praeterea *sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum* (5); immo *excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii* (6); tum *dedit illis* (*Deus*) *spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant* (7); denique *induravit cor eorum* (8); postremo *declinasti semitas nostras a via tua* (9), atque alia sexcenta.

Etsi enim aliis explicandi modis unumquodque sacrorum oraculorum, quae nuper memorata sunt, luculentissimum, et inconcussum obtinet sensum; tamen communis isthaec, et ad omnes huiusmodi loquutiones pertinens expositio nihilo minus suffi-

(α) Pagina αυτογραφου inferne, vel superne, ut arbitror, abscissa duplicem utrinque patiebatur lacunam. Quare exscriptor bis in nostro codice spatiolum intermisit, addiditque το λειπει. Nos autem ne mutilam exhiberemus hanc quaestionis solutionem, ex Vaticano Codice eam complendam curavimus. Quod igitur ex verbis απο της ὁδου σου usque ad το απροαιρετον κατορχειν, et quod rursus ab οὑτως ὁ δυναμενος usque ad και την δυναμιν heic intersertum vides, totum id Cl. Hieronymus Amatius Vaticanae Bibliothecae Scriptor nobiscum benignissime communicavit.

(3) Ad Rom. I. 26.
(4) Ibid. 24.
(5) Ibid. 28.
(6) II. Ad Corinth. IV. 4.
(7) Ad Rom. XI. 8. Vide Isai. VI. 9. et Matth. XIII. 14.
(8) Ioan. XII. 40.
(9) Psalm. XLIII. 19.

καθαρσις, ϗ ου δια μακροτερων την μεταβολην επιδεικνυται. Το γαρ παρεδωκε, ϗ εδωκε, ϗ έκαστον των ειρημενων αντι του συνεχωρησεν, ενεδωκεν, ειασε λαμβανομενον ου προς τουναντιον της ὁρμης εξεβιασατο το απροαιρετον καταρχειν της προαιρεσεως ηναγκασε, και του αυτεξουσιου τους λογισμους απεστερησεν (β), εν ισοις ὁροις εκκλειων το εφ᾽ ἡμιν, και το μη εφ᾽ ἡμιν, διωρισατο, ουδ᾽ ἀκουσιους προς το καλον μεθειλκυσατο, ουδε μη βουλομενους τις προθεσεως ανεχαιτισε. Το οὑτω μεταβαλλειν εις τας ὁμοδυναμους, και αμφιβολους φωνας, τας, ὁσαι τοις πολλοις εδοκουν απoριαν παρεχειν τῳ της ὁμωνυμιας αμεριστως συνεχομεναι, της τε ασφαλους ειη αν ὑποληψεως, και τῃ μιᾳ θεωριᾳ πλειω διαλυουμενης ζητηματα (γ).

sufficit ad refellendas hominis veritatem obscurantis cavillationes, nec per longiores ambages exhibet interpretationem. Illud enim *tradidit*, et *dedit*, et quodvis ex verbis adductis, si pro *permisit*, *non impedivit*, *sivit* adcipitur; non significat, quod Deus vim intulerit voluntati, ut contra inclinationem egerit, aut coëgerit voluntarias electiones, involuntario motui obtemperare, et deliberationes libero orbarit arbitrio; sed significat, quod aequis terminis secludens, quae subiacent, et quae non subiacent nostrae potestati, ea separarit, neque invitos ad bonum pertraxerit, neque volentes a proposito revocaverit. Qui hoc pacto in aeque pollentes, et ambiguas voces transmutat illas, quae multis negotium facessere videbantur ob aequivocationem sibi inseparabiliter coniunctam; is sententiam non modo tutam, sed et unica regula solventem plures controversias tenere potest.

Πως ουν αντι του παρεδωκε, και πεπωρωκε, ϗ των τοιουτων, το συνεχωρησεν, ουκ εκωλυσεν, ου

Quomodo itaque pro verbis illis *tradidit*, *excaecavit*, atque aliis huiusmodi, intelligentur verba

(β) Particulam adversativam αλλα ad sensus perspicuitatem adde lector; nos, uti vides, in versione adiecimus.
(γ) Sic legendum pro ζητηματος.

ου κατεσχεν, ου προς βιαν μετεστησεν εκληφθησεται, και τα τοιαυτα· ότι επι των ανθρωπινων ῳ προσεστι παρανομιαν, η τινα αλλην πλημμελειαν εκκοπτειν, ὁ δε τον πλησιον ἁμαρτανειν ουκ εκωλυσεν· οὑτος την αιτιαν ουκ εκφευγει μη συνεργασασθαι τῳ ἡμαρτηκοτι το ατοπημα, και παραδουναι λεγοιτ' αν τον παραπεσοντα τοις παθεσι; Σοι γαρ εξον ασφαλιζεσθαι τον πελας· συ δε τουτον ουκ ανεχων προς τα παθη συνωθισας. Εξετεινε την χειρα λαβειν τα αλλοτρια· αυτος παρων, και ισχυων μεθελκυσον. Τα ομματα τοις της ακολασιας προπυλαιοις επιβαλλει· εξον σοι παυειν, αναστειλον. Αν δε μη αναστειλης, μηδε μεθελκης, μηδε επεχης φερομενον, ουδεν ελαττον το εργον σου, η του εμβεβηκοτος τοις παραπτωμασι. Οὑτως ὁ δυναμενος επεχειν τα ατοπα, μη επεχων δε, λεγοιτ' αν αυτος τῳ των ατοπων εργατῃ συγκατεργαζεσθαι.

Απο δε των παρ' ἡμιν συνηθως λεγομενων, ϗ περι Θεου τῃ λεξει παραπλησιως κεχρησθαι, ουκ αν ειη δυσχερες, ουδ' ανακολουθον. Αλλα ϗ πολλη μεν ἡ Ἑλλας οὑτω ταις φωναις αποκεχρησθαι· πολλη δε των Ἱερων ἡμων Λογιων ἡ συν-

verba haec *permisit*, *non impedivit*, *non detinuit*, *non per vim transtulit*, et cetera id genus: quum in humanis rebus si quis flagitio, vel cuipiam culpae poterat obcurrere, et tamen proximi peccatum non praepedivit; is censuram non effugit, quod culpam cum eius patratore communicarit, et iure diceretur hominem prolapsum malis tradidisse? Tu enim poteras proximum tutari: tu eum non coërcens in suas cupiditates compulisti. Extendit ille manum ad aliena usurpanda; tu, si adsis, et valeas, fac retrahatur. Oculos in luxuriae illecebras iniecit; modo detur tibi compescendi copia, ipsum avoca. Quod si eum in vitia praecipitem, neque avoces, neque retrahas, neque coërceas; non minus est opus tuum, quam illius, qui in peccata prolapsus est. Ita qui potest crimina impedire, non impedit autem; is criminum patratori cooperari merito diceretur.

Illis autem loquendi modis, quos adhibere solemus de nobis verba facientes, de Deo quoque loquentes similiter uti, nequaquam poterit inopportunum esse, aut minus consentaneum. Immo saepe quidem

συνηθεια· ϗ το (ε) μυριοις, ὁσοις εν τῳ ασυγκριτῳ και ὑπερφυει προς τα ανθρωπινα της διαφορας, (την τε θειαν βουλησιν, και την δυναμιν, και την ευδοκιαν, και τα ὁμοια)· ου μονον ουδεν προς την μεταληψιν των ειρημενων ῥηματων αντιφθεγγεται, αλλα και μαλλον συγκατασκευαζει την επιχειρησιν. Εν οἱς γαρ ἡ βουλησις, και ἡ δυναμις, και ἡ ευδοκια απαραποδιστον παντελως την οικειαν ενεργειαν προβαλλεται, εγγυς Ἱερολογιας ειναι την ειρημενην των ονοματων τεκμηριουται μεταθεσιν.

dem Graeci; saepe autem solita Sacrarum Litterarum eloquutio sic voces usurpant; et quidem in sexcentis locis, ubi tanta est diversitas Divinarum rerum ab humanis, ut nec comparatio institui, nec intra naturae terminos concludi posset (scilicet quoad divinam voluntatem, et potentiam, et beneplacitum, et cetera huiusmodi); non modo propositorum verborum metalepsi nequaquam adversantur; verum etiam ipsam susceptam potius confirmant. In quibus enim voluntas, et potentia, et beneplacitum propriam operationem omnino liberam elicit, secundum Theologicam loquendi rationem praedicta nominum permutatio esse comprobatur.

Αλλα γαρ ἱκανα σοι ϗ ταυτα την στοιχειωδη του ζητηματος παραστησαι διαγνωσιν.

At enim et ista ad exhibendam elementarem quaestionis discussionem tibi sufficiunt (10).

(9) Τοις procul dubio refingendum est.

(10) Calvinus, ut notum est, hoc Exodi loco, tamquam argumentorum suorum Achille, probare conatur, quod Deus directe, ac proprie, impellendo, et cogendo cor Pharaonis obdurarit. Atqui huiusmodi blasphemiam vel ipse Photius exhorruit, ac nigro, ut aiunt, theta traiecit. Immo cetera quoque Sacrarum Litterarum oracula, quibus Calvinus ad suam praestruendam doctrinam abutitur, in hac diatriba Photius, quomodo intelligenda sint, satis superque indicavit. Si plura quaeris, consule Molinam, Vasquez, Valentiam, Suarez, et alios.

ΕΡΩΤΕΜΑ μγ

Πως νοητεον το, συ ωργισθης, ειρημενον τῳ Θεοληπτῳ Ἡσαιᾳ, και ἡμεις ἡμαρτομεν.

Ενην μεν το ἡμαρτομεν εκλαβειν, ουχ ὁτι τας πραξεις, ἁι τας αρετας λυμαινονται, προειλομεθα· αλλ᾽ ὁτι ἁπλως, ὡν ἡ αἱρεσις ἡμιν, και ἡ σπουδη, τουτων απετυχομεν. Και γαρ διαμαρτανειν κἀκεινος λεγοιτ᾽ αν, ὁς αλλο μεν εξανυσαι προυθετο, και την ὁρμην προς το καταθυμιον ετεινε, τοις εναντιοις δε περιπεπτωκε, και αντι των προκριθεντων τοις ανελπιστοις συνεχεται.

Τοιουτον γαρ εστιν (ἱνα την αλλην τεως εξετασιν των ῥηθησομενων εασω) και το· ουκ εν τῳ ανθρωπῳ ἡ ὁδος αυτου· και

εαν

QUAESTIO XXXXIII.

Quomodo intelligendum est illud, quod Isaias Divino Spiritu adflatus pronunciavit: tu iratus es, et (*nos*) peccavimus (1)?

Verbum illud *peccavimus* adcipiendum erat, non ut innuat, *facinora virtutibus contraria adgressi sumus*; sed simpliciter, *ea, quae nobis proposueramus, et studebamus, non adtigimus*. Etenim ille etiam *peccare* dici potest, qui aliud quidem sibi constituit conficiendum, animique sui motum ad propositum intendit; in contraria autem incidit, ac insperata tenet pro praestitutis (2).

Enimvero huius generis (ut ceteras interpretationes mox adducendas in praesenti omittam) est illud: *non in homine via*

eius

(1) Isai. LXIV. 5.

(2) Locum, de quo disputat Photius, sic legit Hebraeus: אתה קצפת ונחטא *hattah katzaphta vannecheta*, quod LXII. Seniores peropportune verterunt: *συ ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν*, et cui ad unguem respondet vulgata D. Hieronymi versio: *tu iratus es, et* (nos) *peccavimus*. Re enim vera prima Hebraei verbi חטא *chatah* significatio est, uti patet ex *thesi*, quam *Hiphil* adpellant grammatici, *aberrare*. Vide *Iudicum* XX. 16. Graeci pariter eodem sensu *το ἁμαρτανειν* passim usurpant, ut verbum *peccare*. Nimirum quia is, qui delinquit, *δικαιου ἁμαρτανει a iusto aberrat*; idcirco translate tum חטא *chatah*, tum *ἁμαρτανω*, tum denique *pecco* translate *delinquo* significant. Per primum igitur, ac proprium verbi sensum propositam Photius difficultatem enucleare conatur.

εαν μη Κυριος οικοδομησει οικον, εις ματην εκοπιασαν οἱ οικοδομουντες· και εαν μη Κυριος φυλαξη πολιν, εις ματην ηγρυπνησεν ὁ φυλασσων· και το ουκ εν τη δυναστεια του ἱππου θελησει, ουδε εν ταις κνημαις του ανδρος ευδοκει· και οἱ βουλην ποιουντες εμβαθυνομενοι τοις διαλογισμοις αυτων, και ου δια Κυριου· και γαρ και οὗτοι, αντι του μη διαπεσειν του σπουδασματος, ου μονον διημαρτον, αλλα και το ουαι προσεπεσπασαντο. Παραπλησιον δε και το ειρημενον προς τους πεποιθοτας επ' Αιγυπτον· εποιησατε βουλην ου δι' εμου: και συνθηκας ου δια του πνευματος μου προσθειναι ἁμαρτιαν εφ' ἁμαρτιας οἱ πορευομενοι καταβηναι εις Αιγυπτον· οἱς και ἡ καταφυγη, και της βοηθειας ἡ ελπις εις αισχυνην, και ονειδος περιτρεπεται. Και γαρ ἑκαστη των ειρημενων, και πολλων αλλων παραπλησιων πραξεων, της ανω κεχωρημενη ροπης, ουκ αν του προτεθεντος τελους εφικοιτο· ουδ' ἡ μελετη προς εργον χωρησει, μη της ανωθεν

eius (3); et *nisi Dominus aedificaverit domum*, *in vanum laboraverunt*, *qui aedificant* (4); praeterea *nisi Dominus custodierit civitatem*, *frustra vigilat*, *qui custodit* (5): et rursus *non in fortitudine equi voluntatem habebit*, *nec in tibiis viri beneplacitum erit ei* (6): rursus *qui consilium faciunt* profundi in cogitationibus suis, *et non per Dominum*: et nimirum hi pro eo ac a proposito non exciderent, non solum inde aberrarunt, sed etiam illud *vae* sibi promeruerunt. Huiusmodi est et illud, quod dictum est Hebraeis in Aegyptum confisis, *fecistis consilium*, *et non ex me*, *et foedera non per spiritum meum*, *ut adderetis peccatum super peccatum*, *qui ambulatis*, *ut descendatis in Aegyptum*: quibus effugium, et auxilii spes *in confusionem*, *et ignominiam* convertitur (7). Singula enim iam dicta opera, et alia id genus plura, quum superna directione essent destituta, ad propositum sibi finem utique pervenire non poterant; neque

(3) Ierem. X. 23. Quod huius diatribae reliquum est, non codici nostro, sed laudati Amatii humanitati debemus.

(4) Psal. CXXVI. 1.

(5) Ibid. 2.

(6) Ibid. CXLVI. 10.

(7) Isai. XXX. 1. 2. et 3. Sed heic Photius Isaiae potius sententiam, quam verba in medio ponit.

θεν προκαταβαλλομενης ευμενειας το πλουσιον ελεος. Ει δε και οργιζοιτο, οἷς αν τις τοις οικειοις διαβουλιοις ερειδηται· πως ουκ αναγκη παντως διαμαρτειν του τελους, και μηδενος τυχειν ἑκαςων των εις τουτο παρενηνεγμενων, ὧν ἡ γνωμη ηγωνιζετο;

Αλλ᾽ αυτη μεν της θεωριας ἡ επιβολη προς μεν τα παρατεθεντα ῥητα, και ει τι τουτοις εναμιλλον, το ἡρμοσμενον, και καταλληλον επιδεικνυται του νοηματος· ου μην γε την αυτην αποδιδωσι χρειαν, και την εξαρχης ὑποθεσιν ευμαρασασθαι (α). τα τε γαρ του λογου προηγουμενα, και ἡ αλλη των ῥηματων διασκευη προς ἑτεραν μαλλον προτρεπεται διανοιαν απευθυνεσθαι. Τι ουν δει λεγειν, η το, συ ωργισθης και ἡμεις ἡμαρτομεν, ουχι τουτο φησιν, ὡς της σης οργης προελθουσης ἡ ἁμαρτια ἡμων ενυμευσε; Τουτο γαρ ουδε την Θειαν ειη δικαιοκρισιαν διασωζοντος, ουδ᾽ αιτιον εισαγει τον ανθρωπον, ουδ᾽ εν οἷς απο γνωμης πονηρευεται· αλλα τον πασης κακιας αναιτιον, τουτον καταβιβαζει τῃ βλασφημιᾳ προς

το

neque ad opus designatum industria perveniet, nisi Divina clementia opus ipsum redundanti auspicetur misericordia. Si autem Deus etiam irascitur, eo quod propriis consiliis quispiam innitatur; quomodo necessario non sequitur, ut iste a fine aberret, et nullam rerum ad finem comparatarum, ad quas animus contendebat, contingat?

At haec indicata loci propositi expositio sensum eius ostendit cum adductis sacrarum litterarum oraculis, et cum ceteris huiusmodi esse congruentem, et consentaneum; verum quid sibi velit, non definit, neque difficultatem a principio propositam plane diluit: siquidem tum ea verba, quae sunt diatribae huius argumentum, tum adpositus locorum Sacrae Scripturae adparatus ad aliam potius sententiam dirigi desiderant. Quid ergo dicendum, nisi quod illo, *tu iratus es, et nos erravimus*, nequaquam hoc innuatur: *ob iram tuam praecedentem peccatum in nobis dominatum est?* Id enim et Divinam laederet iustitiam, et hominem, ne eorum quidem, in quibus ex animi sententia

S pec-

(α) Ex Barberino corrigendum omnino *συμπαρισασθαι*. Supple *δυναται*, aut aliquid simile; nisi malis infinitivum contorta aliquantulum *συνταξαι* ad *αποδιδωσι* referre.

το ὑπαιτιον· και δε και το αυτεξουσιον παρα την εξαρχης πλασιν, και δωρεαν εις το δουλον, και ὑπεξουσιον μεταπλαττοντα. Ει γαρ, διοτι ωργισθη, ἡμαρτομεν, ἡ οργη την ἁμαρτιαν ετεκεν· οργης δ' αμαχου συνωθουσης εις παραπτωμα, τις αντιστησεται;

Διοπερ εις τουτο μεν διαλογισμων απενεγκειν τας Ἱερας Φωνας, ουδεμια παρεισδυσις, μαλιστα πολλων αλλων διδαγματων και πανταχου της Ἱερας Γραφης, και δη και εν αυτω τω Προφητῃ ταναντια και μαρτυρομενων, και κρατυνοντων. Μη γαρ, Φησιν, εβαρυνε Κυριος το ους αυτου του μη εισακουσαι· αλλα τα ἁμαρτηματα ὑμων διιστωσιν ανα μεσον ὑμων, και ανα μεσον του Θεου· και δια τας ἁμαρτιας ὑμων απεστρεψε το προσωπον αυτου του μη ελεησαι. Ὡστε ουκ εκ της Θειας αποστροφης το ἁμαρτανειν ἡμας· ουδε εκ του παροραν, και μη ακουειν, των ἁμαρτηματων ἡ ισχυς· αλλ' εξ ὡν ἁμαρτανομεν, και πλημμελουμεν, και ἡ αποστροφη,

peccat, caussam redderet; sed in Deum, qui cuiuscumque culpae caussa esse non potest, culpam per blasphemiam transferret: quin etiam Deum induceret redigentem hominis libertatem contra primitivam creationem, gratiamque in servitutem, et subiectionem. Si enim, quia Deus *iratus est*, *nos peccavimus*; ira peccatum peperit: dum autem ira ineluctabilis ad peccatum compellit, quisnam resistet?

Quamobrem nulla via est, qua Sacra Oracula ad huiusmodi deliria possint detorqueri; praesertim quum alia, atque alia sint documenta tum ubique in Sacris Litteris, tum etiam apud eumdem Prophetam, quae contrarium et testantur, et evincunt. Inquit enim: *non adgravata est auris eius, ut non exaudiat: sed iniquitates vestrae diviserunt inter vos, et Deum vestrum; et peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret* (8). Quare non quia Deus se avertit, nos peccamus; nec quia ille praeterit, et non exaudit, peccata in nobis dominantur: sed quia peccamus, et delinquimus, Deus et avertit se, et

(8) LIX. 1. et 2. In hoc autem, et sequenti Isaiae loco Photius LXX. viralem, ego Vulgatam Versionem de more sequar.

ϛροφη, και ἡ οργη, και ἡ εγκαταλειψις του Θεου. Και παλιν, ανεμειναμεν κρισιν, και ουκ εϛι σωτηρια, μακραν αφεϛηκεν αφ' ἡμων. Δια τι; Πολλη γαρ ἡμων ἡ ανομια εναντιον σου, και αἱ ἁμαρτιαι ἡμων αντεϛησαν ἡμιν· αἱ γαρ ανομιαι ἡμων εν ἡμιν, και τα αδικηματα ἡμων εγνωμεν ησεβησαμεν, και εψευσαμεθα· και απεστημεν απο οπισθεν του Θεου ἡμων.

Και πληρη των τοιουτων χρησεων τα τε Παλαια μαθηματα, και εν οἱς ἡ Χαρις ανακαινιζεται. Που τοινυν σοφιας, και συνεσεως, της αυτης νυν μεν διδασκουσης, ὡς ειη της ἁμαρτιας, και αποϛροφης αιτιον ἡ οργη· νυν δε την αποϛροφην, και την οργην την ἁμαρτιαν αποτελειν.

Αλλ' αυτη μεν ἡ συνεξετασις, και μελετη των λογισμων, ὁτι μεν ου δηλοι το Λογιον καταρχειν της ἁμαρτιας την οργην, παρεϛησε τηλαυγως· τι ποτε δε εϛι το δηλουμενον ὑπ' αυτου, ουκετι ὁμοιως ὑπεδειξεν εμφανως. Ουκουν της ἑτερας επισκεψεως τροπον ἡ χρεια παρακαλει, και ισως αν εθελοι τα λογια δηλουν· ὡς τας μεν αλλαχοθεν κινουμενας οργας ἡ ση πολλακις ανεκοψε φιλανθρωπια, και συμπαθεια·

(9) Ibid. 11. 12. 13.

et irascitur, et nos derelinquit. Et rursus: *exspectavimus iudicium, et non est; salutem, et elongata est a nobis*. Quid ita? *Multiplicatae sunt enim iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis; quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus: peccare, et mentiri contra Dominum; et aversi sumus, ne iremus post tergum Dei nostri* (9).

Atque huiusmodi loquendi modis scatent tum Veteris Testamenti doctrinae, tum eae, in quibus Gratia innovatur. Ubi ergo esset sapientia, et intelligentia; si ipsa modo quidem doceret, quod peccati nostri, et aversionis Divinae caussa sit Dei ira; modo autem, quod peccatum pariat aversionem, et iram?

At istaec commentatio, et considerationum industria luculenter quidem exposuit Oraculum propositum non ostendere, quod ira peccatum producat; quid autem ipsum Oraculum innuat, nondum perspicue declaravit. Altero itaque expositionis modo utamur, oportet, ac fortasse ea verba hoc sibi volunt: *iras quidem aliunde in nos excitatas tua propulsavit clementia, ac misericordia: quare dum nobis*

θεια· διο και ἁμαρτειν ἡμων προθεμενων, και την αμυναν επιτρεπειν ἑαυτοις, εν τῳ τους επανιςαμενους καθ' ἡμων Φερεσθαι, ἡ ση προφθασασα χαρις, και ευμενεια και την εκεινων επινοιαν διεσκεδασε, και ἡμας ἑκατερας ὁρμης, και ἁμαρτιας εξηρπασε. Νυν δε επειδη μηδεν ὁραται τοιουτον παρα της σης προνοιας οικονομουμενον· αλλ' απο της σης αγαθοτητος, και Φιλανθρωπιας ἡ οργη· και το ἁμαρτειν ἡμας, ὡς μηδενος ανασελλοντος, ακωλυτως επεται. Εκει μεν γαρ πολλαι της ἡμετερας σωτηριας αἱ αφορμαι, της σης συμπαθειας, και προνοιας συνεχουσης ἡμων το ευολισθον· ενταυθα δε της οργης εκ της ἡμων προς τα παθη πυρωσεως αναῤῥιπισθεισης, και μηδενος την φοραν επεχοντος, αυτοις λογισμοις εις αυτον τον της ἁμαρτιας βοθυνον ωλισθησαμεν.

Αλλωςτε δε επειδαν ὁ παντα προειδως, και κρειττον, η ὡς γεγονοτα, προ γενεσεως, το της γνωμης Φαυλον, και της μελετης τῃ αδεκαςῳ ζυγοςατηση δικῃ, και την οργην συναψῃ τῃ κρισει, και την αμοιβην ὁριση του ἁμαρτηματος· οὑτω της Φιλανθρωπιας, και αγαθοτητος περι ἡμας διακειμενης, τις μεν ανασειλαι την ψηφον, τις δε την

nobis error impendebat, dumque insurgentes hostes irruebant in nos, ut eis nostra ultio committeretur; praeveniens tua gratia, atque benignitas et disiecit illorum consilium, et nos tam ab ipsorum impetu, quam a nostro errore eripuit. Nunc autem, postquam nihil huiusmodi a tua providentia dispositum conspicitur, sed pro tua benignitate, et clementia insurgit ira; sine impedimento, utpote nemine prohibente, sequitur, ut nos erremus. Illic enim multa erant salutis nostrae perfugia, quia tua miseratio, et providentia nostram regebat imbecillitatem: heic autem, quia ira per nostrum erga vitia ardorem incensa est, et nemo impetum coërcet, ipsi nostris consiliis in ipsam peccati foveam prolapsi sumus.

Ceterum postquam ille, qui cuncta, et quidem melius ante creationem, quam si creata fuissent, praevidit, animi, et consilii nostri pravitatem incorrupta expenderit iustitia, iramque cum iudicio coniunxerit, et peccati poenam constituerit; dum Divina clementia, ac benignitas ita in nos se habet, quis decretum revocare,

την αποφασιν χρονῳ πραΰναι δυνησεται· όπερ ειωθεν απανταν, εφ' ὠν ἡ οργη προλαμβανει τον χρονον της κρισεως; Ουκουν την μεν κινησιν της οργης ϗ κατα σχολην, και μελετην των πονηρων ἡμων ενθυμησεων παροξυνει προοδος· ἡ δε εκειθεν τολμηθεισα πραξις τας εκ της οργης τιμωρητικας ψηφους προυκαλεσατο. Και δηλον, ὡς το αδυσωπητον της οργης, και αμετατρεπτον, και ακωλυτον ὁ Ἱεροφαντης παραςησαι βουλομενος, ὡς συνδρομον, και προφθανον τῳ λογῳ διελαβεν. Ἡ γαρ των φθασαντων κολασεων, και τιμωριων, εφ' οἱς ἡμαρτομεν, κρισις, και οργη τῳ ακωλυτῳ, ϗ ατρεπτῳ, και αδυσωπητῳ συναπαρτιζεται, και περαινεται.

Ει βουλει δε, και διοτι το της οργης παντως εν κρισει νυν μεν ὁριζεται, νυν δε των ψηφων εξενεχθεντων εις εργον προαγεται, το μεν κινουμενης, το δε πεπραγμενης της ἁμαρτιας, φησιν, ωργισθης, ϗ ἡμεις ἡμαρτομεν. Επιμεριζομενης γαρ της οργης, και προς το διττον διατυπουμενης, και της μεν εν τῳ κινεισθαι την ἁμαρτιαν, της δε εν τῳ τολμασθαι θεωρουμενης, ἡ μεν προτερα φανερον, ότι την εκ-

care, quis adversam sententiam tempore lenire poterit? quod quidem ibi contingere solet, ubi iudicii tempus ira antevertit. Itaque Divinae irae motum incendit improbarum nostrarum cupiditatum progressio facta et per delectationem morosam, et per deliberationem: opus autem inde perpetratum decretum punitionis ab ea ira in nos concitavit. Ac patet, quod, ut iram Divinam non posse exorari, flecti, ac impediri significaret Propheta, in adductis verbis eam quasi operi concurrentem, et praevenientem adceperit. Castigationum enim, ultionumque, quae ob nostra peccata processerunt, iudicium, et ira vi quadam, quae impediri, flecti, et exorari nequit, explentur, atque ad exitum perducuntur.

Si vis autem, quia ira modo quidem solo iudicio omnino terminatur, modo autem edito decreto ad exsecutionem progreditur; atque illud quidem est pro interno peccati motu, hoc vero pro externa eius perpetratione; idcirco Propheta, *iratus es*, inquit, *et nos peccavimus*. Quum enim ira heic dividatur, distinguaturque in duas partes; atque altera quidem internum peccati motum, altera vero

εκθεσμον προφθανει πραξιν· ἡ δευτερα δε συνακολουθει, ϗ συγκαταβαλλεται. Ὡστε την κακουργιαν μεν ἡ κατα την μελετην οργη προλαμβανει· ἡν δ' ανηψεν ἡ τολμα, συμπαρομαρτει ταυτη, και συνεπιφυεται. Διο και κατα μεν την προτεραν διανοιαν εξεστι λεγειν αδιςακτως τε, και ευσεβοφρονως, ὡς οργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν· ἡ γαρ κατα μελετην οργη προϋπαρχει του ἁμαρτηματος· επι δε της δευτερας, ουτε θεοφιλες, ουτε ακολουθον· ου γαρ εκ της οργης ἁμαρτανομεν, αλλα διοτι ἁμαρτανομεν, την οργην επισπωμεθα.

vero externam eius perpetrationem respiciat; patet, quod prior illa improbum praeveniat opus; istaec autem posterior consequatur, simulque descendat. Quare delictum quidem ea ira praevertit, quae ob deliberationem est; ea vero, quae ob opus perpetratum incenditur, illud comitatur, atque adhaeret. Quamobrem si prior ira respiciatur, sine dubio, ac impietatis nota dicere fas est: *iratus es, et nos peccavimus*; siquidem ira ob deliberationem excitata praecedit perpetrationem peccati: si altera autem spectetur, hoc dicere neque religiosum est, neque consentaneum. Non enim ob iram peccamus, sed quia peccamus, iram in nos concitamus.

Παραπλησιον δ' αν ειη και, ει τις εντευθεν την ὁρμην τῳ λογῳ βαλλομενος, δια λειοτερου, και οικτιζομενου νοηματος επιδειξει φερομενον· ουκ επεσχες την ὁρμην κινηθεισης ἡμων της γνωμης επι τας πραξεις τας πονηρας· αλλα προορων το εκβησομενον, ὡς εκβεβηκος (και γαρ και το ακατεργαςον ἡμων το σον πανεπισκοπον ομμα εφορᾳ), τῃ μελετῃ των φαυλων και την οργην λαβειν αρχην παρεσχες κινησεως. Ταυτης δε καθ' ἡμων εν τῳ μετεωρῳ φερο-

μενης

Neque vero longe abscederemus, si quis, hinc principium interpretationi praebens, mitiori, et commiserationem excitante sensu locum propositum ostenderit procedere: *nempe non cohibuisti impetum animi nostri ad prava opera incitati: sed praevidens futura, uti praeterita (etenim id quoque, quod necdum egimus, oculus tuus omnium inspector observat)*, *ob ipsam malorum operum deliberationem effecisti, ut et ira sumeret excitationis suae principium*. Hac autem adversus

nos

μενης ἡ ἁμαρτια θρασυτερον ἡμων επιπηδᾳ, και ῥαδιαν εὑρισκει την παροδον. Τῃ γαρ μισοπονηριᾳ της σης περι ἡμας Φιλανθρωπιας ὑπενδιδουσης, και τῳ δικαιῳ της συμπαθειας ὑποχωρουσης, ευαλωτον τῳ εχθρῳ το θηραμα γινεται. Επει ειπερ ην ἡμιν ποθεν την σην οργην κινουμενην εις ευμενειαν διαλυσαι, και ἡ ἁμαρτια αν εις δειλιαν το θρασος συνεςελλε, και το ἡμετερον βοηθουμενον τε, και αναῤῥωννυμενον, μαλλον αν αυτης την προσβολην απεσειατο, η τοις ταυτης θηρατροις ενεπεσεν.

Ισως δ' αν εγγυτερον ειη θεωρουμενον, ει και μη ταις ὑψηλοτεραις επινοιαις συνεπαιρεται το, ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν, εις το, ωργισθης, διοτι ἡμεις ἡμαρτομεν, μεταλαμβανομενον· και διοτι ἡμαρτομεν, την καθ' ἡμων ουκ επεσχες οργην.

Τον γαρ συνδεοντα τα εν διανοιαις ῥηματα τε, και νοηματα, ητοι τον και, τατε Ἱερα ἡμων Λογια, ϗ ἡ Αττικιζουσα σπουδη αιτιολογικως πολλακις παραλαμβανειν βουλεται· και τα παραδειγματα πασι γνωριμα. Πλην γε τας μεν Ἑλληνικας χρησεις ου μοι σχολη καταλεγειν· δυοιν δε των ἡμετερων επιμνησθεις, των αλλων, αν αρα σοι καταθυμιον, την συλ-

λογην

nos alte effervescente, peccatum acriori audacia in nos insilit, et facilem invenit aditum. Quum enim tua erga nos clementia cedit odio peccati, ac misericordia dat iustitiae locum; facili negotio nos venatur inimicus. Quoniam si nobis contingebat iram tuam concitatam ad clementiam flectere; utique non modo peccatum audaciam suam ad timorem revocasset, sed etiam animus noster gratia adiutus, ac roboratus, potius ipsius peccati irruptionem fuisset amolitus, quam in eius retia incidisset.

Fortasse vero ad veritatem propius adcederemus, tametsi sublimioribus mentis conceptibus non adtolleremur; si illud, *iratus es, et nos peccavimus*, mutaremus in hoc, *iratus es, quia nos peccavimus; et quia peccavimus, iram contra nos haud cohibuisti.*

Particulam enim coniunctivam verborum, et sententiarum, quae sunt in pluribus orationis conceptibus, sive particulam *et*, tum Sacrae Litterae, tum Attici sermonis elegantia saepe caussali sensu amant accipere: ac exempla omnibus comperta sunt. Verumtamen ad recensenda Atticorum Scriptorum documenta otium mihi deest; duorum autem Scri-

pturae

λογην Φιλοτιμεισθαι αφιημι. Λεγει τοιγαρουν ὁ Ἱεροψαλτης, και Θεοπατωρ Δαβιδ· δος ἡμιν βοηθειαν εκ θλιψεος, και ματαια σωτηρια ανθρωπου. Ενταυθα γαρ το και, αντι μυριων αλλων παραδειγματων, αρκει παραςησαι, ὡς αιτιολογικως αποδιδοται· οἱον δος ἡμιν βοηθειαν εκ θλιψεως, ματαια γαρ σωτηρια ανθρωπου. Και αυτος δε ὁ Ησαΐας (οικειοτερον δ᾽ αν ειη δια της αυτης Φωνης, και του αυτου εδαΦους εις το αιτιολογικον ειδος επιδειξαι τον και συνδεσμον μεταλαμβανομενον) εΦη· ουαι οἱ εν κρυΦη βουλην ποιουντες, και εςαι εν σκοτια τα εργα αυτων· το γαρ και εςαι ουδεις αν αμΦισβητησειε μη ουχι αιτιολογικως ειρησθαι· δια τουτο αυτοις και το ουαι επαΦιεται.

Οὗτως

pturae locorum recordatus, ceterorum, si forte tibi cordi est, collectionem curandam relinquo. Ait itaque Sacer Psaltes, et Pater Dei incarnati David: *da nobis auxilium de tribulatione, et vana salus hominis* (10). Heic enim illud *et*, pro sexcentis aliis exemplis, satis evincit, quod sit caussali sensu reddendum; veluti *da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis*. Atque vero ipse Isaias (opportunius autem esse utique poterit per eamdem vocem, eumdemque librum ostendere, quod caussali modo coniunctio *et* adcipiatur), *vae*, inquit, *qui in occulto consilium faciunt, et erunt in tenebris opera eorum* (11): hoc enim *et erunt*, nemo utique dubitarit, quin caussali sensu usurpatum sit; propterea in eos illud *vae* infligitur.

Sic

(10) Psalm. CVII. 13. Legit autem Vulgata: *da nobis auxilium de tribulatione, quia vana salus hominis*. Hebraeus autem Versioni LXXvirali propius adcedens habet: הבה לנו עזרת מצר ושוא תשועת אדם *hachah lanu hhezrath mitzzar vescavh tescubhath hadam*. Neminem autem vel tyronem in hebraica palaestra praeterit *praefixum* ו interdum non coniunctivae, sed caussalis particulae vicem gerere. Vide prae ceteris Glassium *Gram.* L.IV. Tract.I. Observ.7.

(11) XXIX. 15. Ita sunt transferenda LXXII. Seniorum verba. Sed D. Hieronymi versio habet: *Vae, qui profundi estis corde, ut a Domino abscondatis consilium, quorum sunt in tenebris opera*. At הוי המעמיקים מיהוה לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם *hoj hammahhamikim meiehovah Lastir hhetzah, vehaieh bemachscach mahhasehem*, legit Hebraeus: quod *κατα λεξιν* latine sonaret: *vae profunditatibus a Domino ad absconsionem consilii, et erunt in tenebris opera eorum.*

Οὕτως οὖν και το, οργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν αταλαιπωρως, και χωρις τινος επιδρομης κατανοησεται, της Γραφικης συνηθειας το ἑτοιμον, ϗ δι' ακοης αλυπου παραδυεσθαι προς την ορθην διανοιαν παρεχομενης, και το κοινον ὁμολογημα, και Θεοφιλες αντι της εξ αρχης αποριας συνδιασωζουσης. Εννοια γαρ κοινη, και μαλιςαγε τοις ευσεβεσιν, ὡς ἁμαρτανοντων ἡμων το θειον οργιζεται. Και ὁραν εςιν, ὡς ὁ παρων λογος, ὁσον μετριωτερον του ανηγμενου Φερεται, τοσουτον των κυκλῳ περιοντων ῥηματων, και ταις περινοιαις αποθλιβοντων το νοημα ανενδεης ὑπαρχει, ϗ κρειττων, η αποχρησασθαι.

Επισκοπειν δ'ουκ αποκνητεον· πηγη γαρ ὑπαρχει ψυχωφελων, και σωτηριων ναματων τα Ἱερα ἡμων Λογια· και ὁσον αν αυτα τοις λογισμοις ανορυττωμεν, τοσουτον αν αφθονοις πηγαζει των νοηματων τας χαριτας. Απορον ουν εδοκει το, συ ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν, ἁπλως τε λεγομενον, και εφ' ὁλης της ανθρωπινης εξακουομενον Φυσεως. Που γαρ ενην τινα Φυγειν την ἁμαρτιαν, της Θειας οργης ταυτην επαφιεισης; Τις δε δικαια των ἁμαρτηματων

Sic igitur et hoc, *iratus es, et nos peccavimus*, nullo labore, ac mentis incitatione intelligetur; quum Sacrarum Litterarum consuetudo nobis viam aperiat, qua ad rectum sensum prompte, ac inoffensis auribus perveniamus, et loco propositae difficultatis professionem Catholicam, Deoque adceptam servemus incolumem. Etenim communis sententia est, et quidem piis praesertim viris, quod peccantibus nobis Deus irascatur. Atque animadvertendum est, quod huiusmodi commentatio, quanto adductis aliis moderatius procedit, tanto minus verbis indigeat circulo vitioso laborantibus, torquentibusque mentem per subtilitates, neque ipsa quispiam possit abuti.

At ne pigeat ulterius rem perpendere: fons enim aquarum animae utilium, ac salutarium Sacra Eloquia sunt; et quanto magis ea meditationibus fodimus, tanto copiosiores veritatum gratiae inde scaturiunt. Difficile itaque videbatur illud *tu iratus es, et nos peccavimus*, dum absolute dici, ac de universo hominum genere putabatur intelligi. Quomodo enim quispiam posset vitare peccatum, ubi ipsum Divina immisit ira? Quaenam autem iusta peccatis poena

των εισπραξις, ἀκοντων ἑλκομενων εις, ἁ μη θεμις, των επηρεαζομενων; Το δε αυτεξουσιον που; Και μυρια αλλα, ὧν ουχι το ῥητον μαλλον αιτιον ὁραται; Αλλ᾽ ει τις αυτο προς το κοινον αξιωμα επαιρει, και κατα πασης της ανθρωπινης φυσεως ειρησθαι νομιζει· επει, ει τις γε αυτο προς την καθολικην μη εκβιαζοιτο εννοιαν, αλλα τοις ιδιοις ὁροις συνεχει περιϛελλομενον, των πλειονων ατοπηματων ανευθυνον ὁραθησεται.

Τι ουν εϛιν, ὁ λεγω; Ο᾽τι περι του Ισραηλιτικου εθνους προενηνεκται τῳ Προφητῃ το ῥημα, αλλ᾽ ου περι παντων ἁπλως ανθρωπων· και ὁτι ουδενι καταλειπει αμφισβητησιν, αυτηγε ἡ της Προφητειας επιγραφη μαρτυρει. Ο᾽ρασις γαρ, φησιν, ἡν ειδεν Ησαΐας υἱος Αμως, ἡν ειδε κατα της Ιουδαιας, και κατα Ιερουσαλημ εν βασιλειᾳ Οζιου, και Ιωαθαμ, και Αχαζ, και Εζεκιου. Και γαρ και εν οἱς ἑτερων εθνων μνημην ποιειται, και ὁρασεις ανακαλυπτει, αλλα γαρ και τουτων ἡ διηγησις, ὡς επιπαν, εις τον Ισραηλιτην λαον αφορᾳ· νυν μεν μαϛιγος αυτοις αναπληρουντων χρειαν των αλλοφυλων,

(12) Isai. I. 1.

poena irrogaretur, si ad nefas inviti per vim traheremur? Ubi liberum consisteret arbitrium? Atque alia sexcenta erumperent absurda, quorum caussa nonne potius propositum oraculum agnoscitur? At ita erit, si quis illud ad communem hominum conditionem evehat, et de tota humana natura dictum esse opinetur: quoniam pluribus absurditatibus immune conspicietur, si quis ipsum ad universalem sensum non detorqueat, sed intra proprios terminos conclusum detineat.

Quid igitur dicam? Nempe quod de Israëlitica gente, non autem de omnibus omnino hominibus a Propheta ea verba prolata sint: quodque nemini de hoc ambigendi relinquatur locus, ipsa utique Prophetiae inscriptio testatur. Inquit enim: *visio Isaiae filii Amos, quam vidit super Iudam, et Ierusalem in diebus Oziae, Ioatham, Achaz, et Ezechiae* (12). Re vera vel ubi aliarum gentium mentionem facit, revelatque visiones, certe horum etiam enarratio Israëliticum, ut plurimum, populum respicit: quippe modo quidem alienigenae flagelli partes implebant in eum contra iustificationes Domini ambulantem; modo autem ipsi Do-

λων, παρα τα του Κυριου δικαιωματα πορευομενοις· νυν δε κρατος αυτων της Θειας ροπης εγχειριζουσης, και νικην, των δεσποτικων εντολων αντιποιουμενοις.

Και δη και προ γε βραχεως του προκειμενου ῥητου, ἱνα τα αλλα εασω, αναμφισβητητον πασι ποιων ὁ Προφητης, ὁτι περι του Ισραηλιτικου γενους ερῤεθη το, συ ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν, οὑτω πως εφη· που εςιν ὁ αγαγων τη δεξια Μωϋση, ὁ βραχιων της δοξης αυτου. Και ηγαγεν αυτους δια της Αβυσσου, ὡς ἱππον δι' ερημου, και ουκ εκοπιασαν. Οὑτως ηγαγες τον λαον σου ποιησαι σεαυτῳ ονομα δοξης. Επιςρεψον εκ του Ουρανου, και ιδε εκ του οικου του ἁγιου σου, και δοξης. Συ γαρ ἡμων ει πατηρ, ὁτι Αβρααμ ουκ εγνω ἡμας, και Ισραηλ ουκ επεγνω ἡμας. Και οχληρον ισως παντα καταλεγειν.

Επει ουν περιφανεςατον γεγονεν, ὡς περι του Ισραηλιτικου γενους το, ιδου ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν, ειρηται· επιζητειν εςι λοιπον, και διοτι ειρηται. Πολλων απολαυσαντες παραδοξων, και ὑπερφυων εργων· τουτο μεν μαςιζομενην την Αιγυπτον δι' αυτους δεκα πλη-

Dominica mandata capessenti alienigenarum potentiam, ac victoriam Divinum auxilium in manus tradebat.

Quin etiam paullo ante propositum oraculum, ut cetera praeteream, Propheta, quo omnibus extra dubitationis aleam poneret, se de Israëlitica gente dixisse illud, *tu iratus es, et nos peccavimus;* sic aliquando inquit: *ubi est . . . qui eduxit ad dexteram Moysen brachio maiestatis suae . . . Et eduxit eos per Abyssos, quasi equum in deserto non impingentem. . . Sic adduxisti populum tuum, ut faceres tibi nomen gloriae. Attende de Coelo, et vide de habitaculo sancto tuo, et gloriae.... Tu enim pater noster, et Abraham nescivit nos, et Israël ignoravit nos* (13). Ac molestum fortasse foret omnia percensere.

Quum igitur luculentissime constet de Israëlitica gente hoc, *ecce iratus es, et nos peccavimus*, fuisse dictum; reliquum est, ut, et cur dictum sit, inquiramus. Multis Hebraei incredibilibus, ac naturae vires excedentibus prodigiis ditati; quum vidissent modo Aegyptum

T 2 de-

(13) LXIII. 11. et seqq.

πληγαις ἑωρακοτες· τουτο δε τους πολεμιους επιδιωκοντας ανευ χειρος, και δορατος πανωλεθρια διαφθαρεντας· τουτο δε την ὑγραν φυσιν ξηρα τα νωτα πεζοπορειν παρασχομενην· ςυλον πυρος εν νυκτι πυρσευοντα προς ὁδον ευθειαν· και νεφελην φωτος τας απο του Ἡλιου, ςεγουσαν ακτινας, ὡς αλυποτερον γινεσθαι την ὁδοιποριαν· αρτον ουρανοθεν Μωσαϊκη γλωσση γεωργουμενον· και θαλασσαν, και γην αυτοσχεδιων θυματων τραπεζαν αυτοις παρασκευαζουσαν (β)· ὑδωρ εξ ακροτομου πετρας πηγας ακενωτους ανοβλυζον· τουτων ἁπαντων των ὑπερ λογον, και εννοιαν ευεργεσιων, και δωρεων απολαυων ὁ Ισραηλ, και ὡς παντα τα περι αυτους ειη προς το εξαιρετον αποκεκληρωμενα, και ου κατα την αλλην των ανθρωπων προνοιαν τε,

decem plagis propter se flagellatam (14); modo persequentes hostes sine manu, et hasta perditos, ac profligatos (15); modo humidam materiam eis siccum, ut pedibus incederent, solum praebentem (16); columnam ignis nocte praelucentem, ut rectam caperent viam; et nubem lucis radios a Sole emissos tegentem, ut iucundius iter conficeretur (17); panem coelitus Mosaica lingua paratum (18); tum mare, tum terram tumultuariis hostiis mensas eorum exstruentem (19); aquam ex praerupta rupe inexhaustos edentem fontes (20): quum his omnibus, quae nec exprimi, nec intelligi possunt, beneficiis, ac donis fruerentur Hebraei; et quodammodo quaecumque ad eos pertinebant, essent peculiari sorte selecta, ac sub

(β) *Παρασκευαζουσαι* numero *πληθυντικου* ad elegantiorem fortasse *συνταξιν* habet Barberinus.

(14) Exod. Cap. VII. VIII. IX. X. et XI.

(15) Ibid. XIV. 6. et seqq.

(16) Ibid. 21. et seqq., et Ios. III. 15. et seqq.

(17) Exod. XIII. 21. et seq.

(18) Ibid. XVI. 13. et seqq.

(19) Si hoc loco intelligas cibos a terra, et mari conquisitos; fortasse ad res ex Aegyptiorum terra adsportatas et ad coturnices vento valido supra mare delatas. Ibid. et Num. XI. 31. id referendum est. Si autem spolia ex profligatis hostibus detracta heic innui opinaris; habes eas, quae ex Aegyptiorum cadaveribus capere potuerunt Exod. IV. 31. et alias, quae ex multis captis, direptisque urbibus relatae sunt. Vide, prae ceteris Pentateuchi locis, Deuteronomium cap. II. 25. et III. 7. Immo et aperte dicitur capite XX. v. 14. *comedes de spoliis hostium tuorum.*

(20) Ibid. XVII. 6., et Num. XX. 11.

τε ; και κηδεμονιαν , αφιησι φωνην τοιαυτην · ὡς ὁ ταυτα προικα, και δια μονην αγαθοτητα παρασχων ἡμιν , ουδ᾽ αν ἁμαρτειν ειασεν · ει μη την πολλην αυτου, και ανεκδιηγητον περι ἡμας φροντιδα, και κηδεμονιαν εις οργην αφηκε περιτραπηναι.

Και ταυτα ποτνιωμενος ειη αν και λεγων, και διανοουμενος ὁ Ισραηλ, αλλ᾽ ουκ αποφαινομενος · ουδε δογματιζων, αλλ᾽ ελεεινολογουμενος · ουδε την αιτιαν του ἁμαρτανειν απολυομενος, αλλα θρηνολογων, και την ιδιαν εθελοκακιαν καταιτιωμενος. Διο και, ἁ στοργην, και ελεον ανακινειν οιδε, τοις αλλοις διαπλεκει ῥημασιν · πατηρ ἡμων ει συ. Αβρααμ ουκ εγνω ἡμας · απ᾽ αρχης το ονομα σου εφ᾽ ἡμας · και ὁσα αλλα συνειρηται συμπαθειαν, και ευμενειαν ἑλκειν δυναμενα, μονονουχι λεγων · ὡς ανθ᾽ οἱου πλουτου δωρεων, οι μοι, και δοξης εις την οικουμενην διαβοηθεισης, οἱοις ἁμαρτημασιν ἑαλωκως, και ονειδος, και μυκτηρισμος γεγονως εξελεγχομαι.

Ει

sub communi ceteris hominibus providenria, et vigilantia non continerentur; huiuscemodi verba emittunt: *Deus, qui haec omnia gratis, atque ex sola benignitate nobis impertiebatur, non permisisset nos peccasse; nisi nimiam suam, ac ineffabilem erga nos curam, et vigilantiam in iram sivisset permutari.*

Atque haec dicere, et cogitare posset Israël obsecrando, non adfirmando; neque proferendo dogma, sed concitando miserationem; neque ut sese negaret esse peccati caussam, sed ut lamentationem faceret, suamque deliberatam improbitatem incusaret. Quare ea quoque, quae paternum Dei amorem, et misericordiam movere possent, aliis adtexit verbis: *tu pater noster, Abraham nescivit nos . . . . a saeculo nomen tuum super nos* (21); et quaecumque alia ad miserationem, et clementiam conciliandam adiecta sunt; ut propemodum dicat: *pro quali (hei mihi!) copia donorum, et gloriae per universum orbem pervagatae, qualibus peccatis implicatus, et factus* opprobrium, et subsannatio (22) *deprehendor!*

Quod

21) Isai. LXIII. 16. et seq.
(22) Psal. XLIII. 14. et LXXVIII. 4.

Ει δε και προς διπλην μοιραν πανταχου καθορᾶται μεριζομενος ὁ Ισραηλ· οἱ μεν γαρ αυτων μοσχοποιουσιν εγκαταλιμπανοντες Θεον· οἱ δε Φονῳ, και θανατῳ την τολμαν δικαζουσι, τῃ Μωσαΐκῃ ψηφῳ, μαλλον δε τῃ του Θεου δικαιοκρισιᾳ ὑπηρετουμενοι· και οἱ μεν ἱερατευουσι τῳ Θεῳ, τοις δε χασματα γης αυτοσχεδιος ταφος γινεται· και τους μεν Φλογες Θεηλατοι κατανεμονται του γογγυσμου δικας εισπραττομεναι· οἱ δε προς τον ελεον, και την ευγνωμοσυνην καταφευγοντες, θεαται, και μαρτυρες του παραδοξου θεαματος γινονται· και των μεν τα κωλα εν ερημῳ πιπτει, και της επηγγελμενης γης αναξιοι κρινονται· οἱ δε των επαγγελιων ουκ εκπιπτουσι· και μυρια αλλα· οὑτως ουν εις δυο μοιρας, εις τε την ευγνωμονα, και αγνωμονα, της Ισραηλιτιδος Φυλης διαιρουμενης, ουδεν κωλυει λεγειν των μεν ευγνωμονων διανοηματα, και ὁμολογιας ειναι το, πολλη ἡ ανομια ἡμων εναντιον σου· και αἱ ἁμαρ-

Quod si in duas partes ubique dispesci conspiciuntur Hebraei : nonnulli enim eorum vitulum sibi conflant derelinquentes Deum (23); atque hi et caede, et morte poenas facinoris luunt, Mosaicae sententiae, aut potius iusto Dei iudicio subiecti (24): nonnulli praeterea incensum offerunt Deo (25), his autem terrae hiatus extemporaneum fiunt sepulchrum (26): porro nonnullos flammae a Deo immissae devorant, ut murmurationis crimen ulciscantur (27): alii contra in Dei misericordiam, et in bonam frugem se recipientes, incredibilis illius portenti spectatores, ac testes fiunt (28); ac illorum quidem membra in deserto cadunt, terraeque promissae iudicantur indigni (29); hi autem ab repromissionum adsequutione non excidunt (30); atque alia innumera : quum itaque Israëlitica natio ita in duas distingueretur partes, quarum altera resipiscentes, altera per-

(23) Exod. XXXII. 1. et seqq.
(24) Ibid. 25. et seqq.
(25) Numer. XVI. 6. et seqq.
(26) Ibid. 23. et seqq.
(27) Ibid. XI. 1. et seqq.
(28) Hoc ad eos referendum puto, qui singulis populi castigationibus superstites ob poenitentiam fuerunt. Nimirum in prima quoque Hebraeorum plaga huiusmodi viros fuisse constat. Exod. XXXII. 26.
(29) Numer. XIV. 28. et seqq.
(30) Ibid. 30.

ἁμαρτιαι ἡμων αντεςησαν ἡμιν· και ὁτι αἱ ανομιαι ἡμων εν ἡμιν, και τα αδικηματα ἡμων εγνωμεν· ησεβησαμεν, και εψευσαμεθα· και απεστημεν απο οπισθεν του Θεου ἡμων· και ὁσα αλλα της αυτης ὁμολογησεως ὑπαρχει, και κατανυξεως· των δε γογγυστων, και αχαριςων, και αγνωμονων δυσφημιας ειναι το, ιδου ωργισθης, και ἡμεις ἡμαρτομεν, ει βουλει δε, και το, τι επλανησας ἡμας απο της ὁδου σου, και εσκληρυνας τας καρδιας ἡμων του μη φοβεισθαι σε; και ὁσα της αυτης απονενοημενης γνωμης εςι τοιαυτα βλασημματα,

perversos complectitur: nihil prohibet, quominus resipiscentium cogitationes, confessionesque dicamus esse illud, *multiplicatae sunt iniquitates nostrae coram te, et peccata nostra responderunt nobis, quia scelera nostra nobiscum, et iniquitates nostras cognovimus; peccare, et mentiri . . . . et aversi sumus. ne iremus post tergum Dei nostri* (31); et quaecumque alia ad eamdem confessionem, compunctionemque pertinent: murmurantium vero, ingratorumque, ac vecordium blasphemias esse hoc, ecce *iratus es, et nos peccavimus*, immo et hoc, *quare errare nos fecisti de viis tuis, indurasti cor nostrum, ne timeremus te* (32)? atque alia huiusmodi, quae ex eadem animi caecitate erumpunt.

Ει γαρ και ἑτεροις λογοις τα ὑςερον ειρημενα διαιτασθαι, και καθιςασθαι δυναται προς τον ειρμον της ακολουθιας, και το της συγκατανευσεως αστασιαςον· αλλ' ουν και ὁ ῥηθεις τροπος ἱκανος εςι την των λογισμων αχλυν αποσκεδασαι, και το της αμφιβολιας νεφος διαλυσασθαι. Και ουκ εςιν ενδοιαζομενον της αγνωμονος ειναι διαθεσεως της δυσφημιας τα ῥηματα. Ειωθοτων γαρ

Etsi enim verba isthaec aliis quoque interpretationibus conciliari, et ad consentanei sensus connexionem, consensionemque inconcussam redigi possunt; praedictus tamen modus sufficit ad discutiendam ratiocinationum caliginem, et nubem ambiguitatis dissolvendam. Neque in dubium revocatur, quin ad vecordem Hebraeorum animum blasphemiae verba pertineant.

(31) Isaiae LIX. 12. et seqq.
(32) Id. LXIII. 17.

γαρ κατα Θεου, και κατα των αυτου θεραποντων γογγυζειν, και κατεξανιστασθαι των συμπληρουντων την αγνωμονα, και πεπωρωμενην, και αθεραπευτον μοιραν· ακολουθος εςιν αυτοις και μελετη, μαλιςα και των κακων ἁπαντων αντι του ἑαυτους αιτιους νομιζειν, εις την της σωτηριας ἁπασης πηγην, και των καλων αιτιον τας αιτιας αναφερειν.

Αλλ' ειρηται μεν, ὁσα ειρηται· τοις δε την κριτικην ἑξιν τη του Παναγιου Πνευματος δυναμει χαριτωθεισιν ὑπεξισαμαι διαιταν, και τα κρειττω μαλλον των αλλων αποδεχεσθαι, και στεργειν. Επι τελει δε μοι του λογου περιηλθεν ἡ μνημη της του Συμμαχου Εκδοσεως, ἡτις ει κατ' αρχας επεση, ουκ αν τοσουτων ενθυμηματων, ουδε περινενοημενων θεωρηματων προς την λυσιν εδεηθημεν. Και γαρ εκεινος το ῥητον οὑτως εκδεδωκεν· ωργισθης ἡμων ἁμαρτοντων· ὁπερ ουδεν αμφιβολον, ουδε τινα παρεχεται ζητησιν· φανεραν δε, και κρειττω προτιθησιν, η διαπορεισθαι, την διανοιαν. Ισμεν γαρ, ισμεν σαφως (γ) ἁπαντες το Θειον επι ταις ἁμαρτιαις

neant. Quum enim ii, qui vecordium, obduratorum, atque inemendabilium hominum partem constituebant, contra Deum, eiusque ministros murmurare, atque insurgere soliti fuerint; consentanea etiam ipsis ea cura est, ut et praecipue malorum omnium, pro eo ac sese auctores arbitrentur, caussas in totius salutis fontem, originemque bonorum transferant.

At ego quidem dixi, quae dixi: haec autem iis, qui arte critica per Spiritus Sancti virtutem praediti sunt, trado, ut concilient, et quae meliora sunt, prae ceteris amplectantur, ac probent. Porro dum diatribae finem imponebam, venit mihi in mentem Symmachi Versio; quam si statim a principio adduxissemus, utique non fuisset opus tantas commentationes, ratiocinationesque ad difficultatis solutionem excogitare. Is enim dictum illud ita reddidit: *iratus es nobis peccantibus* (33); quod quidem nullam ambiguitatem, ac nullam quaestionis materiam exhibet; perspicuum autem, et de quo ambigere nemo potest, sen-

(γ) Ita in Vaticano εμφατικως legitur; Barberinus autem habet tantum ισμεν γαρ σαφως.

(33) Gratiae Photio habendae, quod hoc ex Symmachi versione λειψανον nobis servaverit; deerat enim in eis Hexaplorum αποσπασμασι, quae Montfauconius collegerat.

τιαις ἡμων οργιζομενον. Ουκ ασηλον δε, ὁτι μη μονον αυτη καθ' ἑαυτην ἡ τοιαυτη εκδοσις διαλυειν εςιν ἱκανη το απορημα· αλλα και ὁτι ουκ ολιγας των προειρημενων επιλυσεων βεβαιοτερας μαλλον αποφαινει· ουδε προς τας λοιπας διαφερομενη αλλ' επι της ιδιας χρειας διαμενειν απολειπουσα.

sensum proponit. Novimus enim, novimus inquam, luculenter omnes Deum propter peccata nostra irasci. Patet autem huiusmodi Versionem non modo ipsam per se ad quaestionem dissolvendam sufficere, sed etiam non paucas ex adlatis solutionibus magis, magisque confirmare; dum ne discrepat quidem a reliquis, sed ipsas in propriis usibus permanere sinit (34).

ΤΕΛΟΣ.

FINIS.

V INDEX

(34) Calvinistas, qui Deum ad peccatum nos incitantem, immo cogentem somniantur, non minus in hac, quam in praecedenti lucubratione Photius luculentissime refellere, ac ne ex proposito Isaiae loco novam sumant cavillandi materiam, antevertere videtur. Adnotandum vero, quod Munsterus, ac Grotius, ceteroqui Catholicorum δογματων non nimis amici, illud *et peccavimus*, cui tota difficultatis moles innititur, *quia peccavimus* exponendum non inficiantur. Photius autem ceteris, quod scio, fusius, ac planius proposita Prophetae verba commentatur; ac blasphemias ex Calvini errore erupturas quodammodo praesentit. De quibus videsis Dionysium Petavium *de Deo* Lib. X. *de Praedest.* cap. 6. et seqq.

INDEX I. QUAESTIONUM.

ΤΑ ΑΜΦΙΛΟΧΙΑ	**AMPHILOCHIA**
η	*sive*
λογων ἱερων, και ζητηματων	In Sacras litteras, et quaestiones
ΙΕΡΟΛΟΓΙΑΙ.	DIATRIBAE.
Προς Αμφιλοχιον τον ὁσιωτατον μητροπολιτην Κυζικου εν τῳ καιρῳ των πειρασμων ζητηματων διαφορων εἰς αριθμον τριακοσιων συντεινοντων επιλυσιν αιτησαμενον.	Ad Amphilochium sanctissimum Cyzici metropolitam, qui variarum quaestionum solutionem ad trecentarum usque numerum tempore tentationum flagitavit. *pag.* 1.
ΕΡΩΤΗΣΙΣ κε	QUAESTIO XXV.
Τινος ἡ φωνη ἡ λεγουσα· τουτο δε ὁλον γεγονε ποτερον του συγγραφεως, η του Αρχαγγελου;	Cuiusnam vox sit, quae dicit: *hoc autem totum factum est* (7): Evangelistae ne, an Archangeli? *pag.* 4.
ΕΡΩΤΗΣΙΣ κϛ	QUAESTIO XXVI.
Τινος ἑνεκα γεννηθεις ὁ Χριστος συνεχωρησε δι' αυτον την αναιρεσιν προελθειν των νηπιων;	Cur natus Christus permiserit sui caussa infantium caedem evenire? *pag.* 7.
ΕΡΩΤΗΣΙΣ κζ	QUAESTIO XXVII.
Πως λεγοντες Θεον μεν ἑνα, τρεις δε Ὑποστασεις, ϰ του Πα-	Quomodo quum Deum unum, tres autem Hypostases dicamus,

Πατερα λεγομεν Θεον, ϗ τον Υιον καθ' αυτον Θεον, ϗ το Πνευμα ὡσαυτως; Θεοτητα δε λεγοντες μιαν, ϗ τρεις Υποστασεις, ουκ ετι δυναμεθα λεγειν ουτε τον Πατερα Θεοτητα, ουτε τον Υιον, ουτε το Πνευμα, ουδ' ἁμα;

mus, et Patrem dicimus Deum, et Filium per se Deum, et Spiritum Sanctum similiter: quum autem dicamus unam Divinitatem, et tres Hypostases, non item liceat Divinitatem dicere Patrem, neque Filium, neque Spiritum Sanctum, neque simul? *pag.* 14.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κη

QUAESTIO XXVIII.

Ει του αυτου αιτιου προεισιν ὁ Υἱος, και το Πνευμα, πως ουχι την των αδελφων αναδεξονται κλησιν, και την του Υιου προσηγοριαν ὑπελθοι το Πνευμα;

Si ex eodem principio Filius, ac Spiritus Sanctus procedunt, quomodo nec fratrum adpellationem adcipient, nec Filii nomen Spiritus Sanctus adquiret? *pag.* 26.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ κθ

QUAESTIO XXIX.

Ει το Βαπτισμα Ιωαννου αφεσιν ἁμαρτιων, ὡς ὁ Ἱερος Λουκας αναγραφει, παρειχε, τις ἡ προς αυτο του Δεσποτικου διαφορα;

Si Baptisma Ioannis peccatorum remissionem, ut S. Lucas scribit, praestabat, quidnam a Dominico Baptismate differebat? *pag.* 32.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λ

QUAESTIO XXX.

Πως του Σωτηρος ἡμων λεγοντος· ουχι δυο στρουθια ασσαριου πωλειται, και ἑν το εξ αυτων ου πεσειται ανευ του Πατρος μου του εν ουρανοις; Παυλος ὁ τον Χριστον εχων λαλουντα εν ἑαυτῳ φησι· μη των

Quomodo, quum Salvator noster dicat: *nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet sine Patre meo, qui in coelis est?* Paulus, qui Christum in se loquentem habet, inquit: *numquid de*

των βοων μελει τῳ Θεῳ; Αντιφθεγγεσθαι γαρ ἡ του μαθητου προς τον διδασκαλον φαντασιαν παρεχεται φωνη.

de bobus cura est Deo? Nimirum vox discipuli magistro adversari videtur. *pag.*45.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λα

QUAESTIO XXXI.

Πως *νοητεον το· δυναται ὁ Θεος εκ των λιθων τουτων εγειραι τεκνα τῳ* Αβρααμ.

Quomodo adcipiendum est illud: *potest Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham?* *pag.* 53.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λβ

QUAESTIO XXXII.

Τι *δηλοι·* Οὗ *το πτυον εν τῃ χειρι αυτου, και τα ἑξης;*

Quid sibi vult illud: *cuius ventilabrum in manu eius*, et quae sequuntur? *pag.* 56.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λγ

QUAESTIO XXXIII.

Πως *της θεομηνιας της περι τον* Κορε, *και* Δαθαν, *και* Αβειρων *γεγενημενης, καὶ δεον το αλλο πληθος κατεπτηχοτας, και τον περι την ψυχην κινδυνον δεδιοτας το τε του φρονηματος γαυρον, και απονενοημενον συστελλειν, καὶ επιγνωμονας γινεσθαι των ἡμαρτημενων· οἱ δε μηδεν τοιουτον επιδεικνυμενοι κατα* Μωσεως *γογγυζουσιν;*

Quomodo, quum Core, et Dathan, et Abiron divinam iram experti essent, ac reliquae turbae exterritae, vitaeque discrimine commotae animi audaciam, vesaniamque reprimere, et a peccatis resipiscere debuissent; hae contra nihil huiusmodi exhibentes contra Mosen murmurant? *pag.* 61.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λδ

QUAESTIO XXXIV.

Εν *τῳ* Ευαγγελικῳ *ῥητῳ τινα δει νοειν παιδια, ἁ τας* Ιουδαιοις

In illo Evangelii loco quinam intelligendi sunt pueri, qui Iudaeis

δαιοις ηυλησαν, και ουκ ωρχησαντο, εθρηνησαν, και ουκ εκοψαντο; Τον γαρ Προδρομον, και τον Κοινον Δεσποτην παιδια νοειν μη τῳ ατοπῳ συνδιαλυεται και των Ιουδαιων το εγκλημα; Παιδιοις γαρ μη πειθαρχειν ουκ ὑπευθυνον.

Iudaeis cecinerunt, et illi non saltarunt: lamentaverunt, et illi non planxerunt? Profecto Praecursorem, ac D. N. puerorum nomine intelligere nonne loquutionis absurditate culpam quoque Iudaeorum diluit? Pueris enim non obsequi nequaquam reprehendi debet. *pag.* 66.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λε

Πως ου μαχεται ἡ του Κορυφαιου των Φοιτητων παραινεσις ἡ λεγουσα, ἑτοιμοι γινεσθε αει προς απολογιαν παντι τῳ αιτουντι ὑμας λογον περι της εν ὑμιν ελπιδος, και το Δεσποτικον προσταγμα παρακελευομενον, μη προμελεταν απολογεισθαι επι βηματος Βασιλεων, και Ἡγουμενων αγομενους, εφ' ᾧ λογον ὑποσχειν της πιστεως ἡμων;

QUAESTIO XXXV.

Quomodo Principis Apostolorum cohortatio illa, *parati estote semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quae in vobis est, spe*, Dominico praecepto non adversatur caventi, ne qui ad Regum, et Praesidum tribunal aguntur, pro reddenda nostrae fidei ratione, responsiones praemeditentur? *pag.* 81.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λϛ

Πως δυναται μη αντικειμενον ειναι το, οφθαλμον αντι οφθαλμου, και οδοντα αντι οδοντος προς το, εγω δε λεγω ὑμιν μη αντιστηναι τῳ πονηρῳ, τουτ' εστι μη επεξελθειν τοις ὁμοιοις, μηδε αμυνασθαι τον εχθρον;

QUAESTIO XXXVI.

Quomodo illud, *oculum pro oculo*, et *dentem pro dente*, huic praecepto, *ego autem dico vobis non resistere malo*, idest non referre par pari, neque inimicum ulcisci, non adversatur? *pag.* 85.

ΕΡΩΤΗΣ'Σ λβ

Τινες διαπορουσιν, ὡς ει απεριγραπτος ἡ εν τῳ Υἱῳ Θεοτης, ἡ σαρξ, ἣν ανελαβεν, η πανταχου· ενθα γαρ ἡ Θεοτης, κἀκεινην παρειναι δει· η περιγραφομενη τοπῳ, του προσειληφοτος διεστηκεν.

QUAESTIO XXXVII.

Quidam hoc dubium proponunt; si non est circumscripta in Filio Deitas, caro, quam adsumsit, vel est ubique; ubi enim est Deitas, illam quoque adesse oportet: vel, si est loco circumscripta, ab eo, qui ipsam adsumpsit, separata est. *pag.* 88.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λη

Πως, του Ιακωβ δυο παιδας εκ της Ραχηλ εσχηκοτος, τον Ιωσηφ, και τον Βενιαμιν, ειτα γενεαλογων τους απο Ιακωβ ὁ Μωϋσης, εγενοντο δε, φησιν, Βαλλα, Γερα, και Νοεμαν, και Αγχις, και Ρ'ως, και Ναμφιν, και Ομφιμιν· Γηρα δε εγεννησε τον Αραδ· ειτα επαγει· οὑτοι οἱ υἱοι Ραχηλ, οὓς ετεκε τῳ Ιακωβ; Της ουν Ραχηλ τον Ιωσηφ, και τον Βενιαμιν μονους τεκουσης. πως τουτους ἡ Γενεσις λεγει εκ της Ραχηλ τεχθηναι τῳ Ιακωβ; Πορισμωσον απορον.

QUAESTIO XXXVIII.

Quomodo, quum Iacobus duos filios ex Rachele susceperit Iosephum, et Beniaminum; Moyses postea Iacobi filios recensens inquit: *fuerunt autem filii Balla, Gera, et Noëman, et Anchis, et Ros, et Amphim, et Omphimim: Gera autem genuit Arad:* deinde vero subdit: *hi filii Rachel, quos peperit Iacob?* Quum itaque Rachel Iosephum, et Beniaminum solos pepererit, quomodo liber Genesis et alios nuper memoratos e Rachele Iacobo partos dicit? Solve nodum. *pag.* 97.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ λθ

Τοῦ Δεσποτικου προσταγματος εν τῃ Εξοδῳ τον Μωσεα παρακελευομενου· εκτεινον την χειρα

QUAESTIO XXXIX.

In Exodo, quum Mosen urgeret illud Domini praeceptum: *extende manum tuam super aquas*

χειρα σου επι τα ὑδατα Αιγυπτου, και επι τους ποταμους αυτων, ϗ επι τας διωρυχας αυτων, ϗ επι τα ελη αυτων, και επι παν συνεστηκος ὑδωρ, ϗ εσται αἱμα ϗ του θαυματος δηλονοτι το περας ειληφοτος, ποθεν ἑτερον ὑδωρ εὑρεθη, ὁπερ ταις των επαοιδων μαγγανειαις ὑλη προς την του αἱματος φαντασιαν ὑπεβληθη;

quas Aegypti, et super fluvios eorum, et rivos, ac paludes, et omnes lacus aquarum..... et sit cruor; quumque scilicet hoc prodigium evenisset, undenam alia deprompta fuit aqua, quae incantatorum praestigiis ad miraculi simulamen materiam praebuit? *pag.* 101.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ $\overline{\mu}$

QUAESTIO XL.

Κατα τι ειρηται· ποιησωμεν ανθρωπον κατ' εικονα ἡμετεραν; Και τι ενταυθα ἡ εικων; Ποιον δε το αρχητυπον; Ἁπασης γαρ εικονος αναγγη συνθεωρεισθαι ϗ το πρωτοτυπον.

Quonam sensu dictum est: *faciamus hominem ad imaginem nostram?* Et quid hoc loco innuit imago? Quale autem est exemplar? Omnis enim imaginis exemplar etiam conspiciatur, oportet. *pag.* 112.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ $\overline{\mu\alpha}$

Τι δηλοι το· Εγω σκληρυνω την καρδιαν του Φαραω;

Quid sibi vult illud: *ego indurabo cor Pharaonis? pag.* 128.

ΕΡΩΤΗΣΙΣ $\overline{\mu\beta}$

Πως νοητεον το, συ ωργισθης, ειρημενον τῳ Θεολογῳ Ησαϊα, και ἡμεις ἡμαρτομεν;

Quomodo intelligendum est illud, quod Isaias Divino Spiritu adflatus pronunciavit: *tu iratus es, et (nos) peccavimus? pag.* 135.

INDEX II.

LOCORUM SACRARUM LITTERARUM, ALIORUMQUE AUCTORUM, QUAE PHOTIUS IN HISCE DIATRIBIS EXPLICAT, AUT ADDUCIT.

Geneseos I. 26. pag. 112. Ibid. 27. pag. 125. III. 13. pag. 78. IV. 10. pag. 107. IV. 7. pag. 63. XLVI. 21. pag. 97.

Exodi IV. 21. pag. 128. Ibid. 31. pag. 148. VII. et seq. pag. 148. Ibid. 15. pag. 102. Ibid. 19. pag. 101. et pag. 104. Ibid. 20. pag. 102. Ibid. 21. pag. 103. et pag. 104. Ibid. 22. pag. 101. Ibid. 24. pag. 106. VIII. et seqq. pag. 111. et 148. IX. 23. pag. 79. XIII. 21. et seqq. XIV. 6. pag. 148. Ibid. 16. pag. 79. Ibid. 21. et seqq. XVI. 13. et seqq. pag. 148. XIX. 9. XX. 21. pag. 79. XXI. 24. pag. 85. XXIV. 16. pag. 79. XXXII. 1. et seqq. 25. et seqq. pag. 150. XXXIV. 26. pag. 47.

Levitici X. 4. pag. 99. XIX. 19. pag. 47. XXI. 20. pag. 85.

Numerorum XI. 1. et seqq. pag. 150. Ibid. 13. pag. 148. XIV. 28. et seqq. XVI. 6. et seqq. pag. 150. Ibid. 22. pag. 64. Ibid. 23. et seqq. pag. 150. Ibid. 31. 41. pag. 61. Ibid. 46. pag. 64. XX. 11. pag. 148.

Deuteronomii II. 25. III. 7. pag. 148. IV. 11. V. 22. 23. pag. 79. XIV. 21. pag. 47. XV. 21. pag. 85. XVII. 6. pag. 148. XXII. 6. 9. 11. XXV. 4. pag. 47. XXXII. 8. pag. 115.

II. Regum XXII. 10. pag. 79.

Esther XV. 5. pag. 78.

Iob XI. 7. XXXVIII. 30. pag. 78.

Psalmorum I. 6. pag. 74. XXI. 7. pag. 77. XXXIV. 6. pag. 79. XLIII. 14. pag. 149. Ibid. 19. pag. 131. LXXVII. 34. pag. 63. LXXVIII. 4. pag. 149. CIII. 21. pag. 78. CVII. 13. pag. 144. CXXVI. 1. 2. CXLVI. 10. pag. 136.

Proverbiorum I. 6. pag. 74.

Sapientiae VII. 26. pag. 122.

Ecclesiastici XI. 16. pag. 79.

Isaiae I. 1. pag. 146. VI. 9. pag. 131. VIII. 22. pag. 79. XIV. 12. pag. 78. XXIX. 15. pag. 144. XXX. 1. 2. 3. pag. 136. LIX. 1.2. pag. 138. Ib. 11. 12. 13. pag. 139. Ibid. 12. et seq. pag. 151. LX. 2. pag. 79. LXIII. 11. et seqq. pag. 147. Ibid. 16. et seqq. pag. 149. Ibid. 17. pag. 151. LXIV. 5. pag. 135. LXVI. 24. pag. 77.

Ieremiae X. 23. pag. 136.

Danielis X. 13. 20. pag. 115.

Micheae V. 8. pag. 78.

Matthaei I. 22 pag. 4. III. 6 pag. 33. Ibid. 9. pag. 53. Ib. 11. pag. 76. V. 39. pag. 85. VI. 28. pag. 46. VIII. 12. pag. 79. X. 16. pag. 78. Ibid. 29. pag. 45. XI. 11. pag. 34. Ibid. 17. pag. 66. XIII. 13. pag. 73. Ibid. 14. pag. 13. Ibid. 36. pag. 73. XV. 15. pag. 73. XVIII. 3. pag. 75. XIX. 14. pag. 74. XX. 12. 15. pag. 70. XXI. 32. pag. 42. XXIV. 27. pag. 79. XXV. 2. 6. 12. pag. 70.

Marci I. 4. pag. 33. Ibid. 8. pag. 37.

Lucae III. 2. pag. 33. Ibid. 3. pag. 32. et pag. 37. Ibid. 7. pag. 56. Ibid. 8. 16. pag. 38. Ibid. 16. pag. 56. VIII. 10. pag. 73. XV. 13. 17. 19. 28. pag. 71. XVI. 1. 22. 24. pag. 72. XVIII. 2. 5. pag. 70. XXI. 14. pag. 81.

Ioannis I. 14. pag. 123. Ibid. 33. pag. 34. III. 5. pag. 39. VIII. 12. XII. 35. pag. 79. Ibid. 40. pag. 131. XVI. 12. pag. 76. XIX. 25. pag. 100.

Ad Romanos I. 24. 26. 28. XI. 8. pag. 131.

I. Ad Corinthios III. 2. pag. 76. VII. 29. pag. 2. IX. 9. pag. 45. XIV. 20. pag. 75.

II. Ad Corinthios IV. 4. pag. 131.

Ad Ephesios VI. 12. pag. 79.

Ad Philippenses II. 7. pag. 124.

I. Ad Timotheum II. 4. pag. 54.

Ad Hebraeos I. 3. pag. 122. II. 14. pag. 75. Ibid. 17. IV. 15. pag. 123. XII. 29. pag. 59.

I. Petri III. 15. pag. 81. V. 8. pag. 77.

II. Petri I. 19. pag. 78. II. 17. pag. 79.

Iudae 13. et 6. pag. 79.

Apocalypseos V. 5. pag. 77.

Aquilae

Aquilae Versio Exodi VII. 24. pag. 106.
Theodotionis Versio Exodi VII. 24. pag. 106.
Symmachi Versio Exodi VII. 24. pag. 106. Isaiae LXIV. 5. pag. 152.
Basilius M. *De hominis structura* Homil. I. pag. 113.
Gregorius Nazianzenus *in S. Pascha* Homil. II. pag. 120.
Theodoretus *In Genesin* Quaest. 20. pag. 113.
Ioannes Damascenus *De Fide Orthodoxa* L. II. c. 12. pag. 113.

FINIS.

ERRATA.			CORRIGE.
Pag. II.	ver. 2	ποριφανων	περιφανων
V	15	expendant	ependent
4	21	συλλεψιν	χσυλληψιν
10	12	Σωτερ	Σωτηρ
13	24	τελειωτερον	τελειοτερον
14	5	κατ' αυτον	καθ' αὐτον
15	3	θεοροιη	θεωροιη
18	17	his	hoc
29	18	earum	eorum
38	25	ῥειτρα	ῥειθρα
ib.	29	καθαξιωθεισι	καταξιωθεισι
45 not.	(*)	Coinsliniani	Coisliniani
48	30	προσελθε	προσηλθε
49	19	αηρθεσθαι	αηρτηθαι
51	4	παραινεσεσιν	παραινεσεσιν
53	20	κρηματισαι	χρηματισαι
67	18	ἱστωρια	ἱστορια
72	6	γεγενεμενη	γεγενημενη
ib.	1	donui	domui
ib.	24	etiam	enim
76	24	sensum	sensu
80	16	ὁμοιωσεος	ὁμοιωσεως
86	1	proximo	proximum
103	18	narratio intelligi	narratio, intelligi
104	10	dio imbrem	dio, quia minime imbrem
108	7	μηκανουργιαις	μηχανουργιας
ib.	10	νιδοτες	ειδοτες
113 not.	(2)	*plasma*	*plasmat*
116	1	εν	ην
129 not.	(2)	Originem	Origenem
130	10	επεπορωτο	επεπωρωτο
141	25	εξενεχθεντν	εξενεχθεισων

Ani-

Animadvertas, lector benevole, in primis huius opellae paginis vocales plus aequo non δασυνεσθαι, quia nihil adeo difficile fuit, quam morem hunc in animum, et manum Τυπογραφου inducere. In pagina vero 79. verba Photii sunt, Αστραπη δε παλιν ἡ δια την επαρσιν εξ ουρανου καταπεσουσα· quae vertimus, *rursus autem Fulgur audit et quod propter aeris elasticitatem decidit e coelo etc.* (Exod. IX.23.): at foret fortasse opportunius interpetrari: *rursus autem Fulgur audit et quod propter superbiam decidit e coelo etc.* siquidem innueretur illa D. N. sententia: *videbam Satanam sicut* Fulgur *de coelo cadentem.* Luc. X. 18.

